

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK RUM NÜFUS MÜBADELESİ VE KONYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ramazan TOSUN

Hazırlayan
Yunus Emre TEKİNSOY
044202051009

KONYA – 2007

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASINA KADAR TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİ

1.1. Rum Millet Sisteminin Kuruluşu Patrik ve Patrikhane.....	5
1.1.1. Rumlarda Milliyetçilik Fikrinin Uyanışı.....	6
1.1.2. Megola İdea – Gaye ve Hedefleri.....	7
1.1.3. Etnik-i Eterya Cemiyet’i - Amaç ve Faaliyetleri.....	7
1.2. 1820 – 1829 Rum İsyanı ve Sonuçları	
1.2.1. Tepedelenli Ali Paşa’nın Ortadan Kaldırılması.....	8
1.2.2 Mora İsyanı.....	9
1.2.3. Büyük Devletlerin Müdahalesi ve Bağımsız Yunanistan’ın Kurulması.....	10
1.3. Yunan Yayılmacılığı ve Lozan’a Kadar Megola İdea.....	11
1.3.1. Girit İsyanı ve Yunanistan’a Katılması.....	14
1.3.2. Balkan Savaşları ve Yunanistan’ın Kazandığı Topraklar.....	16
1.3.3. Rum Göçü ve 1914 Türk – Rum Mübadelesi.....	17
1.3.4. Batı Trakya ve Oniki Adalar’ın Yunanistan’a Geçmesi.....	21
1.3.5. Dünya Savaşı Öncesi Yunanistan ve Fener Patrikhanesi’nin Faaliyetleri.....	21

1.4. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Türk-Yunan İlişkileri	
1.4.1 Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde İşgal Planları ve Çalışmaları.....	22
1.4.2. I. Dünya Savaşı Öncesi Avrupa'da Dengelerin Oluşması.....	22
1.4.3. Mondros Mütarekesi ve Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Rum Faaliyetleri.....	24

II. BÖLÜM

TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ

2.1. Mübadele Kararının Alınması	
2.1.1. Lozan Barış Antlaşmasında Mübadele Sorunu.....	29
2.1.2. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi.....	31
2.2. Mübadele İçin yapılan Hazırlıklar	
2.2.1 Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun Kuruluşu ve Çalışmaları.....	38
2.2.2. Etablis Sorunu.....	39
2.2.3. Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları.....	41
2.2.4. Mübadele İmar ve İskan Kanunu.....	46
2.2.5. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmaları.....	49
2.2.6. Misafirhane Talimatnamesi.....	51
2.3. MÜBADELENİN UYGULANIŞI	
2.3.1 İskan Bölgeleri'nin Tespiti.....	54
2.3.2. İskan Bölgelerinin Dağılımı.....	57
2.3.3. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'nin Sonuçları.....	62

III. BÖLÜM

KONYA VE MÜBADELE

3.1. Konya ve Çevresinde Mübadele	67
3.1.1. Mübadillerin mesken sorunu.....	67
3.1.2. Konya Merkez Kazası.....	69
3.1.3. Akşehir Kazası.....	71
3.1.4. Ereğli Kazası.....	74
3.1.5. Kadınhanı Kazası.....	76
3.1.6. Ilgın Kazası.....	78
f- 1926 itibariyle Konya ve Çevresinde genel durum.....	78
3.2. Mübadele Öncesinde Konya'da Rum Nüfusu.....	80
SONUÇ	83

BİBLİYOGRAFYA

EKLER

ÖNSÖZ

XVIII. Yüzyıldan itibaren göç olgusu Türk tarihinin en önemli meselelerinden birisi haline gelmiştir. Osmanlının Balkanlardan geri çekilişi beraberinde bölgede iskan edilen Türk unsurlarında Anadolu'ya doğru göçüne neden olmuştur.

Bu büyük göç hareketinin son büyük halkasını XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Yunanistan'la Türkiye arasında karşılıklı anlaşmalarla yapılan nüfus mübadelesidir. Bu çalışma Türkiye ile Yunanistan'ı Nüfus Mübadelesi Sözleşmesini imzalamaya götüren olayları anlayabilmek ve Konya çevresinde etkilerini ele almak için hazırlanmıştır. Araştırma yapılırken cumhuriyet arşivindeki kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Konya Köy Hizmetleri Arşivinden Akşehir iskân defteri bulunarak yararlanılmıştır.

Birinci bölümden itibaren konuyu iyi bir şekilde ortaya koyabilmek için Türk Yunan ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alınmış, Lozan barış konferansı ve devamında mübadele çalışmaları incelenmiştir. Son olarak Konya ve çevresinde mübadillerin iskanın ne şekilde yapıldığı ve hangi mıntıkaya ne kadar muhacirin yerleştirildiği incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın yapılmasında yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkür ederim.

Y. Emre Tekinsoy

GİRİŞ

Göç ve göçmen meselesi Türkiye'nin son üç yüz yıllık tarihindeki en önemli problemlerin başında gelmiştir. Bilindiği üzere göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek maksadıyla ya da tabii, iktisadî, siyasi ve benzeri mecburiyetler neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, bir başka çevreye, yabancı olduğu çevre ve insan topluluğuna katılması hadisesidir. Göçü cemiyetteki diğer yer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçü, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkileri kurmasıdır.¹ Bu noktada iç göç ve dış göç olarak temel tanımlaması yapılan kavramın bizim konumuzu ilgilendiren kısmı ise çoğunlukla uluslararası boyutta olan dış göç meselesidir. Çünkü Balkanlar'da kaybedilen her toprak parçası, oradan kopup gelen göçmen kabilelerini de beraberinde getirmiştir. Büyüyen ve gelişen bir devlet olarak Balkanlar'ın fethedilmesi ve en geniş sınırlara ulaşıldıktan sonraki süreçte başlayan geri çekilme, göç problemini de beraberinde getirmiştir. Bu göçün ana kaynağı olan Balkan Yarımadası, tarih boyunca birçok medeniyetlerin hâkim olmak noktasında güç sarf ettikleri büyük bir bölge olagelmıştır. Balkanlar, bu bağlamda Avrupa ile Asya kıtalarındaki medeniyetler arasında çok önemli bir köprü vazifesi görmüştür. Balkanlar coğrafi olarak, kuzeyde Tuna'nın aşağı kesimleri ve Sava ırmağı, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz ve batıda Adriyatik Denizi ile çevrilidir. 1800'lü yıllara gelindiğinde ise Balkanlar stratejik açıdan Slav ve Germen nüfuz alanlarının kesiştiği noktayı oluşturmuştur. Özellikle Rusya'nın Ortodoksların hamisi olma yolunda ilerlemesiyle Balkan Slavlarını kullanması, Osmanlı Devleti'nin başına epey sıkıntı açmış ve neticede Balkan devletçiklerinin bağımsızlığı ve Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle neticelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin adil ve hoşgörülü yönetim anlayışı altında yaşamaya başladıkları günden itibaren can ve mal güvenlikleri sağlanmış, dil, din ve eğitim serbestliği tanınmış olan Rumlar, dönemin ticari fırsatlarından da yararlanarak ekonomik seviyelerini yükseltebilmişlerdir. Böylece zengin bir Rum tüccar sınıfı (Fener Burjuvazisi) doğmuştur.

Sosyal ve siyasi gelişimini hiçbir zaman kendi başlarına sağlayamamış olan Rumların, batılı devletlerin özellikle başlangıçta Rusya'nın emelleri doğrultusunda şekillenecek olan ayrılıkçı duyguları, Fener Burjuvazisi eliyle filizlenip geliştirecektir. Rumlar arasında milli

¹ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1979, s. 23.

bilinç oluşturmaya yönelik hazırlık sürecinde gerek Ruslar gerekse de batılı devletler ile temas halinde olan, ilk oluşum ve girişimleri başlatan Fenerli Rumlar olmuştur.

Rusya ve batılı devletlerin desteği ile başlayan Rum isyan süreci ve bağımsızlığı sağlayacak olan Edirne antlaşması Yunan Megola İdea'sının ilk safhası olacaktır. Kurulduğu yıllarda 700–750.000 nüfusu ve 55.000 kilometrekare yüzölçümü, bulunan Yunanistan² dünyaya geldiği andan itibaren irredentist bir politika izlemeye başlamıştır.³ Tanzimat'ın sağladığı serbesti ortamında Fenerli Rumlar ve Patrikhanenin çalışmaları⁴ hız kazanmış, megola idea peşindeki Yunanistan bağımsızlığından itibaren yayılma ve Türklerin aleyhine gelişme sürecini devam ettirmiştir. Bunu yaparken de propaganda unsurunu başarılı bir şekilde kullanmıştır. Yunanların Batı Anadolu, Trakya ve Karadeniz'deki amaçları, batılı devletlerce hiçbir zaman emperyalizm olarak görülmemiş, milyonlarca heleni, çoğunlukta buldukları bölgelerde, yabancı ve zalim boyunduruğundan kurtarmaya yönelik, hukuki bir gereklilik olarak düşünülmüştür. Bu yüzden Yunanlılar bir gün birleşmeli ve Yunan Krallığı, Batı Anadolu'dan Karadeniz'e kadar uzanarak, Trakya'yı, Anadolu'nun kıyı bölgelerini ve İstanbul'u içine almalıdır.⁵

Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede birden savaşan Osmanlı Devleti hem savaşların verdiği ekonomik yük hem de göçler dolayısıyla Anadolu'da yaşanan kargaşa ortamıyla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle İngiltere'nin baskısı altında kalan Osmanlı yönetimi toprakları üzerindeki otoritesini kaybetmiş, elde kalan son toprağı olan Anadolu'yu kaybetme aşamasına gelen İngiltere destekli Yunan işgali ile de karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan sınırları içindeki bütün Müslümanları göçe zorlayan Yunan Başbakanı Venizelos, propaganda çalışmalarını hızlandırarak Anadolu'da Rumlara karşı zulüm yapıldığı iddiasını, İngiltere Başbakanı Lloyd George'a yazdığı mektupta; “Ermeniler bütün medeniyet âleminin sempatisine layıktırlar ve onların mukadderatını ve istikbalini ihtiva etmeksizin Şark Meselesi'nin tanzimi hatıra gelmez. Fakat Rumlar da aynı derecede sempatiye layıktırlar. Ermeniler kadar çok olan Rumlar, Ermeniler kadar zulüm gördüler ve onlar kadar imha olundular.” sözleriyle ifade etmiştir.⁶ Venizelos, İngiltere'nin desteğini almak ve Anadolu'yu işgal edebilmek için sürdürdüğü politika dâhilinde Galip Kemali (Söylemezoğlu)'ye verdiği

² Kamran İnan, “**Türk Yunan İlişkilerinde Dinamikler**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 94.

³ İlber Ortaylı, “**Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Seminer, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 162.

⁴ M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 171-180.

⁵ Selahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, C. I, Ankara 1995, s.30

⁶ Asaf Gökbel, **Milli Mücadelede Aydın**, Coşkun Matbaası, Aydın 1964, s.10.

mülakatta “Rumlara savaş sırasında pek çok kötü muamelelerde bulundunuz. İngiliz raporlarına göre 450.000 Rum göçe zorlanmış ve bir kısmı da gittikleri yerlerde öldürülmüştür” diyerek iddiasını sürdürmüştür. 1919 yılında bu demeci veren Venizelos, İzmir’i işgal ve Anadolu’ya Rum göçmenler yerleştirerek Megali İdea’larını gerçekleştirme yolunda adım adım ilerlemiştir. Propaganda öyle başarılı olmuştur ki, Yunanlıların İzmir’i işgalinin sebebi bile bölgedeki Rumların katledilmelerini engellemek olarak ilan edilmiştir.⁷

İzmir’e Yunan askerinin çıkması ile başlayan Batı Anadolu’nun işgali ve Rumlaştırma politikası, çaresiz kaldığı ve yok olduğu sanılan Türk ordusunun zaferiyle tersine dönmüştür. Her türlü zulüm ve vahşeti uygulayan Yunan ordusu ve yerli Rumlar kaçışları sırasında Anadolu’da taş üstünde taş bırakmamıştır. Zaten XIX. yüzyıl ortalarından itibaren göçlerle ve cephelerde savaşarak yıpranan Türk milleti Anadolu’yu canı pahasına korumuştur. Yunan ordusunun geri çekilişiyle başlayan Rumların göçü meselesi Lozan’da gündeme gelmiş, neredeyse yüzyıldır Türkler için süren göç olgusu son olarak 450.000 Doğu Trakya ve Makedonya Türkü için uygulanmıştır. Bu son göç karşılıklı olmuş, Anadolu’daki yaklaşık 1.200.000 Rum da Yunanistan’a göç etmiştir.

Mübadele ile yaşanan bu göç, Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli iktisadi ve sosyal sorunu olmuştur. Topraklarındaki esnaf sınıfının ve ekilebilir topraklarının büyük bir kısmını kısa sürede kaybeden Türkiye, hem gelen mübadilleri iskân etmek hem de onları üretici hale getirmek için çalışmıştır. Ancak 1923–1925 yılları arasında yoğun olarak yaşanan mübadele, Türkiye Cumhuriyeti’nin milli ekonomi, nüfus, kalkınma gibi hamlelerinin de başlangıcı olmuş, nüfusu bol, müreffeh, zengin bir vatan idealini doğurmuştur. Yunanlılar ve yerli Rumlar tarafından yerle bir edilen Anadolu’nun tekrar imarı için projeler uygulanmaya başlanmış, iktisadi plânlamalar yapılmış, genç Türkiye Cumhuriyeti 1927 yılında bütün yaralarını sararak büyük ölçüde ekonomik durgunluğun önüne geçmiştir. Çoğunluğu gayrimüslimlerin elinde bulunan sanayi kolları ve ticaret Türklerin elinde tekrar işlerliğini kazanmıştır.

Konya ve çevresi de genç Türkiye Cumhuriyetini kökten etkileyen mübadele olgusundan kendine düşen payı almıştır. Samsun, Aydın gibi Rumların çoğunlukta olduğu Vilayetlerdeki kadar olmasa da Konya’nın sosyal ve Ekonomik hayatı da Mübadeleden etkilenmiştir.

⁷ Nurdoğan Taçalan, **Ege’de Türk Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Baha Matbaası, İstanbul 1970, s. 213.

I. BÖLÜM

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASINA KADAR TÜRK - YUNAN İLİŞKİLERİ

1.1. Rum Millet Sisteminin Kuruluşu Patrik ve Patrikhane

Osmanlı egemenliği altında azınlık statüsünde yaşayan en kalabalık ve en ayrıcalıklı milleti Rumlar oluşturmuştur. Rumların diğer milletlere göre önceliğe sahip olduğu Osmanlı belgelerinde de görülmektedir. 1699 yılında Rumlarla Yahudiler arasında çıkan protokoldeki anlaşmazlık nedeniyle padişah tarafından İstanbul kadısına yazılan bir fermenda Fatih'ten beri protokolda önce Rumların sonrada Yahudilerin geldiği beyan edilmiştir.⁸ Daha kuruluş döneminden itibaren pek çok Rum, Osmanlı Devleti bünyesinde yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki ilerleyişi ve Rumeli'deki Bizans topraklarını kontrol altına almasıyla Rumlar için iki seçenek gündeme gelmiştir. Ya Osmanlı Devleti bünyesinde "zimmi" statüsünde yer almak yâda son kale durumundaki İstanbul'a sığınmak. Bununla beraber 29 Mayıs 1453 günü son kalede düşmüştür.⁹

İstanbul'un fethinden sonra Fatih, Osmanlı Devleti bünyesinde ciddi bir unsur olan azınlıklar meselesi ile ilgilenmeye başlamıştır. Fethin 3. gününde İstanbul'da yer alan bütün cemaat başkanları Fatih'i ziyaret etmesine rağmen Ortodoks Rum Cemaatinin başkanı olan Patriğin gelmemesi üzerine Fatih Durumu tahkik ettirmiş ve patriğin makamını terk ettiğini ve bu makamın 6 aydır boş kaldığını öğrenmiştir. Bunun üzerine bu makama yeni bir patrik seçilmiştir. Yeni patrik fatih tarafından kabul edilmiş ve padişah kendi imzasını taşıyan bir fermanı patriğe vermiştir. Bu fermana göre Ortodoksları kimse rahatsız etmeyecek; evlenme, boşanma gibi dinsel ibadetlerini serbestçe yapabilecekler, paskalya yortusu tam bir özgürlük içinde kutlanacaktır.¹⁰

Fatih Sultan Mehmet'in Patrikhane'yi yeniden ihya etmesinin bir çok nedeni vardır. Bunların başında çeşitli merkezlerde yer alan Ortodoks Kilisesini başkent olan İstanbul'daki bir merkezde toplayarak tek bir merkezden yönetmek. İkinci olarak Ortodoks Kilisesine sahip çıkmak suretiyle bu kilisenin Katolik kilisesiyle birleşmesini ve Hıristiyan dünyasının tek bir çatı altında toplanmasını önlemektir.¹¹ Fener Patrikhanesine verilen bütün serbestlikler

⁸ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1996, s.58.

⁹ Önder Kaya, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar, Yeditepe Yayınevi**, İstanbul 2004, s. 33

¹⁰ Kaya, **a.g.e.**, s.34 – 35.

¹¹ Yavuz Ercan, "**Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü**", Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s.201.

dikkate alınarak gücü ve etki alanı hakkında bir malumat vermek gerekirse 1577 yılında İstanbul'da yapılan bir sayımda 458 camiye karşılık 743 kilisenin bulunduğunu belirtebiliriz. Bu durum aynı zamanda gayrimüslim tebaaya Osmanlı Devleti'nin verdiği önemi göstermesi bakımından da önemlidir.¹² Osmanlı Devleti patrikhanenin muhafazası için patriğin emrine bir yeniçeri ortası tahsis etmiştir. Patrik teşrifatta vezir rütbesinde tutulmuştur.¹³

Patriklerin siyasetle uğraşmaları kesin bir dille yasaklanmıştır. Bu yasağa uymadığı iddiası ile patrik II. Gregorios, Osmanlı Tarihinde idam edilen ikinci ve son patrik olmuştur. 1821'de mora yarımadasında çıkan Yunan isyanı esnasında isyanı organize eden kurum durumunda ki Etnik-i Eterya cemiyeti ile doğrudan ilişkisi tespit edilen patrik II. Gregorios tutuklanarak idam edilmiştir.¹⁴

1.1.1 Rumlarda Milliyetçilik Fikrinin Uyanışı

Rumların bağımsızlık hareketi esasen II. Mahmud zamanında fiiliyata dökülmüşse de bu hareketin kökenini I. Abdülhamid zamanında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar çıkarmak mümkündür. Bu antlaşma ile Rusya Osmanlı Devleti bünyesindeki Ortodoksların hamiliğini üstlenmiştir.¹⁵ Rusya gibi diğer yabancı devletlerin kendi himayeleri altına giren Rumlara destek olmak ve haklarını savunmak bahanesi adı altında Osmanlı Devleti'nin can alıcı noktalarına sızması büyük bir tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Bu can alıcı nokta ise yeni nesillerin yetişmesindeki en önemli mekân olan azınlık okullarıydı. Milliyetçilik akımının bu cemaatlere sızmasında ve batılı devletlerin Osmanlı iç işlerine karışmasında en önemli ve etkin yol bu okullardı.¹⁶ Rum okullarının en önemlisi "Fener Rum Mektebi"dir. Bu okul Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk azınlık okulu olup Yunan milliyetçiliğinin işlendiği bir kurum olmuştur. Diğer önemli rol oynayan Rum Azınlık Okulu "Heybeli Ada Ruhban Okulu" olmuştur. Bu okulların yardımıyla XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren Etnik-i Eterya cemiyeti etkinliğini artırmıştır.¹⁷

¹² Selahaddin Salıh, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Eterya**, İstanbul 1968, s. 22.

¹³ Selahaddin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, TTK Yayınları, Ankara 1985, s. 107.

¹⁴ Kaya, **a.g.e.**, s.37 – 38.

¹⁵ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.17.

¹⁶ Eryılmaz, **a.g.e.**, s.47.

¹⁷ Kaya, **a.g.e.**, s. 45- 46.

1.1.2 Megola İdea – Gaye ve Hedefleri

Megola İdea”, “Büyük Fikir”, “Büyük Mefkûre”, “Büyük Ülkü” anlamına gelmektedir. Gayesi ise İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu’nu en geniş sınırlarıyla dirilterek yakın doğuda büyük bir Yunanistan kurmak idi. Oysaki Yunanlı (Rum)’ların bütün sınırlarıyla diriltmek istedikleri kendilerini varisi saydıkları Bizans’la tarih, soy ve medeniyet bakımından hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.¹⁸ Amaçlanan sınırları çizebilmek için seçilen hedefler ise şunlardır:

Önce Yunanistan’ı bağımsızlığına kavuşturmak, sonrada İyonya Adalarını almak, Girit Adası, Oniki Adalar, Kıbrıs Adasını, Anadolu’nun Sakarya’ya kadar olan kemsini (İstanbul dâhil) elde etmek ve nihayet Karadeniz kıyılarını da zapt ederek Pontus Rum Devletini kurmaktır.

Fatih İstanbul’u fethettikten sonra yukarıda açıklanan sebeplerle patrikliği muhafaza edince Hıristiyan tebaa ve kilise yavaş yavaş Türklere sezdirmeden eski Bizans’ın kurulması için çalışmaya başlamışlardır. Patriklik böylece Osmanlı Devletinin içine yerleşince batı tarihçileri “Bizans’taki Osmanlı hâkimiyeti Ayasofya’nın duvarlarına sürülmüş badanaya benziyor. Altındaki mozaik putlar bozulmamıştır,” demişlerdir.¹⁹

1.1.3 Etnik-i Eterya Cemiyet’i - Amaç ve Faaliyetleri

Etnik-i Eterya daha önce tanıtılan ve hedefleri belirtilen Megola İdea’ya hizmet amacıyla 1814’te Atanaş Çakolo, Nikola Skofo ve Manuel Ksanta tarafından kuruldu. Eterya için yeni bir merkez aranmış önce Mora düşünülmüş ise de İstanbul daha uygun görülerek 1818’de Eksanto’nun Fenerdeki evi merkez yapılmıştır. Eterya günden güne genişleyip yaygınlaşarak Eflak, Boğdan, Akdeniz Adaları, bütün Yunanistan ve Selanik taraflarına hatta Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa’nın sarayına dal budak salmıştır.²⁰ Eterya’nın asıl amacını İstanbul’daki Rum Ortodoks Patriği’nin idaresinde olarak eski Bizans İmparatorluğunu diriltmek olduğu bilinmektedir. Ve yine patrik ve diğer din adamlarının halkı üzerindeki yetki ve nüfuzları da kaydedilmiştir. Durum böyle olunca patrikhanenin bu davanın dışında kalması düşünülemezdi. Hatta bu uğurda çalışması tabii idi. Patrikhane 1814’ten, yani Eterya’nın

¹⁸ M. Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 164.

¹⁹ Şahin, **a.g.e.**, s. 165.

²⁰ Şahin, **a.g.e.**, s. 180 – 181.

kuruluşundan itibaren (1919'a kadar) bu cemiyet'in merkezi halinde çalışmıştır.²¹ Sadece patrikhaneler değil kiliselerde Eterya'nın bir şubesi olarak çalışmışlardır. Etnik-i Eterya'nın Megola İdea'yı gerçekleştirme planı,

- 1- Osmanlı Devleti'nin her tarafında gizli dernekler kurulup en zengin Rumlar ve şirketler cemiyete kaydedilecek, maddi ve manevi yardımları sağlanacaktır.
- 2- Tanınmış ve isim yapmış Helenler cemiyet'in başına getirilecektir.
- 3- İleride Eterya'ya mali yardım kaynağı sağlamak için ticari şirketler kurulacaktır.
- 4- Avrupa'da öğrenim göre Helen gençlerinden faydalanılacaktır.
- 5- Büyük devletlerin yardımı sağlanacaktır.

Eterya'nın işbirliği yaptığı diğer dernekler: Eterya Cemiyeti, Fener Patrikhanesine bağlı olduğu halde amacına ulaşmak için bu cemiyetin kollarının yerine geçmek üzere "Rum Matbuat Cemiyeti, Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Rum Trakya Cemiyeti, Rum Muhacirin Cemiyeti, Rum Tüccar Cemiyeti, Rum Küçükasya Cemiyeti, Rum Edebiyat Cemiyeti ve Rum İzcilik Teşkilatı" gibi cemiyetler kurmuşlardır.²²

1.2. 1820 – 1829 Rum İsyanı ve Sonuçları

1.2.1. Tepedelenli Ali Paşa'nın Ortadan Kaldırılması

Tepedelenli Ali Paşa şahsiyat sahibi güçlü bir idareci olmuştur. Bundan dolayı asayiş mükemmel Müslüman Hıristiyan kardeş gibi yaşamıştır. Onun otoritesi isyancıların korkmalarına sebep olmuş, harekete geçmelerini engellemiştir.²³ Ali Paşa Rumların sinsi faaliyetlerini dikkatle takip etmiş bütün amaç ve faaliyetlerini öğrenerek Bab-ı âliye bildirmiştir. Bu sebepten dolayı Ali Paşa engelinin ortadan kaldırılması düşünülmüştür. Bu işte Halet Efendi kullanılmıştır. Halet efendi hem fenerli tercümanların kâtipliğini yapmış hemde onlardan yeniçerilere dağıtmak üzere borç para almıştır.

Ali Paşa'nın Etnik-i Eterya'nın hazırlık ve faaliyetlerine dair Bab-ı âliye gönderdiği belgelerden sonra durumun yerinde araştırılması için Etnik-i Eterya üyelerinden Morozi görevlendirilmiştir. Morozzi "Mora'daki Rum tebaanın sakin ve devlete bağlı bulduklarına

²¹ Salıksık, a.g.e., s. 22.

²² Şahin, a.g.e., s. 188.

²³ Cemal Kutay, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, C. V., Aralık 1958, s 2520.

dair” bir rapor vermiştir. Bu raporu fırsat bilen Halet Efendi Ali Paşa ve oğulları aleyhinde ferman çıkartıp vezirliğini kaldırtmıştır. Bunun üzerine Ali Paşa isyan etmiş üzerine Hurşit Paşa gönderilmiştir. Durumunu aleyhinde gören Ali paşa intihar etmiştir. Ali Paşa’yı bertaraf eden Rumlar artık isyan için uygun ortamı bulmuşlardır.²⁴

1.2.2 Mora İsyanı

İsyan hareketinin genel başkanı Aleksandıros İpsilanti idi. Etnik-i Eterya üyelerinin isyanın önce Mora’da başlamasını istedikleri halde İpsilanti, Rusların yardımını almak Sırp ve Bulgarlarında katılımını sağlamak için Eflak ve Boğdan’da harekete geçilmesini uygun görmüştür. İpsilanti Yaş şehrine girmeyi başardıysa da Türk kuvvetlerince dağıtılınca Avusturya’ya sığınmak zorunda kalmıştır.²⁵ Mora ayaklanmasının asıl çibanbaşı Patrik Grigoryus’dur. 1821’de başlayıp milli ve dini bir karakter kazanarak genişleyen bu ayaklanmanın din adamlarınca başlatılmıştır.²⁶ 1821’de ki Yunan ihtilaline de kilise önderlik etmiş ilk ihtilal bayrağını papazlar açmış ve Yunanistan istiklalini elde etmiştir.

Patrik Grigoryus isyanda büyük rol oynamıştır. Patrik Etnik-i Eterya’nın üyesi olmasına rağmen Rusya’nın siyaset icabı isyanı desteği üzerine korkmasıyla bir afarozname yayınlamıştır. Yunan isyanının asıl hazırlayıcısı olan Etnik-i Eterya gizli cemiyetinin merkezi İstanbul’daki Rum Ortodoks patrikhanesiydi ve şebekenin başında Patrik Grigoryus vardı. Mora isyanının alevlendiği günlerde Kırım’dan gelen Yunus Bey Megola İdea planının Patrik Grigoryus tarafından hazırlandığını ifade ederek bunlarla ilgili belgelerde getirmiştir.

Sadrazam Benderli Ali Paşa Yunus Bey’in büyük kısmı belgelerle ispatlanan açıklamalarını Padişah II. Mahmud’a arz etmiştir. Eğer çabuk davranılmaz ise ülkenin varlığı ciddi tehlikeye düşecektir. Padişah II. Mahmud bir süre tereddüt ettiyse de patrikhanenin aranması teklifini kabul etmiştir. Bütün hazırlıkları yapan Sadrazam Ali Paşa’nın hazırladığı baskınla ihanet belgeleri ele geçirilmiştir. Bunların içinde Rusya’daki hazırlık safhaları Odesa’dan Etnik-i Eterya merkezinden gönderilen silahlar, yardımlara ait makbuzlar, İngiliz ve Fransız elçiliklerinden edinilen bilgiler, İstanbul’da ki hazırlıklar için verilen bilgiler: hepsi

²⁴ Şahin, a.g.e., s. 189-190.

²⁵ Şahin, a.g.e., s. 190-191.

²⁶ Kutay, a.g.e., C. IV, s. 2414 – 2415.

ele geçirilmiştir. Patrik de zaten hiçbirini inkâr etmemiş ve hepsini şahsen yaptığını söyleyerek bütün suçu üzerine almıştır.²⁷

1.2.3 Büyük Devletlerin Müdahalesi ve Bağımsız Yunanistan'ın Kurulması

Asiler din adamları ve yabancıların tahrik ve teşvikiyle harekete geçtiler. Asiler, Epidavros'da toplanarak Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler.²⁸ Bir milletler cemiyeti kurulup başkanlığına Aleksander Mavrokardato getirilmiş, fakat hükümetin kurulmasından sonra hükümet başkanlığını üzerine almış, meclis başkanlığı da Dimitri İpsilanti'ye verilmiştir. Hükümette din adamları da görev almıştır. Hükümet, isyanın daha da şiddetlenip kontrolden çıkmaması için patrikle bazı isyan elebaşlarını tedbir olarak idam ettirmiştir. Bu uygulama sükûneti sağlamak için yeterli olmuştur. Hatta patrik Mora asileriyle devlet arasında vasıta olup asileri teslim davet etmek izni verilmesi ricasında bulunmuştur. Yine patrik hükümete tekrar bir layiha göndererek “Rumların suçlarının bağışlanarak gene İslamlığa layık adalet ile muamele görmeleri vs.” hususunda ricada bulunmuştur. Hükümette isyandan vazgeçip itaat eden Rumların bağışlanacağına dair teminat vermiştir.²⁹ İsyanın bu derece şiddetlenip yayılmasına Yeniçerilerin bilgisiz ve milis kuvvetlerinin de zayıf olması nedeniyle Osmanlı Devleti Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa kendisine Girit, oğlu İbrahim Paşaya da Mora valiliklerinin verilmesi karşılığında İbrahim Paşa komutasında ki bir Orduyu Mora'ya çıkarmıştır. Ayaklanmayı 1824–1827 döneminde bastırmıştır.³⁰ Sonunda Yunan bağımsızlığını gerçekleştiren Avrupalı devletler oldu. Önce 4 Nisan 1827'de Rusya ve İngiltere imzaladıkları Petersburg Protokolü ile özerk bir Yunanistan yaratılması konusunda anlaşmaya vardılar ve bu anlaşmaya Fransa'da katılmıştır. Ardından bu üç devlet 6 Temmuz 1827'de imzalanan Londra Protokolü ile daha önce Petersburg'da kararlaştırdıklarını nasıl uygulamaya sokacaklarını açıklamışlardır. Londra Protokolüne göre Osmanlı Devleti ayaklanmacılarla bir antlaşma imzalayıp bağımsız Yunanistan'ın kurulması için çalışmaları başlatmalıydı. Osmanlı Devleti buna yanaşmayacak olursa İngiltere, Fransa ve Rusya Yunanlara yardım edecek ve Osmanlı Devleti'ne baskı yapacaklardır.³¹ Osmanlı Devleti bu koşulları reddedince İngiliz, Rus ve Fransız donanmaları Mora'yı ve Çanakkale boğazını ablukaya almışlardır. Oysa bu sırada

²⁷ Şahin, a.g.e., s. 192-193.

²⁸ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara 1956, s. 26.

²⁹ Şahin, a.g.e., s. 202-203.

³⁰ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821 – 1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993, s.28.

³¹ M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistandaki Gelişmelerin Işığında Türk Yunan İlişkilerininin 101 yılı(1821-1922)*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 23-24.

Osmanlı kuvvetleri Yunan anakarasında ki ayaklanmayı iyice denetim altına almış hatta isyancıların ellerinde tutabildikleri son noktalardan biri olan Atina'daki Akropolise de 1827 Haziranında girmiştir.³²

Yunan bağımsızlığına giden yolun son dönemeci Navarin Baskını olmuştur. Navarin de demirlemiş olan Osmanlı - Mısır birleşik donanması 20 Ekim 1827'de İngiliz, Rus ve Fransız birleşik donanması tarafından yok edilmiştir. Ayrıca bu devletler büyükelçilerini İstanbul'dan çekerek Osmanlı Devleti'yle tüm ilişkilerini kestiler. Osmanlı donanması adaların hatta Ege ve Marmara kıyılarının savunmasını bile gerektiği gibi yapamamıştır. Rum eşkıyalar adalarda hatta Ege ve Marmara kıyı, kasaba ve köylerini yağmalamışlardır.³³ Durum Osmanlı Devleti aleyhinde dahada umutsuz hale gelmiş 1828'de Rusya'nın savaş ilan etmesiyle umutsuzluk dahada artmıştır. Rusya bu savaşta Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratmış ve sonunda iki devlet arasında 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti bağımsız bir Yunanistan devletinin varlığını kabul etti. Beş ay sonra 3 Şubat 1830 da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir Londra Protokolü ile bağımsız Yunanistan'ın kurulduğu ilan edilmiştir.³⁴ Osmanlı Devletinde ilk olarak ayaklanan ulus Sırp olmuştur ilk defa bağımsızlık mücadelesi vererek devlet kuran ise Yunanlılar olmuştur.

1.3 Yunan Yayılmacılığı ve Lozan'a Kadar Megola İdea

Bağımsız Yunanistan'ın kurulması Megola İdea'nın gerçekleşmesi konusunda beslenen ümitlerin kuvvetlendirdi.³⁵ Yunanistan bağımsız bir devlet olduktan sonra bütün dış politikasını Osmanlı Devleti'nden toprak kopartarak büyümek üzerine kurmuştur. Ayrıca Yunanistan bağımsızlığını borçlu olduğu Avrupalı devletlerin desteğini yayılmacı politikası için de kullanmıştır.

Yunanistan'ın megola idea düşünce için batılı bir yazar şöyle demiştir. "Büyük düşünce XIX. Yüzyıl ortasına gelindiğinde en azından üç değişik katmanı içeriyordu. Dar bir yorumla bu düşünce Konstantinopolis'in merkezini oluşturduğu Bizans – Yunan İmparatorluğunun canlandırılmasına ilişkin Romantik bir Rüya idi. Daha geniş bir yorum, bunu mutlaka Yunan ve Türk ulusları arasında şiddetli bir mücadeleyi gerektirmeden doğal bir süreç içinde varılabilecek ereği, Osmanlı Devleti içinde Rum kültürel ve ekonomik üstünlüğünü

³² Gürel (ve diğerleri), **a.g.e.**, s.29.

³³ Mübahat S. Kütükoğlu, **Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları**, Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s. 133.

³⁴ Hatipoğlu, **a.g.e.**, s. 25.

³⁵ Şahin, **a.g.e.**, s. 205.

gerçekleştirme isteğini gösteriyordu. Üçüncü olarak Megola İdea modern ulusal devlet kavramlarıyla yorumlandığında kurtarılmamış Yunan topraklarının Yunan Krallığına katılması düşüncesi idi ki bu Osmanlı Devleti ile tam bir çatışmayı gerektiriyordu. Bütün bu katmanlar XX. Yüzyıla kadar varlıklarını sürdürseler de üstünlük sağlayan üçüncüsü oldu.”

Yunanistan’ın önde gelen politikacılarından Kolettis ise şöyle der; “Yunan krallığı Yunanistan değildir. Bugünkü Yunanistan asıl Yunanistan’ın ancak küçük ve en yoksul bölümünü oluşturmaktadır. Bir yunanlı bu krallık topraklarında yaşayan biri olmaktan çok Yanya’da, Serez’de, Selanik’te, Edirne’de, Konstantinepolis’de, İzmir’de, Trabzon’da, Girit’te, Sisam’da ve Yunan tarihi ve ırkıyla bağlantısı olan başka herhangi bir yerde yaşayan biridir. Helenizm’in başlıca iki merkezi vardır: Yunan Krallığının başkenti Atina ve bütün Yunanların rüyası ve ümidi olan Kostantinepolis.³⁶” Kolonel ise bu konuda şöyle demiştir. “Yunanistan artık Türkiye’ye tamamen yabancı bir krallık haline gelmiş olmakla beraber hür olan Rumlarla Osmanlı Devleti sınırları içinde bu cümleden olarak büyük Rum kütlelerinin bulunduğu İstanbul ve İzmir’deki milyonlarca ırkdaşlarıyla aralarında gerçek bir menfaat birliği vardır. Onlar için 1830’da kazanılan bağımsızlık büyük Yunanistan’ın merkezi Kostantiniyye olacak, Rum İmparatorluğunun ihyasına bir başlangıçtan başka bir şey değildir.”³⁷

İstanbul’da Fransa’yı temsil eden büyükelçi M.J. Tuvanel’in Fransa Dışişleri Bakanına Atina’dan gönderdiği mektubunda ki şu sözler dikkate değerdir: “İstanbul’a giderken Atina’ya uğrayarak Yunan Kralına Türkiye ile yeni bir savaş vesilesi aramaması için İmparatorluğun uzun samimi tavsiyelerini iletmemi emir buyurmuştunuz. Bu görevi yerine getirmeye çalıştım fakat maalesef muvaffak olamadım. Çünkü Yunanistan’da kralından çobanına kadar herkes Türkiye’nin zararına toprak kazanmayı düşünüyor. Bu arzusunun sınırı da yoktur. Öyle ki ilk gaye olarak Selanik’ten bahsedilirken şimdi İzmir ve çevresini istiyorlar. Her yunanlıya bu fikir beşikten mezara kadar telkin ediliyor. Yunan milletinde Osmanlılara ve umumiyetle Türklüğe karşı olan bu derin kını Moskova’da görev yaptığım zamanlar Ruslarda dahi müşahede etmedim. İnancım şudur ki yunanlılar Türklere karşı hiçbir zaman her türlü durum ve şartlar altında dostluk göstermeyeceklerdir.³⁸” demiştir.

³⁶ Gürel, a.g.e., s.30.

³⁷ Kutay, a.g.e., C. VI. s. 3663.

³⁸ Kutay, a.g.e., C. VI, s. 3381.

Bir yandan Etnik-i Eterya hazırlıklarını yaparken öte yandan propagandanın önemini kavrayan Yunanistan daha 1830 senesinde çeşitli dillerde Türklerin aleyhinde çeşitli kitaplar yayınlamışlar ve bu aleyhteki çalışmalarda Fener Patrikhane'si de önemli görevler üstlenmiştir. Propagandalar meyvesini vermiş yabancı devletler Yunanistan'ın genişleme politikasına hizmet etmişlerdir.³⁹ Yunan krallığında ki devleti yönetmek için yarışanlarda Osmanlı Devletinden toprak koparmanın başlıca amaç olduğunda birleşmişlerdir. Örneğin XIX. Yüzyılın son yirmi yılında Yunanistan'ı nöbetleşe yöneten adeta iki partili bir sistemi oluşturan ve bütün bu dönem boyunca başbakan yâda dışişleri bakanı olarak Yunan dış politikasına yön veren iki politikacının, Trikupis ve Deliyannis'in görüşleri bu noktayı anlatmaktadır. Trikupis batıcı, reformcu bir kadroyu temsil etmiş ve Osmanlı Devletine karşı kapsamlı bir genişleme politikasına girişmeden önce Yunanistan'ın ekonomik ve toplumsal açıdan gelişmesi gerektiğini savunmuştur. Oysaki Deliyannis reform için zaman yitirmeyi anlamsız bulmuş ve Osmanlı devletinin aleyhinde genişlemek gerektiğini savunmuştur. Bu politika çizgisinin en iyi örneğini Venizelos yaratacaktır. Venizelos "Ege'yi bir Yunan denizi durumuna sokmayı ve iki kıtaya uzanan ve beş denize açılan Yunanistan'ı yaratmayı istemiştir."

Osmanlı Devleti XIX. Yüzyılda çözülüşünün son dönemindeydi ama küçük Yunan Devleti'nin kaynakları, devlet yapısı ve askeri gücü yinede Osmanlı Devleti ile baş edebilecek boyutta olmamıştır. Bu yüzden Yunanistan Osmanlı topraklarında özellikle Girit ve Teselya'da propaganda ve kışkırtmaya hemen girişmesine rağmen kuruluşunu izleyen uzunca bir süre Osmanlı Devletine karşı savaşmamıştır. Ancak yine de XIX. Yüzyıl uluslar arası sistemi, büyük devletleri kendi aralarında ki dengeler ve Balkanlarda ki komşu haklarını, bağımsızlık mücadeleleri Yunanistan için gerekli fırsatları yaratmıştır.⁴⁰ Yunanistan ilk toprak kazanımlarını Osmanlı Devletine karşı savaşmadan elde etmiştir. Önce İyon adalarını, İngiltere 1864'te Yunanistan'a bıraktı.⁴¹ Bunun ardından 1878'de Yunan kuvvetleri Teselya'ya girmişler Türk Rus savaşına yardım eder görülmüşler ve lehine harekette bulunduğu Yunanistan'ı mükâfatlandırmak için⁴² Teselya'nın bütününü ile Epir'in Arta yöresi 1881'de toplanan bir elçiler konferansı ile Yunanistan'a verilmiştir. Böylece Yunanistan'ın sınırları kuzeye doğru ilerlemiştir.⁴³

³⁹ Salıxık, a.g.e., s. 304.

⁴⁰ Gürel, a.g.e., s. 31.

⁴¹ Gürel, a.g.e., s. 32.

⁴² Şahin, a.g.e., s. 207.

⁴³ Gürel, a.g.e., s. 31.

1.3.1 Girit İsyanı ve Yunanistan'a Katılması

Girit Yunanistan'ın Osmanlı toprakları içinde faaliyetlerini yoğunlaştırdığı ayrılıkçı silah ve gönüllülerle desteklediği bir yer olmuştur. 1894'te bir yandan Osmanlı Devleti'ne öte yandan da Makedonya da Bulgar ve Sırp çetelerine karşı silahlı mücadelenin örgütü olarak Yunan Krallığı ordunun yönetiminde ve zenginlerden toplanan mecburi iane ile Etnik-i Eterya denen örgütü kurmuştur.⁴⁴ Ada halkıyla da işbirliği yapan Eterya üyeleri adada toplanmış ve buraya çok sayıda silah da çıkarmışlardır. 1895'te Girit'te bu örgütün çabalarıyla başlatılan ayaklanma 1897'de Yunanistan'ın doğrudan müdahalesiyle genişlemiştir.⁴⁵ Bir yandan Yunanlılar gemilerle savaş malzemesi gönderiyor ve adanın her tarafına dağılıtılıyor, bir yandan da hem yunanlılar hem de papazlar tarafından silahlandırılmış olan eşkıya kışkırtılıyordu. Atina ve patrikhanenin aralıksız tahrikleri sonucu patlak Hanya'da olmuştur. Bu hareketler Rum papazlarının liderliğinde düzenlenmiş, başlamış ve ileri götürülmüştür. İhtilalin hazırlanmasında da büyük rolü olan Retimo Piskopos'u Dianitos Epitropi komitesinin başkanı idi ve isyanın yöneticiliğini üzerine almıştır.⁴⁶

Papazlar dini işlerini bırakmışlar hatta birçoğu silahlanarak bu ayaklanmaya katılmışlar isyancılar için Yunanistan'dan bir hayli para ve silah da getirmişlerdir. Rumların para ve silah yardımı yetiştirmelerinin yanında ayaklanma Fener Patrikhanesince idare edilmiştir. Kiliselerde Papazlar mihrapların altında gömülmüş silahları topraktan çıkarmışlardır. Yani kiliseler silah deposu yapılmıştır.⁴⁷ İsyan böyle sürüp giderken Osmanlı Devleti'nin Girit'e özerklik verme önerisi karşısında Yunanistan Osmanlı Devletine savaş açmıştır. 1897'nin martında başlayan savaş, Nisan bittiğinde Osmanlı orduları Yunanistan'ın silahlı kuvvetlerini her yerde ağır bir yenilgiye uğratmış ve Yunanistan yok olmanın eşiğine gelmiştir. Ancak Avrupalı devletler işin içine girmişler, Yunanistan'ın yenildiği bu savaşta Osmanlı ordularının girdiği Teselya yeniden Yunanistan'a verildiği gibi Girit'te özerk olmuş ve bu adaya yunan krallık ailesinden bir vali atanmıştır. 1897 savaşıyla Yunanistan yayılmacı istekleriyle askeri gücünü orantılı olmadığını görmüştür. Bundan sonra bu devleti yönetenler hiçbir zaman Osmanlı Devleti ile tek başına mücadele edip yenme umudunu taşımamışlardır. 1897'deki yenilgi Yunanistan için 1910'lara kadar sürecek bir şaşkınlık ve yalnızlık dönemini de açmıştır. Savaşın kaybedildiği yıl Yunanistan'ın Duyun-u Umumiye'si olan Uluslar arası mali

⁴⁴ Ortaylı, a.g.m, s. 171.

⁴⁵ Güler, a.g.e, s. 32.

⁴⁶ Şahin, a.g.e, s. 209.

⁴⁷ Şahin, a.g.e, s. 209 – 210.

kontrol komisyonu bu devletin başlıca gelirlerine dış borçlarına karşılık el koymaya başlamıştır. 1890 -1894 döneminde o dönemde ki toplam Yunanistan nüfusun yaklaşık 1/6 demek olan 350 bin yunanlı başka ülkelere en çokta ABD'ye göç etmiştir.⁴⁸ 1908'in uluslar arası bunalımları Yunanistan için Giritte kesin sonuç almak için bir fırsat yaratmak üzereydi. 8 Ekim 1908'de Girit Meclisi "Enosis" yani Yunanistan'a bağlanma, ilhak edilme kararı almıştır. Ama Yunan Hükümeti ve Kralı Girit için harekete geçmeye cesaret edememiştir. Ancak bu durum iktisadi güçlüklerle birleşince Yunanistan da Osmanlı İttihat ve Terakkisine benzer bir hareketi de ortaya çıkartmıştır. 1909'da ordu içinden Askeri Birlik adlı bir gurup kral ailesinin ordudan el çekmesi, ordu ve donanmada reform yapılması ve vergilerin azaltılması istekleriyle bir bildiri yayınlamıştır. Başbakan Teotokis istifa etmiş ama yeni başbakan Rollis'de uzlaşmacı davranmayınca Osmanlı da Resneli Niyazi Bey'in yaptığını Yunanistan da Atina garnizonu yapmıştır ve Atina dışına çekilerek "isteklerimiz yerine getirilmezse Atina'ya yürürüz" demiştir. Bu gelişme üzerine Rallis'de istifa etmiş ve askerlerle uyuşacak biri olan Mavromihalis yeni hükümeti kurmuştur. Artık askeri birlik komitesi Yunanistan'ın yakın siyasi geleceğine yön verebilecek kadar güçlenmiştir. İşte Venizelos'u Girit'ten Atina'ya getirip Yunan siyasi yaşamının doruğuna oturtan bu askerler olmuştur.⁴⁹

Girit'te doğan Atina Üniversitesinde okuyan Venizelos Girit'teki 1889 ve 1896-97 ayaklanmalarına katılmış 1897'den sonrada Girit'teki mecliste yer alıp valini bakanlarından biri olmuştur. 1910'da bu parlak Giritli politikacı askerlerin isteği üzerine Atina'ya gelip Yunanistan'a başbakan olmuştur.⁵⁰

Uzun süre devam eden Girit buhranı da nihayet 29 Eylül 1913'te hukuken de Yunanistan'a teslim edilerek son bulmuştur. Özellikle balkan savaşına son veren 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti Girit üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir.⁵¹

⁴⁸ Güler, a.g.e., s. 32.

⁴⁹ Murat Hatipoğlu, "Eleferios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara gelmesiyle Megola İdea'nın kazandığı yeni Karakter", Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Seminer, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 456.

⁵⁰ Güler, a.g.e., s. 33.

⁵¹ Şahin, a.g.e., s. 210.

1.3.2 Balkan Savaşları ve Yunanistan'ın Kazandığı Topraklar

1909 Ağustosunda askeri darbe ile başbakan olan Venizelos hiç vakit kaybetmeden Megola İdea'yı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bunun içinde balkan ülkeleri Bulgar, Sırp ve Romenler ile birlik kurmak istemiştir. Balkanlarda gelişmekte olan siyasi faaliyetlere patrikhane yolu ile karışmayı tercih etmiştir. Gerçi bu konuda rusyada destek olmuş, ancak en iyi ortamı hazırlayan patrikhane olmuştur.⁵²

Balkan savaşı 1911'den beri İtalya ile savaşmakta olan Osmanlı Devletini en kötü zamanında yakalamıştır. Venizelos balkan devletlerinin ittifakını sağlamış ve bu devletler toplam 1,300,000 kişilik ordularıyla 400.000 kişilik Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmışlardır. Bu birinci balkan savaşı sonucunda Girit'le birlikte Selanik dâhil Güney Makedonya, Güney Epir ve İtalyanın elindeki oniki ada dışındaki neredeyse bütün ege adaları Yunanistan'ın eline geçmiştir. Yunanistan böylece topraklarını aşağı yukarı iki katına çıkarırken nüfusu da 2.800.000'den 4.800.000'e yükselmiştir.⁵³ Sırpalarda Manastır ve Makedonya'yı almış Bulgar ordusu da Türkleri Çatalca'ya kadar sürmüştür. Altı hafta içinde İstanbul hariç Türklerin Avrupa'daki varlığı sona ermiştir. Kırk gün süren II. Balkan savaşında Türklerin gerilemesini sağlayan Bulgaristan'ın karına karşılık Sırbistan ve Yunanistan çok geniş toprak kazanmıştır. Ağustos 1913 Bükreş, Kasım 1913 Atina ve İstanbul Antlaşmaları ile Selanik, Kavala, Serez, Yanya, Manastır, Limni, Midilli, Sakız Adaları ve İşkodra elden çıkmıştır. Böylece Makedonya Epir ve Ege Adalarını alarak Yunanistan bir hayli büyümüştür.⁵⁴

1.3.3 Rum Göçü ve 1914 Türk – Rum Mübadelesi

Balkan Savaşları'nın sonunda Yunanistan ile 1–14 Kasım 1913 tarihinde imzalanan Atina Antlaşması'nın 4. maddesi gereğince, Yunanistan'a terk edilen yerlerin Müslüman-Türk ahalisi, isterlerse üç yıl içerisinde Osmanlı tâbiyetini; isterlerse de Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalmayı, seçebilmeleri öngörülüyordu.

⁵² Şahin, a.g.e, s. 207.

⁵³ Güler, a.g.e., s. 33.

⁵⁴ Şahin, a.g.e., s. 208.

Antlaşmanın 11. maddesi uyarınca da, Yunanistan'a terk edilen yerlerin Müslüman-Türk ahalisine her türlü can, mal, namus ve din güvencesi sağlanıyor, bölgede yaşayan Yunanlıların sahip oldukları tüm hukukî haklara sahip olacakları, taraflar arasında imzalanan bu anlaşmayla kabul edilerek güvence altına alınıyordu.⁵⁵ Bu antlaşmayla Yunanistan'a terk edilen yerlerde yaşayan Müslüman-Türk unsurun güvenceye alınan haklarına riayet etmeyi bırakın, 4. madde gereği Osmanlı tâbiyetine geçişi lehte kullanılması gereken açık bir kapı olarak gören bir anlayışın ürünü olarak, tüm hukukî kabullerin tersine söz konusu yerlerde yaşayan tüm Müslüman-Türk unsurun bir an önce bu toprakları terk etmesi istendiği Yunan uygulamalarında gözlemlenebiliyordu. Söz konusu barış antlaşması yapılmazdan önce, bölgede yaşayan Müslüman-Türk unsura karşı başlatılan zulümler, yerli Rum'lar ve bölgeye iskan için Kafkasya'dan getirilen 200.000 Rum'un benzer şiddet ve uygulamaları ile olayları görmezden gelen Yunan idarecilerinin yardımları ile devam ede gelmiştir.⁵⁶

Yüzyıllarca hâkim unsur olarak yaşadıkları topraklarda, kendilerinin eski tebaalarının hâkimiyeti altında yaşayacak olmanın verdiği eziklik, Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayan Müslüman-Türk unsurun göç etmesinde etkili ise de, asıl neden geride kalan Müslüman-Türk unsurun mevcut hâkim otoritenin ve yeni otoritenin kaynağı halkın, Türkleri kaçirtıp mallarını almak ve ülkenin halkını tek bir milletten oluşturmak amacıyla yaptıkları baskı ve zulümler idi.⁵⁷

Yunanlıların geçmiştekilerden farklı olmayan bu dönemdeki amacı, her türlü yola başvurarak yeni ele geçirilen ve Yunanistan'ı bir kat daha büyüten bu verimli topraklardan, söz konusu topraklarla 500 yıllık bir aidiyet bağı bulunan Müslüman-Türk unsurunu, ne pahasına olursa olsun kaçirtmak ve ileride çıkması olası Bulgar-Sırp iddiasının önüne geçmek amacıyla bölgede bir Rum çoğunluğu meydana getirmektir. Bu amaçla Yunanlılar tarafından kendilerine karşı yapılan uygulamalara tahammül edemeyen Müslüman-Türk unsur bazen kendi isteğiyle çoğu kez de mecburen göç etmek zorunda kalmıştır.⁵⁸

Yunanistan'ın bu işi isteyerek ve bilerek yaptığı ortadadır.⁵⁹ Bölgede yaptığı mülkî-idarî atamalar, şiddet ve baskının her çeşidini uygulamakta gösterilen sınır tanımayan pervasızlık, Atina elçisi Galip Kemali'nin bölgede yaptığı inceleme gezisinde ayrıntılarıyla tespitini yaptığı

⁵⁵ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. 1, TTK Yayınları, Ankara 1953, s. 477-481.

⁵⁶ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Başımıza Gelenler 1918-1922**, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1939, s. 95-96.

⁵⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâp Tarihi, C. II, Kısım II**, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 251.

⁵⁸ Söylemezoğlu, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁹ Bayur, **a.g.e.**, s. 252.

Yunan eylemleridir.⁶⁰ Tüm bu baskıların sonucunda Yunanistan'a terk edilen Osmanlı topraklarından 200.000'den fazla Müslüman-Türk unsur göç etmek zorunda kalarak, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.⁶¹ Bu gelişmeler Osmanlı ülkesinde bazı tepkilere yol açmıştır. Boykot da bunlardan birisidir. Boykot olaylarında devlet eliyle herhangi bir yaptırımın söz konusu olmaması, göçe neden olan tavrın sivil üstünlük unsurlarının bir refleksi olarak algılanması gerekliliğini güçlendiren bir manzara karşımıza çıkarmaktadır. Rumların Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan göçünde İttihat ve Terakki'nin rolü⁶² görmezden gelinemez ise de, Osmanlı Devleti tarafından verilmiş resmî bir buyruk olmayıp tek bir Rum'a bile açıkça Yunanistan'a git denilmemiştir.⁶³ Söz konusu olayların bir misilleme olduğu düşünülebilirse de, misilleme önceden yapılmış bir eyleme karşılık vermek olduğundan, ilk eyleme nazaran misillemenin mizacındaki doğallık gözden kaçırılmamalıdır.

Rumlara karşı bazı hoş olmayan durumların istisnaî varlığı, bu gibi durumlarda yaşanan olağan durumların ötesine geçmemiş, hele hele Makedonya'da Müslüman-Türk unsurların yaşamak zorunda kaldıkları gibi bir görünüm arz etmemiştir. Rumların göçünde toplumsal bir reaksiyonun verdiği rahatsızlığın daha etkili olduğu söylenebilir.

Tarafların bu yöndeki şikâyetleri sıklaşmış ve konuyla ilgili bir araştırma yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu nedenle Dâhiliye Nazırı Talat Bey Edirne vilayetinde Rumların durumu hakkında incelemelerde bulunmuştur. Talat Bey'in yaptığı araştırmadan edindiği izlenimler ve Rumların Trakya'dan göç edişlerine ilişkin tespitlerini biz, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'nın, Galip Kemali'ye gönderdiği 27 Nisan 1914 tarihli telgraftan öğrenebiliyoruz. Bu telgrafa göre Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Rum göçünün sebeplerini aşağıdaki şekilde özetlemektedir:

“1- Bilhassa Türkiye'den gitmiş olan takriben 12.000 kadar Rum firarı tarafından oradaki vaziyeti ballandıra ballandıra yerli Rumlara gönderilen davet mektupları;

2- Makedonya'dan ve diğer yerlerden muhaceret eden Müslüman ahalinin bıraktıkları topraklara el koyarak zengin olmak ümit ve hayalleri;

⁶⁰ Söylemezoglu, a.g.e., s. 108-113.

⁶¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 92.

⁶² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınları, İstanbul 1983, s. 309.

⁶³ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları (yayın yeri yok), 1971, s. 72.

3- Bulgar işgali sırasında Yerli Müslümanlara ıka ettikleri zararlardan dolayı mahkemeye verilmek korkusu;

4- O devirde Müslüman ahaliye karşı ıka eyledikleri mezalim ve cinayetlerden dolayı mahkûm olmak ve yahut tecavûze uğrayanların intikamına uğramak korkusu.”

Göç, öncelikle Edirne'nin köylerinden başlamış alelacele yerel yönetimlerden aldıkları izinlerle yola çıkan Rum göçmenler, genelde İstanbul ve Tekirdağ üzerinden bölgeyi terk etmişlerdir.⁶⁴ Daha sonra göçün, Bergama, Dikili, Menemen, Foça, Karaburun ve Çeşme gibi İzmir'in ilçelerinden ve civarından Yunanistan'a göç şeklinde devam ettiği⁶⁵ ve uluslararası bir mesele hâline gelen bu durumu incelemek ve son vermek üzere, İstanbul'daki yabancı büyükelçilik temsilcilerini de yanına alan Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in İzmir'e geldiği bilinmektedir.⁶⁶

Meclis-i Vükelâ'da okunarak zapta geçen Talat Paşa'nın Batı Anadolu'daki olaylara dair raporundan, İzmir bölgesinde gerçekleşen Rum göçünün nedenlerinin yukarıda değindiklerimiz ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu rapordan, henüz Yunanistan'a gitmemiş olanların geriye kabul edildiği ve göçmenlerin mal varlıklarının güvence altına alınarak, sahiplerine iadesi konusunda tedbirlerin alındığı da anlaşılmaktadır.⁶⁷

Göç meselesini çözümlmek üzere 1914 Nisan'ından itibaren taraflar arasında görüşmeler başlamış, Atina'daki Osmanlı Elçisi Galip Kemali, 27 Nisan 1914'te Said Halim Paşa'ya Venizelos'un Trakya Rumları ile Makedonya Müslümanlarının mübadelesine meyilli olduğunu bildirmiştir. Galip Kemali'nin bu yazısına 30 Nisan tarihli cevabi yazısında Said Halim Paşa özetle:

“Trakya'da Rumların kalmasını istiyoruz. Şahsi fikrimiz olarak Anadolu'daki (Aydın vilayetindeki) köylü Rumlarla Makedonya Türklerinin mübadelesini teklif edin...”

Şeklinde Galip Kemali'ye bir direktif vererek, görüşmelerde Türk tarafının olaya bakış açısının ne olması gerektiğini ortaya koymuştur. Burada dikkat edilmesi gereken Trakya Rumlarının değil de, Batı Anadolu'daki Rumların mübadelesinin Osmanlı Hükümeti'nce istenmiş olmasıdır; zira Batı Anadolu Rumlarının ileride Yunan iddialarına temel oluşturacak

⁶⁴ Söylemezoğlu, a.g.e, s. 100-101.

⁶⁵ Taçalan, a.g.e., s. 72.

⁶⁶ Bayur, a.g.e., s. 255-256.

⁶⁷ Bayur, a.g.e, C II, Kısım II, s. 254-255.

bir hâle gelme ihtimalini göz önünde bulundurarak, böyle bir istekte bulunulduğu açıktır. Said Halim Paşa'nın, Trakya konusunda tedbir almaya gerek olmadığı düşüncesini taşıması, bölgede Rumların çoğunlukta olmadıklarının, Yunanlılar tarafından kabul edilmese de, Türkler tarafından bilinen ve kendilerini rahatlatan bir gerçek olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁸

G. Kemali, 12 Mayıs 1914'de Said Halim Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Venizelos'a Aydın vilayetindeki Rumlarla Makedonya'daki Müslümanların mübadele edilmesini şahsi olarak teklif ettiğini ve Venizelos'un da Babıâli'nin olurlarını alarak bu teklifi yapmasını istediğini bildirmiştir.

G. Kemali, Said Halim Paşa'dan aldığı olurlar üzerine, 18 Mayıs 1914'de Venizelos'a yazdığı mektupla Hükümet adına resmî bir teklifte bulunmuştur. Venizelos, 22 Mayıs 1914 tarihli cevabi yazısında söz konusu mübadelenin Trakya'daki Rumları da kapsayacak şekilde genişletilmesini, Trakya'da Rum göçünün durdurulması yönünde tedbirler alınmasını istemiş ve konunun hükümetince değerlendirileceği cevabını vermiştir.⁶⁹ Yunanlıların Makedonya'dan kovulan Türklerin, Trakya ve Anadolu'daki Rumların yerini almalarını engelleyemeyeceğini anlaması ve dahası tarafların göç etme işinin Anadolu Rumluğunun aleyhinde bir şekle bürünmesi nedeniyle, savaşı da göze alamayan Yunanistan'ın bu konuda bir anlaşmaya istekli olması da doğaldır ve Batı Anadolu'daki Rumların da mübadelesini kabul edecektir.⁷⁰

Uzun diplomatik görüşmelerden sonra Osmanlı Devleti'nin 22 Haziran–5 Temmuz 1914'de konuyla ilgili koyduğu şartlar Yunanistan'ın İstanbul elçisi tarafından onaylanmıştır. Temmuz'da Ayvalık hadisesinin çıkması üzerine mübadele resmen 22 Temmuz 1914'de kabul edilmiştir. Biri İzmir, diğeri Selanik'te iki karma komisyon teşkil edilmiş idiyse de, mübadillerin mal varlıklarını tespit etmek amacıyla hareket eden karma komisyonun araştırmaları Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine yarıda kesilerek anlaşmanın uygulanması mümkün olmamıştır.⁷¹

Bu dönem, Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla Tanzimat'tan beri süre gelen demografik bir eylemin duraklama dönemine girdiği hatta kesintiye uğradığı bir devir olmakla birlikte, çok geçmeden Yunanistan bu yöndeki faaliyetlerine mütareke dönemiyle birlikte tekrar başlayacaktır.

⁶⁸ Bayur, a.g.e., C II, Kısım II, s. 260-261.

⁶⁹ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 150-151.

⁷⁰ Bayur, a.g.e., C II, Kısım II, s.276.

⁷¹ Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, s. 159.

1.3.4 Batı Trakya ve Oniki Adalar'ın Yunanistan'a Geçmesi

Balkan Savaşında Selanik ve Makedonya'nın bir kısmını alıp Karasu'ya dayanan Yunanistan gözünü Batı Trakya'ya çevirmiştir. Megola İdea uğrunda asırlarca pusuda bekleyen Rumlar uygun zamanlarda harekete geçerek paylarına düşeni almışlar ve büyük hedefe doğru adım adım yaklaşmaya başlamışlardır. 27 Kasım 1911'de Paris yakınlarında ki Nevilly'de yapılan bir antlaşma ile Batı Trakya Yunanistan'a ikram edilmiştir.

1.3.5 I. Dünya Savaşı Öncesi Yunanistan ve Fener Patrikhanesi'nin Faaliyetleri

Girit'teki başarılarından cesaret alan Venizelos Yunan başbakanlığına geçmek üzere Girit'ten ayrıldığı tarihte gizlice papaz kıyafetiyle İstanbul'a gelecek bir Rum'un evinde bir hafta kalmış ve patrikhaneye yeni bazı talimatlar vermiştir. Bundan böyle patrikhane Venizelos'un ve Yunanistan'ın Türkiye'de icra vasıtası haline gelmiştir.⁷² Venizelos İstanbul merkezini tamamen düzenleme amacıyla başta patrikhane olmak üzere Kiliseleri bütün Rum okul ve kuruluşlarını teşkilatlandırmıştır.⁷³ İstanbul'daki Rum gazeteleri Türkler aleyhinde şiddetli yayına başlamış patrikhane ise Osmanlı Hükümetine karşı hiçbir bağlılık kaydı göstermeyerek bağımsız hareket etmiştir. Patrikhane Yunanistan'ın Türkiye de bir otoritesi haline gelmiştir.⁷⁴

1.4 I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Türk-Yunan İlişkileri

1.4.1 Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde İşgal Planları ve Çalışmaları

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki önemli problemlerden biri de Yunanlıların Türklerden gasbettiği yerlerdeki Türk toplumunun durumu olmuştur. Yunanlılar, Batılı devletlerin ve Rusya'nın yardımı ile Türklerden gasbettiği topraklardaki Türklerin mallarını almış, ülkesini sadece kendi ulusundan ibaret bırakmak istedikleri için Türk halkını ele geçirdikleri topraklardan kaçırmaya çalışmış ve bunu elde etmek için hiçbir baskı ve zulümden çekinmemiştir. Bu işkencelerden bıkan Türkler, buralardan göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Türk kamuoyunun tepkisi karşısında bir kısım Rumlar da

⁷² Şahin, a.g.e., s. 210 – 211 – 212.

⁷³ Salışık, a.g.e., s. 315 – 316.

⁷⁴ Şahin, a.g.e., s. 214.

Yunanistan'a göç etmiştir.⁷⁵ Osmanlı Hükümeti, Yunan zulmünden kaçıp gelen Türk göçmenleri, bu gelişmeler üzerine Yunanistan'a göçüp giden Rumların terk ettiği yerlere yerleştirmiştir.⁷⁶ Bu gelişme ise ilerisi için Batı Anadolu ve Trakya üzerinde çıkar hesabı yapan Yunanistan'ı endişeye düşürmüştür. Bu olaylar devam ederken, Nisan 1914 tarihinde göçmenler problemini çözmek amacıyla Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında görüşmeler başlamıştır. Yunanistan, Osmanlı Devleti ile anlaşmaya razı olmuştur. Çünkü Osmanlı Devletinde'ki Rumlar, sayı ve servet bakımından Yunan Makedonya'sı Türklerinden çok üstün idiler. Osmanlı Devletinde Rumların kalması Yunan Hükümeti için ileride yeni yerler almak ümidini elde bulundurmamak anlamına gelmiştir. Osmanlı ve Yunan hükümetleri arasındaki görüşmeler Nisan 1914 tarihinde başlamış ve 1 Temmuz 1914 tarihinde; Makedonya'da kalan Türklerle Doğu Trakya ve Aydın vilayetlerindeki Rumların isteğe bağlı olarak mübadele edilmesi hususunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak, kısa süre sonra I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu anlaşma uygulanamamıştır.⁷⁷

1.4.2 I. Dünya Savaşı Öncesi Avrupa'da Dengelerin Oluşması

Avrupa'da Alman birliğinin kurulmasından sonra başlayan ve Almanya Başbakanı Prens Bismark'ın gözetiminde devam eden denge grupları süreci Alman İmparatoru I. Wilhelm'in 1888'de Ölümüyle yerine geçen II. Wilhelm'in dış siyaseti Bismark'ın elinden alarak emperyalist bir yön vermesi ile sona ermiştir. Almanya ilk iş olarak sömürgecilik faaliyetlerinin hayat sahası olarak Osmanlı Devletini görmüştür. Öte yandan Alman endüstri ürünleri İngiltere'nin sanayi hegemonyasını tehdit etmeye başlamıştır. Almanya'nın hareket serbestisini kısıtlamaya yönelik tedbirler almıştır. Doğal müttefikleri ise Almanya'nın yayılmasından aynı şekilde endişe duyan Fransa ile Rusya olacaktır. Fransa da Almanya'ya karşı müttefik bulma çabası içinde Rusya ile 4 Ocak 1894'de ittifak yapmıştır.⁷⁸ I. Dünya Savaşında üçlü itilaf olarak anılan tarafların anlaşmalarında ortak özellik birbirlerinin rızası olmadan yeni oluşumlara girmemektir.⁷⁹ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, topraklarında yaşayan önemli sayıda Slav asıllı vatandaşları dolayısıyla Rusya'nın Panslavizm politikasını hem kendi birliği hem de Balkanlar'daki nüfuz mücadelesi için hayati bir tehdit olarak görmüştür. Üstelik Sırbistan da Balkan Savaşları'ndan daha kuvvetli bir hâlde çıkmıştır. İtalya bir yandan Akdeniz'de yayılmak isterken, diğer yandan Avusturya idaresinde kalan topraklarını kurtarmayı

⁷⁵ Ramazan Tosun, **Türk Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi**, Berikan Yayınları Ankara, 2002, s. 43.

⁷⁶ Adnan Sofuoğlu, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetler**, İstanbul 1996, s. 77.

⁷⁷ Tosun, **a.g.e.**, s. 44, 45.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 397.

⁷⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 397.

düşünmektedir. Bu yüzden gizlice Fransa ile de anlaşmıştır. Nitekim savaşa 1915'de İtilâf Devletleri safında girmiştir. Rusya ise Almanya'yı Panslavizm politikasına karşı bir engel olarak görmüştür. Ayrıca balkanlardaki rakibi Avusturya'yı parçalayarak bölgedeki bütün Slavları kendi idaresinde birleştirmek istemiştir.⁸⁰ Sonuçta 26 Haziran 1914 tarihinde Avusturya Macaristan veliahdı Franz Ferdinand ve eşinin Saray Bosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi üzerine I. Dünya savaşı patlak vermiştir. Savaş başladıktan sonra Almanya biran önce Osmanlı Devletinin savaşa girmesi için bir gayret içerisine girmiştir. Çünkü Almanya bir kara devleti idi ve etrafı büyük çapta İtilaf Devletleri tarafından kuşatılmıştı.⁸¹ Osmanlı Devleti savaşa girdiği takdirde cepheler genişleyecek Almanya üzerindeki İtilaf Devletleri Baskısı onların askeri güçleri birçok cepheye bölüneceği için azalacaktır. Ayrıca Almanya'nın bir diğer planı da İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sömürgelerinde ki Müslümanların Osmanlı devleti savaşa girdiği zaman onun etkisinde kalacağı ve böylece İtilaf Devletleri'nin sömürgelerinde ayaklanmalar olacağı ve sömürgelerin çökeceği düşüncesine dayanmıştır. Osmanlı Devleti, savaşın başında tarafsızlığını ilân etmiştir. Ancak, Almanya yukarda saydığımız sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'ni kısa sürede savaşın içine çekmiştir. I. Dünya Savaşı başladığı zaman Yunanistan'da bu savaşa katılıp katılmama konusunda görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Alman taraftarı kral ile İngiltere yanlısı Başbakan Venizelos arasında savaşta kimin yanında olunması gerektiği noktasında fikir ayrılığı yaşanmaktadır. Başbakan Venizelos'a göre ise; Yunanistan savaşa İngiltere'nin yanında girerek, Megalo İdea'yı gerçekleştirebilirdi. Tabi ki Venizelos'u bu kadar cesaretlendiren itilâf Devletleri'nin politikaları olmuştur. Daha 1915'deki Çanakkale muharebeleri sırasında, İngiltere ve Fransa Yunanistan'ın kendi yanlarında savaşa girdiği takdirde batı Anadolu'yu vereceklerini vaat etmişlerdi. Ancak, bu teklife o zaman Yunan genelkurmayı karşı çıkmış, Yunanistan'da birtakım siyasi problemler baş göstermiş ve böylece Yunanistan'ın savaşa girmesi bir süre daha gecikmiştir.⁸² Ancak Venizelos'un çabalarıyla Yunanistan 26 Haziran 1917'de İtilaf Devletleri safında savaşa girmiştir. I. Dünya Savaşında Yunanistan'ın beklentileri Batı Anadolu, İstanbul, Trakya ve ileride sınırları Yunanistan ile birleştirilecek Karadeniz bölgesi idi. I. Dünya Savaşının başlamasıyla beraber bu üç devlet yanlarına İtalya'yı da çekerek Osmanlı Devleti'ni nasıl paylaşacaklarına dair gizli anlaşmalar yapmaya başlamışlardır. Ve bu gizli anlaşmalarda

⁸⁰ Komisyon, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 71 – 72.

⁸¹ Tosun, **a.g.e.**, s.47.

⁸² Yusuf Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C III/II, TTK, s. 190.

zaman zaman Yunanistan'a da yer verilmiştir.⁸³ Yapılan gizli anlaşmalarda genellikle şu hususlar göze çarpmaktadır. Bu devletler I. Dünya Savaşının stratejisi geçince bir araya gelmiş olsalar da Osmanlı topraklarının paylaşılması noktasında hala anlaşamamaktaydılar. Örneğin Rusya'nın gözünün olduğu yerler Yunan Megola İdea'sında belirtilen bölgelerdir. İngiltere İtalya'yı yanına çekebilmek için Antalya'dan Konya'ya kadar uzanan bölge İzmir ve Aydın onlara teklif edilmiştir. Ancak İzmir ve Aydın'ın içinde bulunduğu bütün Batı Anadolu'da Yunanistan'ın gözü vardı. İngiltere bunları bildiğinden kendi çıkarları doğrultusunda Yunanistan'ı da milli mücadele döneminde maşa gibi kullanmıştır.⁸⁴

1.4.3 Mondros Mütarekesi ve Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Rum Faaliyetleri

Yunanistan, Anadolu'ya yapılan İlk Yunan göçlerini, Tanzimat'la birlikte siyasî emelleri ile yeniden şekillendirerek İdeallerinin yoğunlaştığı bölgelerde Yunan nüfusunu artırmak amacıyla örgütlemiş ve bu doğrultuda büyük bir mesai harcamıştır. Bu yöndeki Yunan çabalarının Birinci Dünya Savaşı nedeniyle bir kesintiye uğradığı söylenebilir.⁸⁵ Öyle ki, Çanakkale Savaşları ile birlikte Çanakkale ve Ayvalık dolaylarında oturan Rumların, açıktan açığa düşmanla İşbirliği yapmaya başlamışlar⁸⁶ ; Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya geçmeyi başaran İtilâf Devletleri'ne ait bazı denizaltıların ihtiyaç duydukları iaşenin temini ve Türk gemilerinin takibinden korunmaları konusunda Marmara kıyılarında bulunan Rumların yardımda bulunmaları Çanakkale Savaşı'nın en önemli döneminde Ayvalık Rumlarının tutumları, Ali Bey Adası Rumlarının ayaklanmaları ya da daha genel bir ifade ile Yunan halkının düşman devletler adına yardım ve casusluk faaliyetlerinde bulunmaları, güvenlik gerekçesi ile Rumların daha içerilere naklî tedbirini beraberinde getirmiş ve bir tedbir olarak İzmir'de ve Batı Anadolu sahillerinde ikâmet eden Rumlar, Rahmi Bey'in emriyle dâhile nakledilmişlerdir.⁸⁷

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanınca, Rumlar derhal İzmir'e ve sahillere geri dönmekte bir an tereddüt bile etmemişlerdir. Örneğin mütarekeyi izleyen günlerde Ayvalık Rumları geri dönmeye başlamıştır. Benzer durum tüm Batı Anadolu kıyılarında yaşanmıştır Böylece Yunanlıların Anadolu'da Rum nüfusunu artırma çabaları Mondros

⁸³ Tosun, **a.g.e.**, s. 49 – 50 – 51.

⁸⁴ Tosun, **a.g.e.**, s. 52 – 53 – 54.

⁸⁵ Ali Güler, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 62.

⁸⁶ Nurdoğan Taçalan, **Egede Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, 1971,(Basım yeri yok), s. 73.

⁸⁷ Serdar Sarısır, **Demografik Oyun Sürgün 1919 – 1923**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 130-131.

Mütarekesi ile birlikte yeniden başlamıştır.⁸⁸ Çatalca Rum Metropoliti'nin çabalarıyla daha önce bölgeden göç ve firar etmiş olan Rumlar, İngiliz ve Fransızların da yardımları sonucu Trakya ve Batı Anadolu'ya dönmeye başlamışlardır.

Dâhiliye Nezareti'nce 2 Mart 1919'da Sadaret'e sunulan bir tezkereden de, Balkan Savaşları sonrası Yunanistan'a kaçan Rumların, Midilli ve civarındaki adalardan peyderpey Balıkesir sahillerine gecelen, gizlice çıkmakta oldukları bu durumun Balıkesir ve Aydın vilayetlerinde gerek idarî gerekse siyasî sakıncalar doğurabileceğine dikkat çekilmekte ve gerekli olan tedbirlerin alınması islenmekteydi. Dâhiliye Nezareti 2 Mart'ta Sadaret'e sunduğu tezkereye ek olarak 2 Nisan 1919'da gönderdiği tezkerede de önceki bilgilendirmelere atıf yapmakta ve Rumların Anadolu'ya nakledilmelerindeki amaç ve tehlikelere dikkat çekmekte ve sürekli nüfus kaydırmaları sonucu söz konusu Rum miktarının büyüklüğünden bahsedilmektedir.⁸⁹

Devletin tüm olup bitenden haberdar olmasına rağmen sonunu kestirebildiği bu gidişatı engellemekte yetersiz kaldığı alınan tedbirlerin istenilen sonucu vermediği bilinmektedir. Bu tedbirlerden biri de Osmanlı ülkesini terk edenlerin geriye dönüşlerini yasaklayan kararlar alınması idi. Örneğin Vekiller Heyeti, Balkan Savaşları'ndan sonra Yunanistan ve Bulgaristan Hükümetleri ile akdedilen anlaşma hükümlerine bağlı olarak mübadele edilen ahalinin Osmanlı memleketlerine dönmesini yasaklayan emirnameyi 27 Nisan 1919 tarih ve 37320/623 sayılı yazı ile bu amaçla duyurmuş⁹⁰ ise de, pek etkili olmadığını çok geçmeden alınan benzer bir karara gerek duyulmasından anlıyoruz. Öyle ki, bu kez 12 Mayıs 1919 tarihinde benzer bir karar alan Harbiye Nezâreti olmuştur. Nezâret, Yunan tahriklerine yol açan yabancı şahısların ülkeye şartlı girebileceklerini bildiren ve aşağıdaki sınırlandırmaları içeren bir tamim yayınlamıştır:

1- Her türlü eslihâ, cephane ve üniformanın, eşhas ve heyetler tarafından Osmanlı memâlikine ithali men'edilmişti.

2- Osmanlı tebaasından olmayan sivil şahıslar, Osmanlı memaliğine seyahate gelirlerse, çıktıkları iskele ve istasyonun polis memuruna hüviyetleri ile sebab-i vürut ve mahll-i müddet ikametlerini kayıl ve tahrîr ettirmekle mecbur tutulacaklardır.

⁸⁸ Adnan Sofuoğlu, “Anadolu üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. X. S. 28, Mart 1994, s. 219.

⁸⁹ Sofuoğlu, a.g.m., s. 222.

⁹⁰ Tayip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, C. I, Ankara 1959, s. 61 – 62.

3- Balkan Muharebesi'nden sonra Yunanistan ve Bulgaristan Hükümetleri ile mün'akid muahede ahkâmına tâbi olarak mübadele edilmiş efrâd ahalinin memalik-i Osmaniye 'ye avdetlerinin men olunduğu,

4- Yunanistan ve Bulgaristan ahalisinden müddet-i muvakkat ikamet suretiyle dahi olsa bir Osmanlı vilayeti dâhilinde bir ay zarfında 50 'den fazla seyyah kabul olunmayacak; vürüd edenlerin seyahatleri büsbütün men' edilecek; bu gibiler memleket hâricine ihrâç edileceklerdir.⁹¹

Tüm bu sınırlandırmalara rağmen Yunanistan, mütareke döneminde Anadolu'da Yunanlılığı güçlendirmek adına bu yöndeki çalışmalarına devam edecektir.

Anadolu'ya çıkan Yunan askerleri burada da Rumlaştırma siyasetine devam etmişler, bu amaçla adalardan ve Yunanistan'dan çeşitli vaatlerle getirdikleri Rumları Türklerden aldıkları yerlere yerleştirmişlerdir. Anadolu'nun içlerine göç etmek zorunda kalan Türkler, mallarını mülklerini terk etmiş, kalanlar da Yunan Hükümeti tarafından desteklenen çetelerin Balkanlar'da yaptığı zulüm ve baskının aynısıyla karşı karşıya kalmıştır.⁹² Bu baskı ve zulümler o kadar şiddetli olmuştur ki, Yunan ordusunun çekilişi esnasında Rumlardan ziyadesiyle zarar görmüş olan Türklerin tepkileri de sert olmuştur. Ancak, bunun yanında Yunan ordusunun işgaline uğramayıp Mübadeleye tâbi tutulan yerlerden Aksaray ve Niğde'ye bağlı Hançerli köyü Rumları, Mübadele Komisyonu köylerine geldiğinde, Türkler ile beraber Mübadeleye sebep olanlara beddualar etmiş ve gözyaşları içinde vedalaşmışlardır.⁹³ Bu nüfusun içerisinde önemli miktarda Ortodoks Türkler de bulunmaktaydı. Manidardır ki; Balkanlar'da, Rum çetelerinin baskı ve zulümlerinden ziyadesiyle zarar gören Bulgarlar, daha sonra aynı çetelerle Müslümanlara karşı soyguna, ırza ve mala tecavüzlere başlamışlardır. Garbî Trakya ve Makedonya'daki Müslümanlar, canlarını koruyabilme telaşıyla mallarını geride bırakarak Anadolu'ya doğru akmaya başlamışlardır. Batı Anadolu'da Rum nüfus çoğunluğunu sağlamak için Veni-zelos Hükümeti, bölgedeki Müslüman Türklerin Anadolu'daki Rumlar ile yer değiştirerek Rum nüfusu arttırabileceğini hesaplamış, bu amaçla ekonomik vaatlerle Anadolu'ya Rum göçmen getirtmiştir. Venizelos Paris Barış Konferansı'ndan önce İngiltere Başvekil'ine bir rapor hazırlamış, bu raporda “Devletler Araplarla, Suriyelilerle, Ermenilerle

⁹¹ Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi(İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 47-48.

⁹² Mustafa Tayla, **Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dokümanter İncelemesi**, SAEMK Yayını, Ankara 2001, s.135-185.

⁹³ Herkül Milas, **Göç**, Çev: Damla Demiröz, İletişim Yayınları, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 202.

meşgul olup da Osmanlı imparatorluğu'ndaki Rumları ihmal etmesi ne adalet, ne siyaset itibarıyla doğru olmaz... Ermenilerden çok olan Rumlar, Ermenilerden daha çok zulüm görmüşlerdir”⁹⁴ iddiasını dile getirmiştir. 1919 yılında Paris Konferansı'nda ortaya atılan bu Yunan teklifinden sonra bir Amerikan Heyeti oluşturulmuştur.

1919 ile 1922 yılları arasında Yunanistan topraklarında ulus yaratma çabasıyla girişilen zulümler, sürgünler, zorlamalar aynen Anadolu'da da uygulanmış, Girit, Adalar, Teselya ve Trakya'dan sonra Anadolu da Rumlaştırma politikasıyla karşı karşıya kalmıştır. Patrikhane'nin propaganda faaliyetleriyle beraber Anadolu'da Türklerin Rumları katlettiği haberlerine inanan başta İngiltere olmak üzere diğer devletler, Yunanistan'ın Batı Anadolu'ya asker çıkarmasına izin vermişlerdir.⁹⁵

Mondros Mütarekesinden Milli mücadelenin sonuna kadar Yunan Devleti bilinçli bir şekilde Anadolu'yu Rumlaştırmaya çalışmıştır. İşgal kavramının temellinde yatan geçiciliğin gayet farkında olan Yunanlıların, aslında işgalleri kalıcı kılmak istedikleri ve bunun için bir dizi plânı uygulamaya koydukları, konuyla ilgili yapılan çalışmaların gün geçtikçe artması sonucu daha bir netleşmektedir. Mezalim ve sürgün ile boşalan yerlere Yunan asıllı nüfus iskânını gerçekleştirerek demografik meşruiyeti temin etmek ve bu demografik yapı üzerinde yükselecek Yunan yanlısı sivil idareyi oluşturmak ve nihayetinde sivil idarenin isteğiyle ilhakin gerçekleşmesini sağlamak, Anadolu'nun işgal edilen bölümlerinin ilhaki için uygulamaya konulan söz konusu plânın halkalarıdır.

⁹⁴ Gökbel, **a.g.e.**, s.10.

⁹⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 16.

II. BÖLÜM

TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİ

2.1 Mübadele Kararının Alınması

2.1.1 Lozan Barış Antlaşmasında Mübadele Sorunu

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında Lozan'da bir konferansın toplanmasına karar verilmişti. Lozan barış görüşmelerine bir tarafta Türkiye, diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılacaktı. Konferansa Türkiye'nin isteği ve ısrarı üzerine boğazlarla ilgili meselelerin görüşmelerine katılmak için Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan da davet edilmişti. Bulgaristan'ın Ege denizinde bir mahreci bulunması işi görüşüldüğü zaman bu devletin temsilcisi de görüşmelere katılmıştı.⁹⁶ Konferans genel oturumuna 21 Kasım 1922'de başlamıştır. Görüşmeler 4 Şubat 1923'de kesintiye uğramış, 23 Nisan 1923'de tekrar başlamış ve barış antlaşması ve bununla ilgili diğer belgeler 24 Temmuz 1923'de imzalanmıştır.⁹⁷

1922 yılında Yunanistan'da pek çok sorun vardı. Bunların biride Yunanistan'a yığılan Rum göçmenleriydi. Türk zaferi Yunanistan'daki göçmen sayısını gün geçtikçe arttırıyordu. Mudanya mütarekesini müteakip Doğu Trakya ve İstanbul'dan da çok sayıda Rum, Yunanistan'a kendiliklerinden göçüp gitmişlerdi. Bu arada aynı yıllarda Bulgaristan'dan ve Rus İhtilali üzerine Rusya'dan tahminen 1.200.000 göçmen Yunanistan'a sığınmıştı. Savaş sonrası Yunanistan göçmenlerin yükünü iyice hissetti. Sorun Milletler Cemiyeti'nde ele alındı. Cemiyet, Norveçli Doktor Fridtjof Nansen'i Türk-Yunan göçmenleri meselesini çözümlmek işlevi ile görevlendirdi. Nansen, isteğe bağlı olmak üzere Yunanistan'daki Türkler ile İstanbul hariç Türkiye'deki Rumlar'ın mübadelesini Türkiye'den talep etti.⁹⁸ Türkiye, mübadeleye taraftardı. Ancak, İstanbul'daki Rumları anlaşma dışı tutmak istemezken Batı-Trakya Türkleri'ni azınlık olmadıkları gerekçesiyle bu çerçeve içerisinde bırakmak istemiyordu. Bu esnada, Yunanistan'daki yer sorununu işaret eden Venizelos⁹⁹, önlem olarak oradaki 350.000 Türk'ün derhal Anadolu'ya nakledilmesini istedi. Lozan Barış

⁹⁶ Mehmet Gönübol (ve diğerleri), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 48.

⁹⁷ Gönübol (ve diğerleri), **a.g.e.**, s.48.

⁹⁸Seçil Akgün, “**Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986, s. 244-245.

⁹⁹ M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s.55.

konferansı başlayınca sorun Lozan'a aktarıldı. Yunan delegasyonu ilk etapta Rumların geri gönderilmesini gündeme getirdi. Türk murahhasları Türkiye'nin homojen yapısını bozacak olan böyle bir uygulamanın söz konusu olamayacağını kesin bir dille ifade ettiler. Bunun üzerine, Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan 400.000 Türk'ün meskenlerini Rum göçmenlere bırakarak Türkiye'ye göçürülmelerinin zorunlu kılınması isteğini tekrarladı.¹⁰⁰

Diğer taraftan mübadele konusunda Büyük Millet Meclisi'nde Karahisari Sahip Meb'usu Mehmet Şükrü Bey şöyle konuştu:

“... Dini ekalliyetler meselesine gelince, bizim dinimizin icabatı olarak ve dünyada hiçbir milletin temin etmeyeceği bir rahat ve istirahatle yaşayan bu muzır insanlar, bu Millet'i mahvetmek için yapmadık şene'at, yapmadık cinayet bırakmamışlardı. Ben öyle zannediyorum ki, kendilerine müracaat edilse, diyeceklerdir ki: Bizim artık bu memlekette yerimiz yoktur. Biz kendimiz kendi yerimizi yıktık... ve hakikaten bunların yeri yoktur. Kendileri de itiraf ediyorlar. İşte istirdat ettiğimiz memleketlerimizden Yunanlılarla beraber çıkmaktadırlar. Ve bunu artık vicdanları dahi tasdik etmiştir. Onların bu memlekette artık yerleri kalmamıştır. O insanlar, o hainler ki, bu memlekette yaşıyorlardı. Sanat ellerinde, ticaret ellerinde, servet ellerinde, askere gitmezler. Bu hudutlarda kanını döken Mehmet'in sayesinde, sahip-i servet ve saman olmuşlardır. Bunlar hayaller arkasında koşarak yeni bir devlet kurmak istediler ve fakat kendileri de mahvoldular ve bu memlekette artık kendilerine yer kalmamıştır. Bunlar için yapılacak bir şey vardır; Mübadele. Efendiler, bunları mübadele etmek lazımdır. Yoksa yeni Türkiye Devleti içinde dini de olsa, yeni ekalliyetler hukukunu tanımaya katiyen taraftar değilim. Bizim içinde, onlar içinde en salim yol, mübadeledir. Zaten bunu yunanlılar vaktiyle kabul etmişlerdi. İtilafnameleri vardır.”

Bu sözleri ile M. Şükrü Bey, Büyük Mecliste ilk defa mübadeleyi teklif eden Millet vekili olarak görülmektedir.¹⁰¹

İsmet Paşa ile Türk-Yunan mübadele Antlaşması'nı imzalayan Rıza Nur'a göre Türkiye açısından Mübadele andlaşmasını zorunlu hale getiren iki ana sebep vardı. Birincisi, Yunanistan'ın kuruluşundan beri hakimiyeti altındaki Türkleri sistemli bir şekilde yok etme siyaseti izliyordu. Geri kalanları aynı akıbetten kurtarmak gerekiyordu. İkinci sebep, Türkiye'ye yaralı uzuvlar getirerek memleketin tecanüsünü sağlamaktı. Rıza Bey'e göre,

¹⁰⁰ Akgün, a.g.e., s. 249.

¹⁰¹ Şahin, a.g.e., s. 267.

Mübadele meselesini mecburi ve kat'i kılan bir tarih vardı. Türkler, Rum isyanı döneminde Mora'da dahi en azından eşit miktarda idi. Bunlar ya zulm altında kaçırılmış, veya hapishanelerde süründürülmek suretiyle imha edilmişlerdi. Bir süre sonra aynı şey, Teselya'da ve Makedonya'da gerçekleştirmişti. Mübadele mutlaka yapılmalıydı. Aksi takdirde, Yunanistan'daki Türkler birkaç senede yok olacaktı.¹⁰² Lozan Konferansına giderken İsmet Paşa'ya verilen Hükümet Talimatı'nın dokuzuncu maddesinde azınlıklar konusunda Türk tarafının hedefinin mübadele olacağı ifade edilmekteydi.¹⁰³ konferansta, kendilerine verilen talimat doğrultusunda hareket eden Türk murahhas heyeti azınlıkların mübadelesi fikrini karşı tarafa telkin etmeye çalışıyordu.

30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan, mübadeleye dair sözleşme ve protokolü imza ettiler. Bu Antlaşmada, mübadeleye tabi tutulacak kimseler ve mübadelenin şartları hakkında hükümler bulunmaktaydı.¹⁰⁴

2.1.2 Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1: “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.” Bu madde ile uluslaşma sürecinde bulunan Türkiye ve Yunanistan'ın homojen bir nüfusa sahip olabilmek için ilk önemli şartı ortaya koymuştur.

Madde 2: “Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

¹⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. II, C. IX, S. 84.

¹⁰³ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları**, C. I. (1922-1923), TTK Yayınları, Ankara 1990, Ek: I.

¹⁰⁴ Gönlübol (ve diğerleri), **a.g.e.**, s. 63.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum ahalisi) sayılacaklardır.

1913 tarihli Bükreş Andlaşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi) sayılacaklardır.” Daha sonra Etablis sorunu başlığı altında incelenecek olan bu husus iki devlet arasında ciddi münakaşalara ve ilişkilerin gerilmesine neden olacaktır.”

Madde 3: “Karşılıklı olarak, Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1. Maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan “göçmenler” (emigrants) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken yada göç etmiş bulunan bütün gerçek yada tüzel kişileri kapsamaktadır.”

Madde 4: “Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye’de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan’a gönderilecek ilk kabileyi meydana getireceklerdir.”

Madde 5: “İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. Maddelerindeki çekinceler (ihtirazi kayıtlar) saklı kalmak üzere, işbu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye’deki Rumların yada Yunanistan’daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir.” Mübadele sürecinde iki devlet arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı mübadillerin mülkiyet hakları kısıtlanmış buda ilişkilerin dahada gerilmesine neden olmuştur.

Madde 6: “Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin gidişine, herhangi bir nedenle olursa olsun, hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, yada henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, yada kendisine karşı ceza soruşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu olan göçmen, cezasını çekmek yada yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.”

Madde 7: “Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve varış ülkesinin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır.

İki ülkeden birini yada ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyruklu edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyruklu, işbu Sözleşmenin imzası tarihinde edinmiş olacaklardır.”

Madde 8: “Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte yada bunları taşıtırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış yada giriş yada başka herhangi bir vergi alınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca, bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk (cemaat, communaute) üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastahaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler yada ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelini kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek yada taşıtırmak hakkı olacaktır.11. Maddede öngörülen Karma Komisyonların tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

Taşınır malların tümünü yada bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü (envanterini) ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi, 9ncu Maddede öngörülen tasfiye işlemine esas alınmak üzere 11nci Maddede öngörülen Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.”

Madde 9: “8. Maddede öngörülen göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin yada toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca tasfiye edilecektir.

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din yada hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde, tasfiye edilecektir.”

Madde 10: “Bağıtlı Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca nüfus (halkların) mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselere ait taşınır yada taşınmaz malların tasfiyesi, 9. Madde uyarınca, Türkiye ile Yunanistan’da 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere (tüzüklere) göre yada başka herhangi bir zoralm (müsadere), zorunlu satış, v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecektir. İşbu Madde ile 9. Maddede öngörülen mallar, bu çeşit bir tedbire konu olurlarsa, bu mallara 11 Maddede öngörülen Komisyonca, bu tedbirler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912 den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı mal sahiplerinin yararına onaracak bir zarar-giderim (tazminat) saptayacaktır. Bu zarar-giderim tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan ülke Hükümetinin borç hesabına geçirilecektir.

8. ve 9.Maddelerde göz önünde tutulan kimseler, şu yada bu yoldan, yararlanmadan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarlarının kendilerine geri verilmesi, savaş öncesi ortalama gelir esas alınarak ve Karma Komisyonca saptanacak yol ve yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan’daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların, ve Türkiye’de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girilirken, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış Andlaşmalar da kabul edilmiş ilkelerden esinlenecektir.11. Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.”

Madde 11: “İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağıtlı Yüksek Tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye’de ya da Yunanistan’da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile, Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı olarak çalışacak alt-komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, alt-komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.”

Madde 12: “Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmak ve 8. Madde ile 9. Maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptayacaktır.Karma Komisyon, genel olarak, işbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamaya tam yetkili olacaktır.Karma Komisyon kararları oy çokluğu ile alınacaktır.Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktır.”

Madde13: “Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten yada dinlemeğe gereği gibi çağırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktır.”

Madde14: “Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalınan para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir.Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalınan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke Hükümetinin, göçmenin mensup olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değerde ve aynı nitelikte, mal alması gerekecektir.Yukarıda belirtilen biçimde bildiri belgeleri esası üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı, her altı ayda bir çıkartılacaktır.

Tasfiye işlemi tamamlandığı zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bununla ilgili hesaplar denkleştirilmiş (takas ve mahsup edilmiş) olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme işine süre tanınmasını isterse, yıllık en çok üç taksitte ödenmek şartıyla, Komisyon bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ise ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine kadar Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde anaparaya çevrilebilecek (amortise edilecek) borçlanma bonoları (istikraz tahvilleri) çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar (rehinler) gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslar arası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye) Meclisince yönetilecek ve gelirleri toplanacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Meclisi bunları saptamaya yetkili olacaktır.”

Madde 15: “Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı şartlarla, Komisyona öndelik (avans) olarak ödemedede bulunacaktır.”

Madde 16: “Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimselere yapılacak bildirimlerle, bu kimselerin varış ülkesine taşınmak üzere yönelecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde, 11. Maddede öngörülen Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır. Bağıtlı Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, yada mallarını ellerinden çıkartmak üzere doğrudan yada dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Taraflar, ülkeyi bırakıp giden yada gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye yada olağanüstü bir resme bağlamamayı yükümlenirler. 2. Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak yada oralara yeniden dönmek haklarıyla, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak söz konusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına geçirmelerine ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyeceklerin gidişine engel olma vesilesi olarak öne sürülemeyecektir.”

Madde 17: “Karma Komisyon çalışmaları ve işlerin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.”

Madde 18: “Bağıtlı Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.”

Madde 19: “İşbu Sözleşme, Bağlı Yüksek Taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasının bir parçasıymış gibi, aynı güç ve aynı değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, söz konusu Andlaşmanın Bağlı Yüksek Taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecektir.”

Bu hükümlere olan inançla, yetki belgelerinin, karşılıklı olarak, usulüne uygun olduğu görülmüş ve aşağıda imzaları bulunan Tamyetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lozan’da, otuz Ocak bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, üç nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüshalardan bir Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de doğruluğu onaylanmış birer örneğini, Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, teslim edilecektir.

İmzalarıyla karara bağlanan sözleşme Mübadelenin nasıl yapılacağını öngörüyordu. Ayrıca birde protokol imzalanmıştı.

Protokol: “Gereği Gibi Yetkili Kılınmış olan ve aşağıda imzaları tam yetkili Türk temsilcileri, Türk Hükümetinin, Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak, Yunanistan’la bugünkü tarihte yapılmış Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını beklemeksizin ve bu Sözleşmenin 1. Maddesindeki hükmün uygulama alanı dışında kalmak üzere, Barış Andlaşması imza edilir edilmez, iş bu Sözleşmenin 4’ncü Maddesinde göz önünde tutulan, vücutça sağlam erkekleri serbest bırakacağını ve bunların gidişini sağlayacağını bildirirler.”¹⁰⁵ Bu protokolle birlikte sözleşme tamamlanmış ve Mübadele uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

2.2 Mübadele İçin yapılan Hazırlıklar

2.2.1 Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun Kuruluşu ve Çalışmaları

Antlaşmanın uygulanmasını sağlamak ve bundan çıkacak uyuşmazlıkları halletmek için akid tarafların tayin edecekleri dörder kişi ile 1914-1918 Savaşı’na katılmamış hükümetlerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince tayin edilecek üç üyeden müteşekkil bir

¹⁰⁵ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı- Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Takım II, C. 2, Ankara 1973. s. 186.

komisyon kurulmuştur.¹⁰⁶ Bu Komisyonun başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktı. Muhtelit Mübadele Komisyonu ilk Yunan heyeti'nin başkanlığına Jan Papa getirilmiş ve dört kişiden oluşan bir heyet olduğu görülmektedir.¹⁰⁷ Türk Heyeti Reisliğine ise Tevfik Rüştü Bey getirilmiş, Hamdi, İhsan ve Seniyyüddin Beyler ise azalar olmuştur.¹⁰⁸ Karma komisyon gerekli gördüğü yerlerde her biri bir Türk ve Yunanlı üye ile, komisyonca atanacak tarafsız bir başkandan oluşacak, kendisine bağlı olarak çalışacak alt komisyonlar kurmaya yetkili olacaktı. Karma komisyon, bu alt komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktı. Tavsiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin tüm itirazlar, komisyonca ve kesin hükmüyle karara bağlanacaktı. Komisyon ilgilileri dinledikten yada dinlemeye yöntemi uyarınca çağırdıktan sonra, tavsiye edilecek mallara değer biçebilecekti. Komisyon ilgili mal sahibine elinden alınan bulunduğu ülkenin hükümeti emrinde kalacak olan mallar için, borçlu bulunan para tutarını belirten bir açıklama belgesi verecekti. Bu açıklama belgeleri temel sayılacak, borçlu kılınan para tutarları, artırımın yapılacağı ülke ile hükümetin, göçmenin bağlı olduğu hükümete karşı bir borcu olacaktı.

Göçmenlerin, ilke olarak göç ettiği ülkede kendilerine borçlu bulunulan paranın karşılığında, ayrılmış olduğu ülkede bırakacağı mallarla eşdeğerde ve nitelikte mal alması gerekiyordu. Her altı ayda bir yukarıda belirtilen biçimde açıklama belgeleri temeli üzerinden, her iki hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı çıkarılacaktı. Karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa , bunlarla ilgili hesaplar denkleştirilmiş ve kapatılmış sayılacaktı. Bu denkleştirme işlemlerinden sonra, hükümetlerden birisi diğerine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecekti. Borçlu hükümet bu ödeme için süre tanınmasını isterse, komisyon en çok yıllık üç taksitte ödenmesi koşulu ile, bu süreyi tanıyabilecek, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktı.

İki tarafta mübadele edilecek halklara, gidişleri için saptanmış günden önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açmak, yada mallarını elden çıkartmak üzere doğrudan yada dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı karşılıklı olarak yükümleniyordu.

Türkiye ve Yunanistan gidenler ve gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye yada olağanüstü resme bağlamamayı da yükümleniyordu. Mübadele dışı bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak yada oralara yeniden dönmek hakları ile Türkiye'de ve Yunanistan'da

¹⁰⁶ Gönlübol (ve diğerleri), a.g.e, s. 63.

¹⁰⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 30.10/123.873.11.

¹⁰⁸ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 30.10/123.873.17.

özgürlüklerinden ve mülkiyetlerinden özgürce yaralanmalarına hiçbir engel çıkarılmayacaktı. Bütün bu konuların çözümü boyunca Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun ve bağlı kurulların çalışmaları ve işlerinin yürütülmesi için gerekli giderler komisyonlarca saptanacak oranlara göre, ilgili hükümetlerce karşılanacaktı.¹⁰⁹

Nitekim Türk Hükümeti bütçesinden ciddi paylar ayıracaktı. Muhtelit Mübadele Komisyonu emrine birçok kez masrafların karşılanması için büyük miktarda para aktarımı yapılacaktı. Muhtelit Mübadele Komisyonu Masraflarına iştirak olarak verilen 90 bin liranın mahsubu¹¹⁰ ve karma komisyona avans olarak verilen 30000 liranın mahsubu¹¹¹ yapılan masraflara sadece birkaç örnektir.

2.2.2 Etablis Sorunu

Türk-Rum nüfus mübadelesi gereğince oluşturulan Muhtelit Mübadele komisyonunda meydana gelen ilk ve en önemli anlaşmazlık, sözleşmenin ikinci maddesinde;

Birinci maddede öngörülen mübadele:

İstanbul'da oturan Rumları, Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır. 1912 yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye(Şehremaneti) sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (Etablis) bulunan Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaktır.

1913 Bükreş Antlaşması'nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgede yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılacaktır.¹¹² Maddesiyle ortaya konulan durum Komisyonun Türk ve Yunan temsilcileri tarafından farklı yorumlanacak Yunan tarafı olabildiğince İstanbul'da fazla Rum bırakmak isteyecektir.

Etablis (Sakin bulunmuş, yerleşmiş) deyimini, Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde ve sonrasında, Yunanistan ile Türkiye arasında sorun yaratan siyasi içerikli bir kavram niteliği almıştır. Komisyondaki Türk üyelerine göre, İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan kişiler Türk yasalarınca etablis sayılacaktır. Yunan üyeler ise, anlaşmada Türk

¹⁰⁹ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920-1945)**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 177-183.

¹¹⁰ **DAGM. Cumhuriyet Arşivi**, 30. 18/ 1. 2. 31. 64. 8.

¹¹¹ **DAGM. Cumhuriyet Arşivi**, 30. 18/ 1. 2. 18. 13. 11.

¹¹² Deniz Bozkurt, **Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları**, Umay Kültür Sanat Merkezi Yayınları, İstanbul 1998, s. 47.

yada Yunan kanunlarına bu konuda bir atıf yapılmadığına göre etablis sözcüğünün, herhangi bir yasaya bağlı kalmaksızın, antlaşmanın metnine ve ruhuna bağlı olarak yorumlanmasını savunmuşlardır. Komisyonun bu konuda bir çözüme varamaması üzerine, Milletler Cemiyeti'nin kararı ile Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan danışma isteğinde bulunulmuştur. ¹¹³divan kararını 21 Şubat 1925'de vermiş; bu karar göre etablis devamlı bir yerleşmişliği gerektirmektedir. Her oturan etablis sayılamaz. Yerleşmişlerin her ne suretle olursa olsun, 1912 belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada oturmaları gerekmektedir. Fakat iş, bu istişari ve hukuki yoldan da çözülememiştir. ¹¹⁴

Milletlerarası Daimi adalet divanında 21 Şubat 1925'de şu mütaalaya varılmıştı:

1-Sakin bulunmuş (etablis) deyimi vasfını taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durumu ifade etmektedir;

2- “İstanbul’un Rum ahalisi” deyimi ile kastedilen şahısların antlaşma gereğince “sakin bulunmuş” sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için, İstanbul Şehrinin 1912 kanunu ile tesbit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıya ortaya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimi olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir. ¹¹⁵ Şeklinde ortaya konulan mütealadan sonuç alınamamıştır. Türk Hükümeti etabli sorunu için Lahey'deki Adalet Divanına Muhtelit Mübadele Türk Heyeti'nden bir üye ve kâtip gönderecektir. ¹¹⁶

Muhtelit Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Reisi Doktor Tefik Rüştü'nün 13 Eylül 1924 tarihinde gönderdiği ve etabli üzerinde Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki tartışmaları bildiren telgrafında; “Etabli kelimesinin tefsiri etrafında Muhtelit Komisyondaki cereyanları gerek tahriri mağruzatımda gerek şifahen komisyona bu meseleye dair verilmiş tezlerin suretlerini takdim iderek arz etmişim. Heyet-i Vekile-i Celile'nin bu babda meblağ-ı emr ve ta'limatları heyetimizi nufus kanunları müdafası ve buna göre netice istihsaliyle takyir etmiş; hâlbuki Yunan tezi bu nokta-i nazarımızda tahmil-i zıt olduğdan başka bitarafların nokta-i nazarında Yunan nokta-i nazarından kısmen ayrı olmakla bizimle de muvafık

¹¹³ Gönlübol, a.g.e,s. 56-57.

¹¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995, s. 329-330.

¹¹⁵ Gönlübol (ve diğerleri), a.g.e, s. 64.

¹¹⁶ **DAGM. Cumhuriyet Arşivi**, 30.18/1.1.12.76.14.

değildir.”¹¹⁷ sözleriyle Muhtelit Mübadele Komisyonu içerisinde etabli kelimesi ile ilgili tarafsız azalarında Türk ve Yunan tezlerinden farklı bir fikre sahip olduklarını göstermektedir.

Etabli meselesi daha sonra 1 Aralık 1926 tarihinde Atina’da iki devlet arasında yapılan bir antlaşma ile siyasi bir hal yoluna bağlanabilmiştir. Bu antlaşma hükümleri gereğince, Yunanistan’da Bulunan ve Türklere ait olan emlak, muhtelit bir komisyon tarafından tespit edilen fiyat üzerinden, Yunan Hükümeti tarafından satın alınacaktı. Türkiye’de bulunan ve 1912 yılından önce memleketi terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara (İstanbul’dakiler dahil) ait emlak, sahiplerine iade edilecekti.¹¹⁸

Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesine ve mübadelenin gerçekleşmesini engelleyen etabli sorunu Atina İtilafnamesi sonrasında Ankara İtilafnamesi’yle kesin olarak çözüme ulaştırılabildiği görülmüştür.

2.2.3 Mübadele İmar ve İskan Vekaleti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları

Osmanlı Devleti’nin hızla parçalanması ve kaybettiği topraklarda kalan Türklerin göçü 93 Harbinden itibaren başlayan ve Balkan Harbinden sonrada gelmeye devam eden göçmenlerin yerleştirilmesi, iskan ve ihtiyaçlarının karşılanması için komisyonlar kurulmuş ayrıca Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti’ne bağlı müdiriyetler iskan konusunda faaliyetler göstermiştir.¹¹⁹ 1914 yılında “Aşair ve Muhacirin Müdiriyeti Umumiyesi” kurularak göçmenlerin iskanları ve yardım faaliyetleriyle ilgilenmeye başladı.¹²⁰ Göç ve göçmen sorununun büyümesi ve o zamanki teşkilat yapısının bu sorunun çözümünde yetersiz kalması ve yaşanan diğer olumsuz gelişmeler, sorunun vekalet vasıtasıyla daha rahat çözülebileceği kanaatini doğurmuştur.¹²¹ Göçmen işlerinin önem kazanması, mübadillerin korunması, göç hareketini ülkenin iktisadi çıkarı ile telif etmek için müstakil bir vekalet teşkili zaruri görüldü. Bunun üzerine 8 Kasım 1923 tarihli kanun ile Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti kuruldu¹²² ve çalışmalarına başladı.

¹¹⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 30.18/1.1.11.43.17.

¹¹⁸ Gönübol (ve diğerleri), a.g.e, s. 65.

¹¹⁹ Ahmet Cevat Eren, **Türkiye de Göç ve Göçmenler Meselesi – Tanzimat Dönemi İlk Kurulan Göçmen Komisyonu – Çıkarılan Tüzükler**, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966, s. 21.

¹²⁰ İlhan Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu”, Toplum ve Bilim(Yaz 1990), sy. 50, s. 49 – 71.

¹²¹ İbrahim Erdal, **Mübadele (Ulusallaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923 – 1925)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 101.

¹²² Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.85.

Mustafa Necati Bey'in Vekil olarak verdiği beyanatta bahsettiği iskan işlerinin başlaması için gerekli olan vekaletin teşkilat yapısı, 1 kasım 1923 tarih 336 numaralı yasayla ve TBMM'de 146 üyenin 145'inin oyunu alarak kabul edildi.¹²³ Vekaletin merkez teşkilatı, Sabri Bey'in atandığı "İmar Müdiriyet-i Umumiyesi" ve Necdet Bey'in atandığı "Mübadele ve İskan Müdiriyet-i Umumiyesi" olmak üzere iki müdiriyete ayrılmış ve ortak birde müsteşarlık kurulmuştur.¹²⁴

Mübadele ve İskan Müdiriyet-i Umumiye'sinde "Sevkiyat ve Nakliyat, Muhacirin, İskan ve İaşe ve Emlakin" olmak üzere dört, İmar Müdiriyet-i Umumiyesine de "Muamelat, İnşaat ve Tamirat, Heyet-i Fenniye" ile üç olmak üzere toplam yedi şube kurulmuştur. Vekaletle bağlı şubeler taşrada Mıntıka, İmar ve İskan Müdirleri ve onlara yardımcı memurlar vasıtasıyla çalışmalarda bulunacaklardır.¹²⁵ Mübadele Vekaleti, ülkeyi mübadillerin yerleştirilmesi açısından iskan mıntıkaları adı verilen bölgelere ayırdı. Mıntıka dahilinde mıntıka müdürü, mıntıka müdür yardımcısı (yalnız dört mıntıka var), sevkiyat ve nakliyat memuru, iaşe memuru, iskan memuru, sevkiyat, nakliyat, iaşe ve iskan memur yardımcıları, imar mühendisi, ziraat memuru, tabip, üç aded seyyar sevk, iaşe ve iskan memur, altı adet katip bulunmaktaydı. Bundan başka 40 vilayet merkezinde de mübadele, iskan ve imar müdürü, iskan sevk ve iaşe memuru (ikişer kişi) ve katip vardı.¹²⁶

İmar ve iskan mıntıka müdürlerinin görev ve yetkileri şunlardı: Mıntıkaları dahilindeki göçmenlerin her türlü sorununa çözüm bulmak, emrindeki memurların faaliyetlerini izlemek, Hilal-ı Ahmer dispanser ihtiyacını karşılamıyorsa mıntıka dahilinde çalıştırılmak üzere hekim tayin etmek, mübadillerin yerleştirileceği metruk meskenleri tamir etmek, yeni köylerin kurulmasını temin etmek, göçmenleri üretici konuma getirebilmek için vekâletin gönderdiği talimat doğrultusunda tohum, alet, edevat vermek ve gerekirse ziraat memuru tayin etmektir.

Vekâletin taşra teşkilâtında yer alan memurlar diğer kurumlardan toplanmıştı. Taşra elemanları merkez teşkilâtındakiler gibi göç ve iskân konularında ihtisas ve tecrübe sahibi değillerdi. Oysa devlet 1683'den beri göç sorunuyla karşı karşıya kaldığı için bu konuda mütehasısların olması beklenirdi. Ancak, göçmen teşkilâtı süreklilik arz etmediği için bu konuda bilgi birikimi oluşmamıştı. Eskiden olduğu gibi, göç sorunuyla karşılaşılınca, sorunu çözümlenmek amacıyla devşirme sistemiyle geçici olarak diğer kurumlardan personel ihtiyacı

¹²³ **Düster**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 160 – 164.

¹²⁴ Erdal, **a.g.e.**, s. 106.

¹²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İctima I, C.III, Ankara1968, s. 148 – 158.

¹²⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. VII/I, Ankara 1968, s. 1062.

karşılanmıştır. Hatta çoğu yerde yukarıda açıkladığımız teşkilât dahi oluşturulamamıştı. Bu gibi yerlerde vekâletin görev alanına giren işler, imar ve iskân komisyonlarınca yürütülüyordu.

29 Kasım 1923 tarihli hususî kanun gereği Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin yayımlayacağı talimatlarda belirtilen işleri yapmak üzere tüm vilâyet ve kazalarda birer iskân ve imar komisyonu teşkil edilecektir. Vali ve kaymakamın başkanlığında toplanacak olan komisyonun resmî kurum amirlerinden atanacak olan en az beş üyesi bulunacaktı. Komisyonun oluşturulduğu yerde mıntika müdürlüğüne mensup memur var ise, bu memurlardan bir kişi komisyonun tabîî üyesi olacaktı. Komisyonun yazı İşleri iskân ve imar kâtipleri ve bunların bulunmadığı yerlerde tahrirat kâtiplerince yürütülecekti. İşlerin çokluğu hâlinde vekâletten izin alınmak şartıyla ücretli kâtip İstihdam edilebilecekti. Kaza İmar ve İskân Vekâleti'ne bağlı bulunacaklardı.

Komisyon kararları mıntika müdürlüklerince, bunların bulunmadığı yerlerde bizzat komisyonca tatbik edilecekti.¹²⁷ Bu komisyonlar vasıtasıyla, mıntika müdüriyeti eriyle mahallî idareler arasında koordinasyon kurulması düşünülmüştür. Diğer taraftan mıntika müdüriyetine bağlı personelin olmadığı yerlerde komisyon mübadillerin sorunlarına çözüm arayan bir kurum durumundadır.

Mıntika müdüriyetlerinin ve komisyonların icraatları merkez tarafından yerinde kontrol edilmekteydi. Bu amaçla, doğrudan vekile karşı sorumlu olup vekil adına denetleme yetkisi ile donatılmış olan imar ve iskân müfettişleri bulunmaktaydı. Müfettişler, göçmenlerin sevk, iskân, sağlık, iaşe ve mesken işlerini, vekâlete bağlı memur ve müstahdemlerin icraatını ve vekâletin taşra örgütünün icraatını teftiş ve tahkike yetkiliydi. Müfettişlere, polis ve jandarma dâhil olmak üzere bütün mülki ve askerî memurlar yardımcı olmak zorundaydılar. Denetlemenin sonucu bir raporla vekile arz edilirdi.¹²⁸ Mübadele Vekâleti müfettişlerinin yanı sıra maliye, mülkiye ve sıhhiye müfettişleri de adı geçen komisyonun faaliyetlerini denetleme hak ve salâhiyetine sahiptiler.

Vekilin kısa aralıklarla üç kez değiştirilmesi (Mustafa Necati, Mahmud Celâl Bey, Refet Bey), vekâlet memurlarının ihtisas sahibi olmayıp diğer vekâlet memurlarından oluşması, mahalli memurlarla vekâlet memurları arasında sağlıklı bir diyalogun kurulamaması, vilâyet memurları ile vekâletin mıntika memurları arasında yetki çekişmesi gibi sebeplerden dolayı

¹²⁷ İpek, a.g.e, s.38.

¹²⁸ İpek, , a.g.e, s.38

Mübadele Vekâleti'nden istenilen başarı sağlanamadı.¹²⁹ Göçmen teşkilâtı mevcut devlet örgütüyle uyum sağlayamayacak bir şekilde yapılanmıştı, örneğin, Samsun'da dokuz vilâyet birleştirilerek bir mıntika tesis edilmişti. Bu mıntikanın idaresine de bir müdür tayin edilmişti. Maiyetine de bütün mıntikanın sağlık ve ziraat işlerini yürütmek üzere bir tabip, bir veya iki ziraat memuru verilmişti. Bu teşkilât gereği vekâlet doğrudan mıntika müdürü ile temas kuruyordu. Valiler, göçmen ve iskân tamimlerinden habersiz kalıyorlardı. Halbuki vali, hükümetin vilâyetteki otoritesini ve kuvvetini temsil etmekteydi. Doğrudan mesul olmadıklarından valiler göçmen işlerine karşı lâkayd kalabiliyorlardı.¹³⁰ Bunun üzerine 11 Aralık 1924'de vekâlet lağvedilerek göçmen işlerini yürütme görevi Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olarak kurulan İskân Müdüriyet-i Umûmiyesine devredildi. Bu kurumun başına göç konusunda tecrübeli Ömer Lütfi Bey, muavinliğine de Maaruf Bey getirildi. Bu devrede göçmen işleri mülkî amirliklere devredilerek, İmar Vekâleti'ne bağlı memurlar İsim ve unvanlarını muhafaza etmek şartıyla vali ve kaymakamların emri altına giriyorlardı.¹³¹ Bu değişiklik yapıldığı sıralarda Yunanistan'dan getirilecek mübadil kalmamıştı.

İmar ve İskân Vekâleti genel müdürlüğe dönüştürülünce kadrosunda ve bütçesinde kısıtlamaya gidildi. Vilâyetlerde iskân amiri olan valinin emrinde bulunmak üzere, mevcut göçmenlerin miktarına ve iskân işlerinin önemine göre müdürlükler veya memurluklar oluşturuldu. Müdüriyetler üç sınıfa ve memurluklar iki sınıfa ayrıldı. Birinci sınıf müdüriyette 12–14 memur, ikinci sınıf müdüriyette 8 memur ve üçüncü sınıfta ise 4 memur bulunacaktı. Yeniden köy inşa edilmeyeceği için taşra fen memurlarının sayıları düşürülmüş, müfettişlerin maiyetindeki fen memurlukları ayın gerekçe ile kaldırılmıştı. Müdürlükler ve memurluklar emrinde birer de odacı bulunacaktı.¹³² Dahiliye Vekâleti İskân Müdür-i Umûmisine bağlı olmak üzere birinci, ikinci ve üçüncü sınıf müfettişlerden oluşan on kişilik bir İskân Heyet-i Teftişiyesi kuruldu. İskân müfettişleri göçmen, mübadil ve aşiretlerin sevk, iskân ve iaşe işleri ve sağlık durumları gibi iskân ile ilgili tüm hizmetlerin yapılıp yapılmadığını Dâhiliye Vekili namına teftiş ve tahkik edeceklerdi.¹³³

İmar ve iskân komisyonları 20 Ocak 1925 tarihli kararname ile kaldırıldılar.¹³⁴ Adı geçen kararname ile vilâyeti erdeki iskân müdür ve memurları valiliklere bağlanarak Dahiliye

¹²⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. X, Ankara 1975, s. 40- 41.

¹³⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. X, Ankara 1975, s. 45.

¹³¹ **İskân Tarihçesi**, Hamit Matbaası, İstanbul 1932, s. 51 – 53.

¹³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. XIII, Ankara 1975, S. 453.

¹³³ **Düstur**, 3.Tertip, C. 6, Ankara 1948, s. 37, 73 - 74.

¹³⁴ **İskân Tarihçesi**, s. 20 - 21.

Nezareti'nin tertip ve tanzim edeceği ilkelere göre çalışacaklardı. Satın alma, eksiltme, müzayede işleri vilâyet idare meclislerince yürütülecekti. Tefviz ve icar işlemleri mülkî amirin riyasetinde defterdar, muhasebe ve mal müdürü, iskân müdürü, ziraat müdürü ve tapu müdürü veya memurlarından oluşan tefviz komisyonu tarafından yürütülecekti. Tefviz ve müeccelen icar muamelesinin tatbik edilebilmesi için yapılması gereken tedkik işini iskân müdürleri veya memurlarının riyaseti altında tapu ve millî emlâk yetkililerinden oluşan üç kişilik bir komisyon yürütecekti.¹³⁵

Vekâlete, kurulduğu yıl bütçeden 6.095.183 lira tahsisat ayrıldı. Bunun 6.000.000 lirası göçmenlerin nakil ve iâşe masraflarına, arta kalan da personel ve kuram giderlerine tahsis edildi. Malî yılsonuna kadar, bu tahsisattan 3.221.431 lirası yakacak, inşaat, tamirat ve nakliyat masrafları ile göçmenlere dağıtılan ziraî alet, hayvanat ve tohumluğa ve imar, iskân mübadele masraflarına sarf edildi.¹³⁶ Vekâletin 1924 bütçesi 10 milyon lira idi.¹³⁷ 1925 yılından itibaren iskân işlerini organize etmekten sorumlu olan İskân Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin 1925 yılı bütçesi 6 milyon lirayı biraz aşarken, 1926 tarihli bütçesi 1,482.063 liraydı.¹³⁸

2.2.4 Mübadele İmar ve İskan Kanunu

Mübadele İmar ve İskân Vekili Necati Bey bütçe imkânlarının belirlenmesinden sonra imâr ve iskân işlerini yürütebilmek için gerekli olan yasa hazırlıklarına vekalet'in kuruluşu itibariyle başlamış, kanun daha yasalaşmadan mübadele ve iskân işlerine dair yapılacak olan çalışmalar ile ilgili yayınlar yapılmıştır. TBMM'de yapılan yasa ile ilgili görüşmeler esnasında açıklamalarda bulunan Mustafa Necati Bey Mübadelenin bilfiil başladığını, vekâlet'in teşkilatlanmasının henüz tamamlanamamasından mübadillerin işlerinin Sıhhiye Müdüriyeti tarafından devam ettirileceğini açıklamış, mübadeleye tâbi olmayan muhacirler ile mübadele henüz başlamadan gelen mübadillerin durumu ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.¹³⁹ 23 Ekim 1923 tarihinde hazırlanıp TBMM'ye sunulan “Mübadele İmâr ve İskân Kanunu” adlı yasa tasarısı 8 Kasım 1923 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁵ **Düstur**, 3.Tertip, C. 6, Ankara 1948, s. 37, 73 - 74

¹³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. VII/I, Ankara 1968, s. 1061.

¹³⁷ **Düstur**, 3.Tertip, C. 5, 401 – 402.

¹³⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre. II. C. XXV, Ankara 1975, S. 165.

¹³⁹ Cahide Zengin, **Türkiye ve Yunanistan Devletleri Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu (1918 – 1930)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

¹⁴⁰ **Düstur**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 165 -168.

Yirmi maddeden oluşan “Mübadele İmâr ve İskân Kanunu” ile Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti, Mübadele-i Ahâli Mukavelenâmesi'nin belirlediği şartlara dayanarak, ilk maddesinde Türkiye'ye gelecek olan ahâlinin beslenme, barınma ve yerleşme gibi ihtiyaçlarını indirme iskelelerinden itibaren yerleşme yerlerine kadar geçen sürede ve yerleştirildikleri yerlerde iki ay boyunca karşılamakla yükümlü tutulmuştur. Kanunun ikinci maddesine göre imâr ve iskân işlerinin yürütülebilmesi için vekalet resmî ve askeri araç gereçleri gerektiğinde kullanabilmesi hakkı tanınmış, askerî ve resmî yetkililerin de vekaletin yayımlayacağı tebliğlere uymak zorunda olduğu belirtilmiştir. Buna karşı olunan durumlarda vekâlet tarafından işten el çekirme veya mahkeme yoluyla cezalandırma yoluna başvurulmuştur. Üçüncü madde de taşrada işlemlerin daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla vekalet resmî ve askerî yetkililerden yararlanmanın yanında gerekli gördüğü durumlarda mahallî memurlar, belediye ve idarî üyelerden bir heyet oluşturabilme yetkisi verilmiştir.¹⁴¹

Vekaletin kuruluşuna kadar geçen sürede muhacirlerin iskân ve iaşe işleri ile ilgilenen Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti dahilinde bulunan İskân Müdüriyeti kaldırılarak, hem bu müdüriyetin hem de Dâhiliye Vekaleti'ne bağlı olan İskân, Aşâir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bütün yetki ve sorumlulukları, mal varlıkları yeni kurulan Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti'ne devredilmiştir. Dördüncü madde de ayrıca Muavenet-i İçtimaiye Kanunu'nun yayımlandığı tarihteki bütçesi vekâlete devredilmiştir. Beşinci madde de Mâliye Vekaleti'ne, vekalet tahsis edilen ödenek karşılığında istenen paranın hazineden nakit verilmesi ve gerektiği durumlarda vekalet'e 3.000.000 Liraya kadar da avans vermesi yetkisi verilmiştir. Altıncı madde de bu verilecek avans ve tahsisattaki paranın hesabının usulünce yapılmasının gereği istenmektedir. Ücret ve harcamalar ile ilgili yedinci madde de vekalet ücret ve harcamaları genel harcama kaleminden verilmek üzere mübadillerin imâr ve iskân işlerinin yürütülebilmesi için gerekli miktarda uzman ve görevli memur istihdamında bulunma yetkisi verilmiştir.¹⁴²

Taşınmaz mallarla ilgili sekizinci maddeye göre ihtiyaç hâlinde vekâlet'e gelecek istek üzerine bütün terk edilmiş taşınmaz malların, göçmenler ile düşmanlar tarafından evleri yıkılmış ve yakılmış olan muhtaçlara ayrılıp dağıtılmasına ve bu mallardan kiraya verilenleri çeşitli biçimde ikinci kişiler tarafından işgal edilenleri boşalttırmaya yetkilidir. Böyle bir tahliye olayında, kiranın feshi durumunda zarara uğrayanlar olduğu takdirde, belirlenecek zarar, mahkemeye başvurulmaksızın Maliye Vekaleti'nce kiradan elde edilecek gelirden

¹⁴¹ **Düster**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 165.

¹⁴² **Düster**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 167.

ödenecektir. Zarar tespiti için kurulacak komisyon mahallin en büyük idarî memurunun başkanlığında vekâlet tarafından atanacak iki üye ve belediye tarafından atanacak iki üye tarafından oluşturulacak ve alman karar temyize götürülemeyecektir. Buna ek olarak dokuzuncu maddede kiracıları tarafından önceden peşin verilmiş ve terk edilmiş evlerin kiralan tahliye tarihinden itibaren, işlenmemiş olan miktar Maliye Vekaleti tarafından hesaplanarak kiracılara Ödenecektir.¹⁴³

1912 yılından itibaren yerleştirilmiş olan göçmenleri iki sene içinde durumlarına, el becerilerine göre gerekli yere taşıma ve yerleştirme, yanıp yıkılmış olan yerlerin imân için bir İmâr Bankası'nın kurulması ve 1912 yılından beri yapılmış olan binaların 1949 yılı sonuna kadar emlâk vergisinden muaf tutulması, Türkiye’de inşaat yapacak şirketlerin alacaklarının tahsilinde, gerekirse hükümetin yardımında bulunması gibi yetkiler Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti’ne ait olarak kabul edilmiştir. Düşman tarafından tahrip edilen yerlerdeki fabrika ve tezgâhların yeniden imân ve tesisi İçin getirilecek makine, alet ve edevat gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Düşman tarafından tahrip edilen yerlerdeki emlâk ve arazi sahiplerine kanunun yayınlandığı tarihten itibaren iki sene içinde müracaat ettikleri takdirde tasarruf hakları saklı kalmak kaydıyla bir defaya mahsus olmak üzere ücretsiz tasarruf senedi verilmiştir.¹⁴⁴

Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti, bu kanunla 1912 yılından bu yana iskân edilmemiş muhacir ve mülteci aşiretlerin iskânı da dâhil olmak üzere mübadillerin nakil ve iskânları, sınırlı sürede beslenmeleri, terk edilmiş mahallerdeki ahâlinin zararlarının karşılanması gibi konularda gerekli önlemleri almak ve bu sorunların çözülmesi sorumluluğunu almıştır.¹⁴⁵ Vekâlet, işlemlerin yürütülebilmesi için 1923 yılı Kasım ayında “İaşe”, “Misafirhane”, “İskân ve İmâr Komisyonları'nın Teşkili ve Vazifelerine Ait Talimatname” olmak üzere üç talimatname yayımlamıştır.¹⁴⁶ İaşe talimatnamesinde belirlenen iki aylık kısıtlı sürenin yetersiz olacağı düşüncesiyle yapılan itirazlar sonucunda bu süre, mübadeleye tâbi ahâlden muhtaç durumda oldukları saptananların müstahsil duruma gelinceye kadar ve öksüz, dul, yetim, kimsesiz kadınlar ile düşkünlerin yurt ve Darülaceze'ye sevk işlemine kadar iaşe almaya devam etmeleri şeklinde 22 Nisan 1924 tarihli ek kanun ile değiştirilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ **Düstur**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 166.

¹⁴⁴ **Düstur**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 165 – 167. BKZ. 10 – 11- 12 – 13 – 14 – 15. maddeler.

¹⁴⁵ **İskan Tarihçesi**, s. 13 – 14.

¹⁴⁶ **İskan Tarihçesi**, s. 19 – 22.

¹⁴⁷ **Düstur**, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948, s. 639.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmekte olan Mübadele, İmâr ve İskân Kanunu hakkında çekincelerini belirten milletvekilleri bazı konularda eleştirilerde bulunmuştur. Yunanistan'dan gelecek olan mübadillere verilmek için ayrılan evlerden artanlarının, düşman tarafından evleri yakılmış “hârikzede” veya askerlik ya da diğer sebeplerle evleri zarar görmüş felâketzede denilen Müslümanlara verilmesi hakkında verilen önerge tekrar gündeme gelmiştir.¹⁴⁸ Doğubayazıt Mebusu Şefik Bey; Rumlardan kalan onlarca tarla, bağ, bahçe ve evin Şark Mültecileri, Hârikzede veya felâketzedelerden önce Rumeli mübadillerine dağıtılmasını eleştirerek; “Muhacirlere verildikten sonra bunlara verilsin diye bir mütalaa dermeyan olundu. Evvel mescidin içine bakılır. Asıl vatanın evlâdı olan, yurdu harab olan, hâk ile yeksan olan ahalimiz dururken bunların mesken ve me’vaları temin edilemez iken, gelecek muhacirlere evler verilsin de sonra onlara verilsin... Havâli-i şarkiyyede muhtaç olmayan ya bir ikidir, yahut hiç yoktur.” demiştir.¹⁴⁹ Şefik Bey’in bahsettiği mesele Lozan görüşmeleri esnasında İsmet İnönü ile Başbakan Rauf Orbay arasında geçen telgraf görüşmelerinde de fark edilmiştir. Rauf Orbay, evsizlerin iskânından sonra Batı Anadolu’da 60.000 hanenin iskâna hazır olduğunu bildirmesine rağmen, görüşmelerin devam ettiği bir ay sonunda 23 Ocak 1923’te çektiği telgrafta; bahsedilen 60.000 hanenin çoğuna İstanbul'dan kabilelerle gelen yerli muhacirlerin yerleştiğini ve bahsedilen hanelerden sadece 20.000 civarında kısmının iskâna müsait olduğunu¹⁵⁰ bildirmiştir.

2.2.5 Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çalışmaları

25 Ağustos 1923 tarihinde yürürlüğe giren mübadele anlaşması gereğince gelecek olan yaklaşık 400.000 muhacirin beslenme, barınma, taşınma ve sağlık hizmetleriyle ilgili konularda Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti'nin bütün bu faaliyetleri yapabilmesi için yeterli maddî desteğe ihtiyacı olmuştur. Vakit gazetesinden Mehmet Asım Anadolu’ya getirilecek muhacirinin belirlenen ihraç iskelelerine çıkarılıp, yerlerine gidinceye kadar barınma ve iâşe gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması gereğini belirtmiş,¹⁵¹ bu amaçla kurulmuş olan İmâr ve İskân Müdirliklerinde Hilâl-i Ahmer yetkilileri de görev almıştır.

412 Eylül 1923 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İcra Vekilleri Heyeti’ne bir yazı ile kendilerine sorulmuş olan cemiyetin yapacağı faaliyetleri altı maddede belirtmiştir.”¹ Buna göre: Yunanistan ihraç kapılarında her biri levazımâtıyla hazır Sıhhiye Heyetleri bulun-

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. II. C. III, Ankara 1975, S. 304.

¹⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. II. C. VII, Ankara 1975, S. 414 – 415.

¹⁵⁰ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları (1922 – 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 155, 413, 429.

¹⁵¹ Erdal, a.g.e., s. 117.

durulmuş, gemilerde bulaşıcı hastalıklara karşı teşhis ve tedavi için doktor hazırlanmış, iskân mıntıkları ve iskelelerde on yataklı dispanserler yaptırılmış ve burada da tedavi yapılmıştır. İskelelerde yaşlı, kadın ve çocuklar için araç temin edilmiş, Çanakkale’de İngilizlerden kalan baraka ve çadırlar barınma için kullanılmıştır. Göçmenlere yardımların yapıldığı sırada Mübadele ve İmâr İskân Vekili Mustafa Necati Bey, 24 Kasım 1923 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne gönderdiği telgrafta.¹⁵² Mübadillerin gelmeye başladığını, bu millî ve insanî görevde bu mazlum misafirlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Hilâl-i Ahmer Heyetleri’nin de azamî faaliyetlere girmesinin gereğini bildirmiş ve bu amaçla İstanbul’da Hilâl-i Ahmer genel merkezini ziyaret ederek yaptığı görüşmeler sonucunda 6 Mart 1924 tarihinde Hilâl-i Ahmer genel merkezi yetkilileri ve Mübadele, İmar ve İskân Vekaleti arasında bir itilafname yapılmıştır.

İtilafhâme’ye göre gelecek olan mübadillerin sağlık durumlarını yakından takip edebilmek ve yazışmalardan kaynaklanacak zaman kaybını ortadan kaldırmak için Samsun, Trakya, İzmir, Adana, Konya ve İzmit Bölge müdürlükleri merkezlerinde Hilal-i Ahmer genel merkezi tarafından birer temsilci bulundurulmuştur. Bu bölgelerin yanında toplam 37 vilayetten gelmiş olan yardımlar, Ankara’da toplanarak, gelmiş ve gelecek olan mübadillerin ihtiyaçları için sarf edilmiştir. Selanik gibi iskelelerden gelen mübadillerden yardıma muhtaç olanlara verilmek üzere yeterli miktarda iâşe bulundurulmuş, bunun içinde buralarda seyyar İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri kurulmuştur.

Muhacirine verilmek üzere önceden İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri’ne verilmiş olan depodaki erzak dağıtıldığı gibi ayrıca 25.000 battaniye, 10.000 muhtelif yelek, 10.000 ceket, 70.000 pantolon, 10.000 don, 10.000 gömlek, 15.000 çorap, 5.000 fanila, 5.000 karavana ve kova, 1.000 çarık, 700 muhafazalı çadır, 6 iki direkli çadır ve sandıklar içinde 4.325 kilo tuvalet sabunu, 1.000 kilo adi sabun, 10.000 kutu kibrit verilmiştir. Ayrıca vekâlet tarafından bu vilayetlerin hâsılatından 1 Mart 1924 ile 30 Haziran 1924 tarihleri arasında 40.000 Lira tahsil edilerek cemiyet genel merkezine gönderilmesine ve eksik tutarın da vekâlet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Bu yardım toplama çabaları esnasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, İslâm âlemine hitaben bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede Türk milletinin bağımsızlık savaşında İslâm âlemi’nin gösterdiği desteğe olan şükranlarını belirten Gazi, şimdi önlerinde bulunan Yunan zulmü altında ezilen dindaşlarımızın vatan topraklarına nakli ve iskânı meselesinin çözülmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin faaliyetlerine yardım

¹⁵² Mesut Çapa, “Lozan’da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Katkıları”, Atatürk Yolu, Kasım 1988, Yıl:1, Sayı 2, s. 243 -244.

istemiştir.¹⁵³ Muhtelit Mübadele Komisyonu azalarından Haydar Bey de verdiği mülakatta “Meclis, Mey 'et-i Vekile bütün mesaisini bu işe vermiştir diyebiliriz ve buna büyük önem vermektedir. Hükümet bu iş için 3,5 milyon Lira ayırmış ise de, yetmeyeceği açık olduğundan Gazi Paşa Hazretleri de beyanname ile İslâm âleminden yardım İstemiştir...”diyerek Selanik’te toplanacak komisyonun önce Müslümanların durumunu tetkik edeceğini söylemiştir. Ayrıca mübadele de İslâm âlemi'nden toplanacak yardım kapsamında heyetler teşkil edilmiş, Hindistan’a giden Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin başına da Kemal Ömer ve Lütfi Simavi Beyler atanmıştır.¹⁵⁴

Mübadeleye tâbi bölgelerdeki Müslümanların ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla iane toplanması için de teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu amaçla Selanik, Kozana ve Drama’da Müslüman ahâli, Hilâl-i Ahmer adına Selanik’te bir heyet kurma müsaadesini almışlardır. Heyetin reisliğine eski Belediye Reisi Osman Said Bey, Yardımcılığına Hafız Ali Bey, Genel Kâtipliğine Yağcızade Hüsnü Efendi ile Veznedar oğlu Demir Bey, azalıklarına da İhsan Tefvik, Sami, Osman Kapancı, Ahmet Şakır, Mehmet Kemal, Mustafa Arif, Sadık ve Hamdi Bey seçilmişlerdir. Bu heyet üç parçalı makbuzları, aldıkları ianelerin karşılığı olarak vermişlerdir. Ancak beklenen yardımın toplanamaması üzerine Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ortak bir kararla bazı değişiklikler yapmıştır.¹⁵⁵ Buna göre "Cins ve miktarı muayyen" 38 otomobil bakanlığa devredilmiş, ayrıca bakanlık, 1924 yılı Haziran ayına kadar toplamayı taahhüt ettiği 40.000 Liraya mahsuben 20.000 Lirayı on gün zarfında temin etmeyi kabul etmiştir.

2.2.6 Misafirhane Talimatnamesi

Yeni gelen mübadillerin geçici süre barınmaları için kullanılan misafirhanelerin açılma şartları ve idaresi ile ilgili “Misafirhaneler Talimatnamesi” 28 Teşrin-i Sani 1339 (28 Kasım 1924) tarihinde kabul edilmiştir. Bu talimatnamede;

- 1- İhraç iskelelerinde,
- 2- Konak yerlerinde,
- 3- İskan mıntıklarında,

Açılacak muhacirin misafirhanelerinin özellikleri ve idaresi hakkında ahkamı ifade

¹⁵³ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 30.10/ 01.1.4.

¹⁵⁴ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 30.10/0/123.874.33.

¹⁵⁵ Mesut Çapa, a.g.m, s. 243 – 244.

ediyordu. Ayrıca Hilâl-i Ahmer'in de ihrâç iskelelerindeki büyük misafirhanelerde 10'ar yataklı birer revir açarak tedavi işlerini üstlenmesi, tıbbî malzeme bulundurması ve buradaki mübadillerin en çok üç gün boyunca sıcak yemek ve çay ihtiyacının karşılanması hususları belirtilmiştir.¹⁵⁶ Mübadiller için çıkarılan Misafirhane Talimatnamesine göre¹⁵⁷;

1- Muhacirler için ihrâc iskelelerinde, konak mahallelerinde, iskân mıntıklarının da olmak üzere vürûd edecek muhacirlerin mikdar ve ehemmiyetine göre muvakkat veya dâimi misafirhaneler kü'şâd olunacaktır (açılacaktır).

2- İşbu mahallerde misafirhane ittihaz olunmak üzere hâli (boş) kışla ve diğer mebânî-ı umûmiye ve hayriyeden istifâde olunacağı gibi mebânî-ı metrûkeden misafir haneye elverişli bulunanlar derhâl tahliye etdirilerek bu hususa tahsis edilecek ve zaruret-i katiye husulünde sâhibli emlâkden isticar (kiralama) suretiyle de te'mîn-i ihtiyâç olunacaktır. Mevki ve mevsime göre çadır ve barakalar vaz'ıyla da misafir haneler tesis olunabilecektir.

3- Misafirhanelerin mümkün mertebe ayrı ayrı aileler ibatesine (barınmasına) sâlih olacak taksimatı hâiz olmasına ve büyük koğuşlar muvakkat perdelerle taksim olunarak her aileye veyâhûd hiç olmazsa yekdiğerlerine karabeti (akrabalığı) bulunan birkaç aileye mefruz (bölünmüş) mahaller gösterilmesine itinâ olunacaktır.

4- Emval-ı metrûkeden ve mevcûd olduğu takdirde ciheti askeriyyeden karyolalar bunların yatak, yorgan, battaniye, çarşaf gibi levazımı müteferria'sı (gerekli olan malzemeleri) tedârik olunarak misafirhanelere vaz' olunacaktır (konulacaktır). Koğuş ve odaların umûmuna karyola ve yatak takımı ihzar (hazırlanıp) vaz' olunamazsa ot minder ve hasır gibi levazım ihzâr edilerek gelecek muhacirlerin kendi eşyalarını bunlar üzerine serüp yatmak suretiyle hiç kimsenin tahta, toprak ve taş üzerinde kalmasına meydân bırakılmayacaktır. Bu husûsda Hilâl-i Ahmerden de azamî istifâde edilecektir.

5- Misafirhanelerden her koğuş ve odaya cesametlerine (büyüklüklerine) göre kış mevsimi için sobalar kurulacak veyâhûd mangal verilecektir. Her soba ve mangal için tahsisi lâzım gelen mahrukat (yakacak) mikdârı başkaca tayin ve tesbît edilmiştir.

6- Koğuş ve odalarda lüzumu kadar lambalar îkâd olunacaktır (yakılacaktır). Her lamba için kış ve yaz geceleri verilecek petrol mikdârı başkaca ta'yîn ve tesbît

¹⁵⁶ İskan Tarihçesi, s. 19 – 20.

¹⁵⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi, 272.12/40.42.3

edilmiştir.

7- Misafirhanelerin mahfuz ve mazbut olması elzemdir. Binaenaleyh kapu ve pencereleriyle tavan, taban ve duvarlarının muhacirini te'sîrât-ı heva'iyeden (havanın tesirlerinden muhafaza edecek bir sûrette sağlam olması ve camların tamam bulunması muktazîdir (gereklidir).

8- Misafirhanelerin hıfzı's-sıhha-i umûmiyeye (genel sağlık durumuna) muvafık (uygun) binalar olmasına dikkât edilecektir.

9- Misafirhanelerde su tertibatı olmasına ve suların hiçbir taraftan telvis edilmeyerek istimaline (kullanılmasına) itinâ edilecektir. Su tertibatı bulunmayan misafir hanelerde musluklu su fuçuları veya münâsıb kaplar bulundurulacak keza bunların hüsn-i istimali (güzelce kullanılması) temin kılınacaktır.

10-Misafirhanelerde bir misafirhane memuru, bir kâtib ve hesâb memuru, bir a'sâr ve anbâr memuru ile üç ila beş hademe bulunacaktır. Her misafirhanede Hilâl-i Ahmer tarafından ihtiyâç derecesinde tabîb, aş memuru, sıhhiye memuru bulundurulacaktır. Hilâl-i Ahmerin teşkilâtı olmayan mahallerde mahalli me'mûrîn-i sıhhiye tarafından bunlara â'id vezâ'if (vazifeler) ifâ olunacaktır.

11-Bi'l-hâssa ihrâc iskelelerindeki büyük misafirhanelerde Hilal-i Ahmer tarafından onar yataklı birer revir açılacak, eczâ-yı tıbbiye ve levâzım-ı sâ'ire bulundurulacaktır

12-Misafirhane memurları misafirhanelerin hüsn-i idare ve inzibatından, taharet (temizlik) ve nezâfet-i umûmiyesinden, demirbaş eşyanın kayd ve zabtıyla hüsn-i muhafazasından, anbâr ve depolarındaki levazım ve eşyanın sûret-i muhafaza, sarf ve istimallerinden ve bunlara âid muamelâtı hesâbiyeden mıntika müdüriyetlerine ve mahalli İskân ve İmâr komisyonlarına karşı mesuldür.

13-Gelecek muhacirler misafirhaneye mıntika müdüriyetine merbut (bağlı) memûr-ı aidinin (ilgili memurun) veya komisyonun vesîkasıyla kabul edilür. Ve sikasız hiçbir muhacir misafirhaneye alınmaz Misafirhaneye kabul edilenler vesikalarına göre misafirhane defterine târîh-i duhûlü (geliş tarihi), memleketi, âile reisi ve efrâd-ı ailesi ve sûret-i huruçları (ne şekilde çıktıkları) ve mahall-i azimetleri (gidecekleri yerler) defterin hâne-i mahsûsuna (özel bölümüne) işaret olunacaktır. Muhacirinin misafirhanede buldukları esnada vuku' bulacak tevellüdât (doğumlar), ve fiyat (ölümler) gibi vukuatın keza mezkûr deftere işaret edilecektir.

14-Misafirhane kâtibi misafirhane defteri, anbâr ve depoya âid idhâlât ve ihracât, demirbaş eşya defteri, sarfiyat defteri gibi lüzumlu defâtir (defterler) tutmakla mükellefdür. Mıntika müdürleri her zaman misafirhaneleri teftiş ile işbu defâtirin muntazaman tutulup tutulmadığını ve

misafirhane muamelât-ı umûmiyesinin hüsn-i suretle (düzgün bir şekilde) cereyan edip etmediğini anlayacak ve netice-i tedkikâtına göre memûrîn-i â'idesi hakkında icâb eden mu'âmeleyi derhâl ifâ edecektir.

15-Hademeler her gün misafirhaneyi süpürecek, helaları bol su ile tathîr eyleyecek (temizleyecek) ve buralara muzâdd-ı taaffün (kokuşmayı önleyici) ecza ve kireç dökülmek suretiyle muhacirinin ahvâl-ı sıhhiyelerini muhill (ihlal edici) bir hâle meydân bırakmayacaktır. Sıhhiye memurları hergün misafirhaneleri teftiş ile tahrirat ve tanzifatın (temizlik ve nezafetin) yolunda olup olmadığını görecekler ve icâbını icra edeceklerdir.

16-Misafirhanelerde muhacirinin mikdârma göre Hükümetçe inde'l-icâb (icabında) muhâfazai inzibat (güvenliğin sağlanması) ve âsâyîş için jandarma veya polis bulundurulacaktır.

17-Muhacirler misafirhanelerde iskân mıntıklarına sevk ve iskânlarına kadar azamî üç gün kalacaklar Bu müddet zarfında iâşe talimatına tevfikan (uygun olarak) iaşeleri icra olunacaktır. Hilâli Ahmer Cemiyeti ve mütehâyizân-ı ahâlî (halkın ileri gelenleri) tarafından muhacirlere sıcak yemek, çay ve sâire verileceği gibi böyle bir muavenet temîn olunamadığı takdirde i'âşe Hükümetçe icrâ edilecektir.

Misafirhanelerin yapımı esnasında ve kullanılması sırasında mahalli ileri gelenlerinin yardımları olmuş, Hilâl-i Ahmer'in teşkilatının onayladığı yerlerde faaliyetleri sürdürmüşlerdir, İhtiyacın karşılanması için yeni misafirhane yapılırken var olan misafirhanelere de olabildiği kadar yatak eklenerek kullanıma hazırlanmıştır. Mesela 1924 Ocağında Trabzon'da kurulan Misafirhane'nin eksikliklerinin tamamlanması için ayrılan paradan harcama izni verilmiştir. Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti, "Misafirhaneler Talimatnamesi" gereğince gelen mübadiller için İzmir ve Tuzla'daki misafirhanelere ilave olarak çeşitli yerlerde 1924 yılında 10.850 yataklık misafirhane kurmuştur. Bu misafirhaneler ve kapasiteleri ise çeşitli olmuştur.¹⁵⁸

2.3 MÜBADELENİN UYGULANIŞI

2.3.1 İskan Bölgeleri'nin Tespiti

İskân kurallarına göre yerleştirilecek ailelerin gerek tarımsal, gerekse şehirsal iskânları için yeni yerleşim yeri teshirinin yapılması gerekir. İskânda İlk İş, sağlık, topografik, morfolojik ve jeolojik açıdan incelemelerde bulunarak yerleşim yerinin teshili meselesidir. Yeni yerleşim

¹⁵⁸ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/17.71.11.

yeri sağlık yönünden incelenirken, zararlı su birikintileri, zehirli gaz tesisleri, ana karayolu, sulama yolu, demiryolu vs. etüt edilerek tespit edilir. Yeni yerleşim yeri belirlenirken iskân alanının akarsu ve dere yatağında olup olmadığı, erozyon, heyelan ve kayma durumu, taban su seviyesi vs. konuları göz önünde bulundurulur. Ayrıca, zemin yapısı incelenerek bataklık, fay ham ve tektonik çöküntü, alüvyat dolgu, yumuşak ve dağınık dolgu olup olmadığı, kaya kayması ve düşmeleri tehlikelerine manız kalıp kalmadığı hususları dikkate alınır. Sonuç itibarıyla, yeni yerleşim yerinin orman içinde olmamasına, sağlık açısından sakıncası bulunan yerlerden uzak olmasına, topografik yönden yerleşime elverişli olmasına dikkat edilirken ulaşım, pazar, alt yapı vb. sosyal ve ekonomik faktörler göz önünde bulundurulmalıdır.

Tarımsal İskân plânlaşmasının yapılacağı yerdeki tabii şartlar, tarımsal aile işletmesinin tipi, büyüklüğü, ulaşım ve pazar durumu, işletmenin organizasyonunu belirleyen faktörlerdir. Her aileye verilecek toprak genişliğinin belirlenmesinin yanında, bu toprak üzerinde hangi üretim faaliyetlerine ne ölçüde yer verileceğinin ve hangi hayvancılık faaliyetinin yapılacağına ortaya konulması zorunlu olmaktadır. Böylece, bir çiftçi ailesi için yeterli olan yasal gelirin ne kadarının bitkisel üretimden, hayvansal üretimden, ziraat sanatları ve köylü el sanatlarından sağlanabileceği belirlenecek ve bu suretle de mevcut toprak ve diğer üretim kaynaklarının en verimli şekilde değerlendirilmesi gerçekleşmiş olacaktır.¹⁵⁹

Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti'nin aldığı karara göre belirlenen iskân bölgelerinde hangi kazaların ve nahiyelerin iskâna tabi tutulacağı tespit edilmiş, emvâl-i metrûkeler için raporlar hazırlanmıştır. Yaklaşık olarak 395.000 mübadilin gelmesi tahmin edilmiş, iskân bölgeleri, mübadillerin memleketleri ve sanatları belirlenmiştir.¹⁶⁰ Ancak, Yunanistan'da mübadeleye tâbi olmayan bölgelerde de Müslümanlar hem Yunan Hükümeti'nin baskıları hem de can korkusu sebebiyle Anadolu'ya doğru göçe başlamış, bu gayri mübadillerin durumu da vekalet için ayrı bir sıkıntıya sebep olmuştur. Örneğin Yunanistan'da iskân bölgeleri haricindeki Epir bölgesindeki Çamlık Müslüman ahâlisi Parga ve Resarya sahillerine geldiği, bölgenin İslâm ahâlisi genel vekili Mustafa Halil Bey tarafından bildirilmiş, aç ve açıkta sefil bir durumda olan bu ahâlinin 100 kadar kısmının İzmir'e kabul edilmemesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin görüşü sorulmuştur. İcra Vekilleri Heyeti de Edirne ve İstanbul vilayetlerine gönderdiği yazı ile sadece Türklerin mübadeleye tâbi olduğu, Arnavutların mübadeleye tâbi olmadığı, bununla beraber mübadeleye tâbi bölgede olmamasına rağmen

¹⁵⁹ Tarım Orman ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arazi ve İskan Daire Başkanlığı Seminer Notu, Ankara 1991, s. 77, 79.

¹⁶⁰ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.873.18

Yanya Vilayeti dâhilindeki Kayalar köyü Müslümanlarının mübadele edilebilecekleri kararını bildirmiştir.¹⁶¹

Mübadil göçmenlerin yaklaşık 225.000'inin çiftçi olması beklendiğinden çiftçilerin iskânında ve 75.000 zeytinci ile 95.000 tütüncünün yerleştirilmesinde sorunlar da yaşanmıştır. Dâhiliye Vekaleti gelecek mübadillerin yerleştirilmesinde dikkat edilecek hususlar hakkında Aydın Vilayeti'ne gönderdiği yazıda, emvâl-i metrûkelerin iskân işinde değerlendirilmesi, mübadillerin müstahsil duruma geçebilmesi için eşit dağılımın yapılması konusunda özen gösterilmesine dikkat edilmesini istemiştir.¹⁶² Emval-i metrûkenin dağıtımında belirli bir Ölçü dâhilinde mal dağıtımı yapılması İstenmiş buna göre; “bir şahısa bir kasaba hududu dâhilinde mal verilir. Belirli kasabalardan mal alanlar bu kanunun neşrinden iki ay içinde bir kasaba tercihi yapacaklar, bunu buldukları yerdeki memura bildirecekler, eğer bildirmezlerse buldukları kasabada iskân olunmuş sayılacaklardır. Verilen malın kıymeti de muadiline göre belirlenir, bu bedel üç ayda bir yenilenir. Ancak mübadillerin gelmeye başlamasıyla yaşanan aksaklıklar ve denetimsizlik bu konuda sıkıntının varlığını ortaya koymuş, bunun için bir dizi tedbir alınmıştır. Bu tedbirlere göre,

1- Vilayetlerde mevcut iskân memur ve müdirlerinin doğrudan doğruya vilayet ve kaymakamların emri altında bulunması,

2- İskân için ayrılan tahsisatın vali ve kaymakam onayı ile sarf edilmesi,

3- Kolordu komutanlarının buldukları yerlerde muhacirinin iskân ve iaşesini teftişe mecbur olmaları, kontrol için Ferik, Liva Alay kumandanlarıyla gerekirse, irkâb reislerinin de bazı durumlarda bu konuda memur edilebilmesi ve kolordu kumandanlarının iskan ve iaşe temininde vilayet ve askeri yetkililerle yaptığı konuları valilerle müzakere ederek uygulaması,

4- Muhacirlerin barınması ve iaşesi için askeri araçlardan faydalanılması kararı alınmış, bu kararlara özellikle uyulması istenmiştir. Midilli, Girit ve Makedonya'nın kazalarından gelen Müslümanlar, tarıma elverişli ve iklimi müsait bölgelere yerleştirilmeye çalışılmış, ancak kendi imkânlarıyla gelen ve akrabasının yanına yerleşenler gibi nedenlerden dolayı sağlıklı bir dağıtım yapılamamıştır.¹⁶³

¹⁶¹ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.874.3.

¹⁶² DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/10.25.19.

¹⁶³ Erdal, a.g.e, s. 207.

2.3.2 İskan Bölgelerinin Dağılımı

İskan bölgelerinin Dağılımını gösterir tablo¹⁶⁴

MEMLEKETLERİ	Tütüncü ve Saire	Çiftçi Zeytinci	Dağcı	Yekûn	İskân Edilecekleri Yerler
Drama, Serez, Kavala havalisinden	50.000	40 000	10.000	100.000	İskân edilecekleri yerler
Sarıgöl. Selânik'in ve kısmen Manastır'ın eski Yunan hududûna mücâvir mahallerinden	20.000	60 000	30.000	110.000	Konya, Kastamonu, Elâziz ve havalisi.
Selânik ve Kazalarından	10.000	55.000	15.000	80.000	İzmir, Tokat, Amasya ile Marmara Sevâhili
Preveze, Yanya, Aydonat ahâlisinden	15.000	40.000		55.000	Antalya, Silifke ve havalisi (ekserisi zeytincidir)
Midilli, Girit ve Sair adalardan	30.000	20.000	50.000		Adalar denizi Sevâhili ve Adana havalisi (ekserisi zeytincidir)
Yekûn	95.000	225.000	75.000	395.000	Yekûn: Harb-i Umumi bidayetinde Yunanistan'da kalan müst ümanların miktar-ı takribisi (işbu malûmat vaktiyle mülga Harici Nezareti dosyasından ihraç edilmiştir.

8 Ekim 1923 tarihli ve muhacirlerin iskânına müsait olan mahalleri gösterir cetvelde Aydın Livasına 261, Tokat Livasına 4.790 Denizli Livasına 500, Silifke Livasına 4.000, Sinop Livasına 4.350, Karahisar-ı Sahip Livasına 5.000, Giresun Livasına 1.000, Gümüşhane Livasına 2.500, Yozgat Livasına ise 8000, nüfus ve toplam 2130 hanenin iskânına uygun olduğu bildirilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁴ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.873.18.

¹⁶⁵ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.873.18M.

Vilayet ve Livaların Esamisi	İskân Olunabilecek		
	Nüfus Adedi	Hane Adedi	
Aydın Livası	261		100 hane Çine kazasına 61 hane Karacasu kazasına 100 hane Söke kazasına
Burdur Livası			
Bahkesir Livası			
Bolu Livası			
Tokat Livası	4,790		
Canik Livası			
Çorum Livası		130	
Çatalca Livası			
Çanakale Livası			
Denizli Livası	500	100	
Silifke Livası	4000		
Sinop Livası	4.350		2000 nüfus Ayancık kazasına 600 nüfus Merkez kazasına 250 nüfus Boyabat kazasına 1500 nüfus Gerze kazasına 4350 Yekün
Zonguldak Livası			
Karahisar-ı Sahib Livası	5.000		
Kayseri Livası			
Kütahya Livası			
Giresun Livası	1.000	200	
Gümüşhane Livası	2.500	500	
Lâzistan Livası			
Menteşe Livası			
Yozgat Livası	8000	1200	

Ayrıca Aynı tarihli İskâna uygun olan yerleri gösteren cedvelde Ankara Vilayetinde 20.150, Erzurum Vilayetinde 18.000, Diyarbakır Vilayetinde 1000, Konya Vilayetinde 2.600, Kastamonu Vilayetinde 3.900, Elazığ Vilayetinde 15.000, İzmit Livasında 3.000, Amasya Livasında 2.000, Ordu Livasına 500, Erzincan Livasına 7.500, Bilecik Livasına 2.900 ve Eskişehir Livasına 100 nüfusun iskân edilebileceği bildirilmektedir.

Mesela iskân mıntıkları içinde bulunan Serez havalisinde 20.000 tütüncü, 15.000 çiftçi ve bağcı, 5.000 zeytinci olmak üzere 40.000 mübadil yerleştirilmesi¹⁶⁶ planlanan, Adana ve havalisi mıntkasına Midilli, Girit ve diğer adalardan 30.000 çiftçi, 20.000 dağcı ve zeytinci yerleştirilmiştir.¹⁶⁷ İskâna uygun topraklara sahip Adana vilayeti; merkez, Yumurtalık, Karaisalı ve Ceyhan kazaları ile Karataş, Çamalanı, Sis, Karafere, Karaçam, Tuzla ve Sarıkız, Pozantı ve Kamışlı nahiyeleri, Mersin sancağının merkez ve Tarsus kazaları ile Elvanlı, Evcili, Namrun ve Küllük nahiyeleri, Cebel-i Bereket sancağı'nın merkez, İslâhiye, Dörtüol, Bahçe, Hassa kazaları ile Kaypak, Tacirli, Piryoz, Erzin, Payas, Haruniye nahiyeleri. Kozan sancağının merkez, Feke, Karasu, Hacın kazaları ile Merkez-i Bala Rumlu, Çokak nahiyelerinden oluşmaktadır.¹⁶⁸ Kozana ve Grebene'den tütüncülük yapan 30.000 nüfus,

¹⁶⁶ İskan tarihçesi, s.18.

¹⁶⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.873.18.

¹⁶⁸ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/20.102.17.

Naslıc ve Kasriye'den çiftçi ve bağcı 15.000 nüfus ve 5.000 zeytincinin yerleştirileceği¹⁶⁹ Malatya ve havalisinden oluşan üçüncü mıntıka geniş bir sahayı kapsamaktadır. Bu mıntıkada; Malatya sancağının merkez, Hısn-ı Mansur, Akçadağ, Hekimhan ve Kahta Kazalan ile Esendere, Pötürge, Kala, Gözene, Kisun, Pervari, Varto, Kızıl in, Yıldırın, Şamardı, Kadıcık, Hisar, Çalkan, Koca ali, Kuyucak, Polat, Gürecik, Hasan çelebi, Kefkici, Aevli, Sancak ve Tukarlı nahiyeleri, Marş sancağının merkez, Elbistan, Göksün ve Pazarcık kazaları ile Yenice kale, Alnuş ve Erzin nahiyeleri, Mamuret'ül Aziz sancağının merkez, Arapkir ve Keban kazaları ile Molla köy, Hacı Sinan, Şenci, Hoca İlyas, Eymir nahiyeleri, Gaziantep sancağının merkez ve Rumkale kazası, Musul sancağının Viranşehir kazası, Ergani sancağının merkez, Çermik ve Ergani kazaları ile Eğin ve Çüngüş nahiyeleri bulunmaktadır.¹⁷⁰ Mübadillerin gelmesiyle beraber, iskân mıntıklarında ihtiyaca göre değişiklikler yaşanmış, "Hey'et-i Vekile Tarafından Onaylanmış Üç Numaralı İskân Mıntıklarını Gösterir Cetvel" başlığında bir yazıyla ek iskân mıntıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple Malatya ve Adana vilayetlerinde de iskân mıntıklarına eklenen nahiyeler olmuştur.¹⁷¹ Ancak özellikle doğu illerimizde yıllar itibariyle yerleştirilen mübadiller hakkında net bir sayıya ulaşamamıştır.

Mübadele İmâr ve İskân Vekaleti de mübadilleri, uygun olan yerlerde bulunan emvâl-i metrûke ye toplu olarak yerleştirme plânının yanında yeni yerleşmeler inşa etme yoluna da gitmiştir. Mesela Tevfik Rüştü Bey, Atina'da Kavala ve Drama ahalisinden giden bir kafilenin İzmir ve Kuşadası çevresine iskânlarını teklif etmiş, bu mübadillerin vasfı gereği iskânlarının uygun olacağını Vekâlete bildirmiştir.¹⁷² İskân bölgelerini beğenmeyen veya birbirinden ayrılmak istemeyen mübadiller bölgelerinden kaçarak akrabasının veya geldikleri bölgelerden tanıdıklarının yanlarına kaçmışlar, bu durum komisyonlarda yapılan görüşmelerde de gündeme gelmiştir. Tevfik Rüştü Bey, 06 Aralık 1923 tarihinde Başvekâlet'e gönderdiği bir mektupta¹⁷³ "Filhakika Garbi Makedonya muhacirleri yarın nakil olunacaktır Ancak Makedonya ahalisinden hemen nakil olunacaklarına dair propagandada köylerini bırakmış, müsaderât ve mezalim derecesinde muameleye uğramış... Kozana ahalisinin 30-40 kişisinin hemen naklini, bunun içinde Kavala ve Drama ahâlisinin bir kısmının bırakılmasını teklif ederim. Mayıs'a kadar 150.000 kişi nakledilecektir. Yapılan baskı ve zulümler dayanılmaz hâle gelmiştir. Türk Hükümeti gerekli uyarıları yapmasına

¹⁶⁹ İskan Tarihçesi, s.18.

¹⁷⁰ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/20.102.17.

¹⁷¹ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.872.1.

¹⁷² DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/17.81.12.

¹⁷³ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123.876.12.

rağmen Yunan Hükümeti bir çözüm bulamamıştır.” diyerek Yunan Hükümeti’nce yapılan kötü propagandaya ve taşınma işinin önceliğine dikkat çekmiştir. Mübadil göçmenlerin yanında birçok gayri mübadilin yollara düşmesi, mallarına el konulması, gasp edilmesinin önüne geçmek konusunda Yunan Hükümeti delegelerinin kayıtsız kalması üzerine Tevfik Rüştü Bey; “Yunan Heyetiyle evvelki günkü muhaberemizde pek çok mâateessür olduklarını ve Yunan Hükümeti’nin her hâle nihayet vermesi için müteşebbisât olduğuna fakat ihtar edilmiş evâmirin her tarafa muvasalatı için daha iki gün nazar-ı müsamaha ile emvalleri müsadere edilenlerin hepsine iade ve telafi edeceklerini beyan etmeleri üzerine bu gibi harekete kat’î bir nihayet vermek ve mukavelename ahkâmına tamamıyla tatbik uygulamak gerekirken çok geç kalmakta olduklarından korkulmakta olunduğu, buradaki ahvâl Türkiye’nin ma’lûmât olur ve buradaki durum oraya da sirayet ederse o vakit her şeyde kendileri gibi müteessir olunacaksa da elden bir şey gelemeyeceğini ve binâenaleyh her hâlde hızlı olmaları bildirilmiştir. Bu sözlerimizin tahriren müracaatımızla dikkat çekmiş ve telaşa sebep olmuştur. Bundan beş dakika sonra Yunan Hey’et-i Murahhası riyaseti tarafından bir tezkire aldım. Bu tezkire de her türlü şedîd hareketlerde bulunan evâmirin Yunan Hükümeti’nce telafi edileceğine valilere, jandarma kumandanlarına ve genel me’mûrîne bildirildiği beyân edilmiştir.”¹⁷⁴ İfadesiyle Yunan delegeleriyle yaptığı görüşme üzerine bilgi vermekte, Yunanlı yetkililerin tavırlarına dikkat çekmektedir. Yunan Hükümeti’nin bu geciken tavırlarından endişe duyan Tevfik Rüştü Bey’in endişeleri gerçekleşmiş, Yunan Hükümeti mübadiller üzerinde her türlü baskı metodunu kullanarak göçe zorlamıştır. Mübadele, İmâr ve İskân Vekaleti, 1924 yılı Haziran ayında kaçtıkları veya gitmek istemedikleri için nakliyatı yapılmamış olan mübadillerin gönderilmesi ile ilgili bir plânı Atina’da bulunan mübadele komisyonundaki Türk delegesine bildirmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 30.10/123. 874.30.

¹⁷⁵ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/18.85.4.

Türklerden nüfus		Rumlardan: Mütebaki(kalanlar)	
ADET	MEMLEKETLERİ	ADET	MEMLEKETLERİ
9.200	Kavala ve Drama kamilen	1.547	İstanbul(çatalca) ve Sinop
3.977	Yenice kamilen	3.719	Karahisar-ı Şarkî
985	Işıklar kamilen	10.000	Niğde, Kayseri, Aksaray
8.000	Kayalar kamilen	6.000	Akdağ
5.000	Florine	3.000	Ankara
9.000	Kozone	3.000	Samsun
2.000	Mayadağı	3.000	Trabzon
2.500	Yanya ve Preveze		
9000	Girye		
2000	Karacaova, Vodine, Langaza perakende		
Yekün: 51.662		Yekün: 30.266	

Bu plâna göre, Kavala ve Drama'dan 9.200, Yenice'den 3.977, Işıklar'dan 985, Kayalar'dan 8.000, Florina'dan 5.000, Kozana'dan 9.000, Mayadağ'dan 2.000, Yanya ve Preveze'den 2.500, Kariya'dan 9.000, Karacaova, Vodina ve Lankaza'dan 2.000 kişi olmak üzere 51.662 kişi Türkiye'ye, İstanbul'un Çatalca ve Beşiktaş çevresi ile Sinop'tan 1.547, Karahisar-ı Şarkî'den 3.719, Niğde, Kayseri ve Aksaray'dan 10.000, Akdağ'dan 6.000, Ankara'dan 3.000, Samsun'dan 3.000 ve Trabzon'dan 3.000 kişi olmak üzere 30.266 kişi'nin Yunanistan'a sevki yapılmıştır. Her iki ülkede de iskân bölgelerinden kaçan ve iskânı kabul etmeyen mübadiller, ya mübadele dışında olan şehirlere gitmişler ya da akrabalarının yanına sığınmışlardır. Rum mübadillerinin de ilk gittikleri yer İstanbul olmuştur.

Selanik limanından 1924 yılı Ağustos ayı itibariyle Türkiye'nin muhtelif bölgelerine muhacir sevk edilmiş, birçok, vapur Anadolu'daki çeşitli limanlara muhacirleri indirmiş, iskân bölgelerine nakiller başlamıştır.¹⁷⁶ 1924 Ağustos'u itibariyle Selanik limanı çıkış olmak üzere, Giresun iskelesine Ankara vapuru ile 1.594, İzmir iskelesine İstanbul ve Altay vapurlarıyla muhtelif tarihlerde 65, Gelibolu iskelesine, Teşvikiye ve Ankara vapurlarıyla

¹⁷⁶ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.00/19..93..8.

2.103, Tekfur dağı iskelesine Teşvikiye, Trabzon ve Bahr-ı Cedit vapurlarıyla 6.074, Biga iskelesine Teşvikiye vapuruyla 597, Urla iskelesine Altay vapuruyla 505, Karaburun iskelesine Altay vapuru ile 477, İzmit iskelesine 313, İstanbul iskelesine Teşvikiye ve Sakarya vapurlarıyla 1.936, Antalya iskelesine Altay vapuru ile 996, Trabzon iskelesine Sakarya vapuru ile 1.935, ve Ayvalık iskelesine 61 ve Mersin iskelesine yine İstanbul, Dumlupınar ve Asya vapurlarıyla 7.651 kişi ile birlikte toplam 23.707 kişi nakledilmiştir. Aynı vapurlarla yapılan sözleşme gereği, yolcuları rahatsız etmeyecek miktarda hayvan da taşınmıştır. Aynı ay içerisinde Mersin iskelesinden Konya'ya gitmek üzere 4.441, Diyarbakır'a gitmek üzere 300 ve Adana'ya gitmek üzere 310, toplam 5.051 küçükbaş hayvan nakledilmiştir. Selanik iskelesinden aynı yılın Kasım ayı içerisinde mübadeleye tâbi 320.742 kişi ve mübadeleye gayritabiî 3. 838 kişi ile toplam 324.580 kişi nakledilmiştir. Gayri mübadil olmasına karşın malını mülkünü bırakıp iskelelere gelen Müslümanların da eğer vapurlarda yer kalmış ise taşınmasına izin verilmiştir.

2.3.3. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'nin Sonuçları

Türk-Rum nüfus mübadelesinin sona ermesiyle en çok sıkıntıya düşen taraf Türkiye olmuştur. Türk Hükümeti, ülke genelinde şehirli ve vasıflı sınıfları oluşturan 1.200.000 kişilik bir kayba uğramış, hem Yunan ordusunun çekilmesi sırasında yaptığı yakma ve talanlarla hem de işgal bölgelerinden kaçarak gelmiş olan mültecilerin yağmalarıyla uğramıştır. Yunanistan Türklerin evlerini, tarla ve bahçelerini herhangi bir zarara uğramadan göçmenlere vermekten, Türkiye iskân yapacak ev bulamamıştır. Kendi topraklarında sürgün olan Türkler evlerine döndüklerinde taş üstünde taş bulamamışlardır. Bundan başka ne tohum, ne çift sürece hayvan ne de yiyecek bir şey bulamamışlardır. Çünkü var olan her şey çalınmış, kaçırılmış ya da yakılmıştır. Yunan askerleri hem devletlerini zenginleştirmek hem de Osmanlı'nın tekrar gücünü kazanmasını engellemek için devlet mallarını ve parasını çalmış ve yağmalamıştır. İzmir, Bursa, Balıkesir ve Bandırma'da devletin parası posta pulları yağmalanmış sadece İzmir'de tahvil ve bono gibi değerli kâğıtların çalınmasıyla devletin kaybı 17.332.961 lira olmuştur. Osmanlı Devleti'ne ait fabrikalar ve imalâthanelerden araç gereç ve makineler, hammaddeler çalınmıştır.¹⁷⁷

Lozan Konferansı'nda Anadolu'da yaşanan zararları listeler hâlinde sunan Türk delegasyonunun verdiği bilgiye göre, toplamda 73.070 adet konut olmak üzere Batı

¹⁷⁷ Erdal, a.g.e., s. 263.

Anadolu'daki birçok şehir tamamen yakılıp yıkılmıştır. Bu hanelerin maddi zararı 305.271.214 lirayı bulmuştur. Bu şehirlerde yakılıp yıkılan eğitim kurumları, fabrikalar, çiftliklerden oluşan 86.669 parça konuta zarar verilmiş, bunun maliyeti de 177.310.945 lira olmuştur. Yine delegasyonun verdiği bilgiye dayanarak bölgedeki şehirlerden götürülen otomobil, yük arabası ve hayvanların toplam maliyeti de 112.032.425 Frankı bulmuş, bölgede hiç çift hayvanı kalmamıştır.¹⁷⁸

1800'lü yıllardan bu yana göç gerçeği ile karşı karşıya kalan Anadolu'da kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli problemlerinden biri, giden nüfusun yerini doldurmak, gelen nüfusu da hemen üretici vasfa geçirebilmek olmuştur. Çünkü devletin geleceğinin garanti altına alınması için toplumun ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Bu amaçla göçmenlerin hemen uyum sürecini atlatarak müstahsil olmaları önem arz etmiştir. Bu konunun önemi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Kasım 1936 tarihli beşinci dönem ikinci toplanma yılı açılış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk tarafından dile getirilmiştir. Atatürk konuşmasında; “Anavatana yeni kavuşan göçmen vatandaşlarımızın iskânı başlıca işlerimizdendir. Göçmenleri iyi yerleştirmek ve süratle üretmen kılmak için, onları kâfi derecede teçhiz etmeye çalışıyoruz. Aldığımız neticeler ümit vericidir. Bu milli meseleye tahsis edebildiğimiz vesait derecesinde, fakat ara vermeksizin devam edeceğiz.” diyerek konunun önemini vurgulamıştır.¹⁷⁹

Türkiye'ye gelen göçmenlerin yanı sıra bütün nüfusun sağlıklı ve üretici bir halde çoğalması konusunda da çeşitli önlemler alınmıştır. Anadolu'dan giden nüfus ile önemli miktarda vasıflı nüfusunu kaybeden ülkenin geleceğinin güvence altına alınması nüfus politikasıyla gerçekleştirilebilmiştir. Yine bu konuda da Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1923 tarihli meclis konuşmasında “Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesâil-i hayatiyesindedir idari, askeri, mali ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktarı sahihini bilmek ne kadar elzem ise, her sene yapılacak ihşaiyat ile nüfusun tezayüd ve tenakus miktarı anlaşılmadan esbâb-ı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olmayacağı derkardır. Binaenaleyh, yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek acil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır” diyerek dikkat çekmiş, bir yıl sonra yine aynı tarihte “...nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi gayesini ehemmiyetle nazar-ı dikkate vaz'ederim... Feyyaz ve velût olan Türk milleti mütemadi ve fenni takayyüdatı sıhhiyeye mahzar olunca Türk vatanını süratle dolduracak ve

¹⁷⁸ Meray, a.g.e, C III, S. 157, 159.

¹⁷⁹ Adnan Güriz, **Türkiye'de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni**, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Ankara 1975, s. 70-71.

şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur” sözleriyle konunun önemini tekrar ifade etmiştir.¹⁸⁰ 1927 yılında yapılan nüfus sayımına kadar mübadele nedeniyle ihmal edilmiş, yakılıp yıkılmış yerler, tarlalar, evler tekrar ve hızlı bir şekilde onarılmış, devlet 1923–1925 yılları arasındaki kayımları hızlı bir şekilde kapatmıştır. 1922 yılında yaşanan yaklaşık 1.200.000 mübadil ve İsmet İnönü’nün Lozan’da belirttiği 1.500.000 civarındaki katliamlar ve sürgünlerle boşalan Anadolu, 1927 yılı itibarıyla beş yıl önceki sayıya ancak ulaşmıştır. 1927 yılı nüfus sayımı ile Türkiye’nin nüfusu 13.600.000 kişiye ulaşmış, bunun sadece %2.6’sı gayrimüslimlerden oluşmuştur.¹⁸¹ Aynı artış Yunanistan’da da yaşanmış, 463.000 Müslüman ve yaklaşık 150.000 Bulgar göç etmiş, yerine 1.200.000 Rum nüfus yerleşmiştir. 1928 yılında Yunanistan’da yapılan sayımlarda nüfusun homojen hâle geldiği görülmüş, şehirli nüfusta gözle görülür bir artış olduğu anlaşılmıştır. Yunanistan’da olduğu üzere Türkiye’de de nüfusun teknolojiye bağlı olarak ilerlemesi, üretimin artması ile çok nüfuslu bir ülke gereğine önem verilmiştir.¹⁸²

Yunanistan’dan alelacele evlerinden çıkarılarak Anadolu’ya gelen mübadil Türkler, burada savaştan yeni çıkmış yorgun, evsiz ve çaresiz yerli ahali ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşmada yerli ahali mübadillere bedelsiz her türlü imkânın verilmesini kabul etmemiştir. Böylece tarla sahibi olan mübadillerle yerli ahali arasında çeşitli tartışmaların olmasına yol açmıştır. Bununla beraber mübadiller ya yerli ahaliyle beraber ya da numune köylere iskân edilmişlerdir. Karışık köylere yerleşen mübadiller hemen uyum sağlamış, yaşam tarzlarındaki kolaylıkları da halka aşlamıştır. Mesela dört tekerlekli at arabaları kağınların yerini almaya başlamış, ayrıca tarım aletlerinin kullanılmasında ve buğday ekimi gibi konularda değişiklik yaşanmıştır.¹⁸³

Lozan Konferansı’nda İsmet Paşa’nın verdiği bilgilerden Batı Anadolu’nun neredeyse tamamen yakıldığı anlaşılmıştır. Aynı durum Samsun ve civarı mıntikalarda da yaşanmıştır. Mübadiller evlerini tamir edecek kereste dahi bulamamıştır. Bu sebeple 1923–1933 yılları arasında hükümet tarafından konut yardımı yapılmış, bu yardım kapsamında 1925 yılı itibarıyla 1.786.684 Lira harcanarak 69 numune köy inşa edilmiş, 1.500.000 Lira olarak ayrılan parayla da 19.279 metruk hane tamir edilmiştir. Maliyeti azaltabilmek için iktisadî

¹⁸⁰ Güriz, **a.g.e.**, s. 42-43.

¹⁸¹ Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’nin Nüfusu (1500-1927)**, Devlet İstatistikleri Enstitüsü Yayınları, C II, Ankara 1996, S. 31-45.

¹⁸² Çağlar Kender, **Türkiyede Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989, s. 67.

¹⁸³ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2003, s. 167-170.

evler yapımına öncelik verilmiş ve iklim şartlarına uygun ev tipleri inşa edilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân olunan mübadiller bütün olumsuz şartlara rağmen üretici hâle gelebilmiş, sıkıntılar yaşanmışsa da yerli halk ile mübadiller birbirleriyle çok fazla uzak kalmamıştır. Her ne kadar çeşitli bölgelerde toprak dağıtımından kaynaklanan düşmanlıklar ve sıkıntılar yaşanmış ise de, Yunanistan'da Rum mübadillerin yaşadığı şekilde bir durum yaşanmamıştır. Anadolu halkı ekonomik geriliğini bu insanların kattığı çeşitlilik ile geliştirmeye; yeni teknikler öğrenmeye ve üretimi artırmaya başlamıştır. İyi bildikleri tütüncülükte bu oranlar daha net anlaşılmıştır. Türkiye, mübadelenin başlangıcından bu yana Anadolu'dan göç eden yaklaşık bir milyon iki yüz bin nüfusun yerine gelecek nüfusu hemen üretici duruma geçirebilmek için çaba göstermiştir. Türkiye Hükümeti, bu amaçla göçmenlerden serbest göçmen denilen kendi masraflarını karşılayarak gelenlere hiç yardım yapmamış veya kısmi indirim uygulamış, iskânlı göçmenlere ise barınma ve müstahsil duruma geçirmek maksadıyla yardım etmiştir. Devlet, Türkiye'ye gelen bu göçmenlere 1923–1933 yılları arasında 103.586 konut yardımı yaparken 157.736 aileye de 6.258.928 dekarlık bağ, bahçe ve tarladan ibaret toprak dağıtmıştır. Nüfus Mübadelesinde en önemli problemlerden biri de göçmenlerin uyumu olmuştur. Geldikleri yerlerde mal varlıklarını bırakan, zengin bir durumda olan ve geniş çiftliklere sahip olan göçmenlere verilen toprak, bahçe ve evlerin tam karşılığının verilmemesi bu insanların uyum sürecini uzatmıştır. Ayrıca yerleştirildikleri köylerde de hemen kaynaşma sağlanamamıştır.

Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen mübadil Türkler, Yunanistan'a giden mübadil Rumlar kadar uyum sorununu uzun süre yaşamamıştır. Yerlilerle beraber iskân olanlar hemen çevreye intibak etmiştir. Tamamen bir köye iskân olanlar da geldikleri yerin kültürünü, yaşam tarzını devam ettirmişlerdir. Yaşam tarzı, alet ve edevatı kullanma şekli, tarımda yem ekim şekillerinin oluşması, hatta evlerin kireçle badana edilmesi gibi birçok yaşam şekli mübadillerden yerli Türklere geçmiş ve benimsenmiştir.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Arı, a.g.e., s.170-171.

III. BÖLÜM

KONYA VE MÜBADELE

3.1. Konya ve Çevresinde Mübadele

Konya ve çevresine Selanik, Yenice, Vardar, Karacaabad, Demirhisar, Kalkış, Kozona, Vidin, Devran, Lankaza, Karaferye, Serfice, Kesriye ve Florine gibi yerlerden gelen muhacirler iskân edilmiştir.¹⁸⁵ 8 Eylül 1923 tarihli muhacirin iskânına müsait olan yerleri bildiren özetli mua yazışmasında Konya Vilayetinde 2.600 nüfusu barındıracak 520 hanenin bulunduğu bildirilmiştir.¹⁸⁶ 27 Ocak 1924 tarihli Mübadeleye tabi ve Gayrı tabi muhacirlerin miktarını gösteren cetvelde ise Ocak 1924 içerisinde Konya Mıntıkasına 2.439 mübadilin geldiği, 1 Kasım 1923 ile 1 Ocak tarihleri arasında mübadeleye tabi olmayan 1.485 kişinin ve toplam 3924 kişinin Konya'ya avdet ettiği bilinmektedir. Mayıs 1924'e kadar Konya ve çevresinde 3.924 kişi iskân edilmiş ve toplam iskân edilecek 5000 kişiden 1.076'sının henüz iskân edilmemiş olduğu görülmektedir.¹⁸⁷

1924 yılı içerisinde Lankaza, Selanik, Karaferye, Kozana gibi bölgelerden muhacirler Konya ve çevresinde yerleştirilmiştir. Konya'da da bölgeye iskân olmak istemeyen veya Konya'daki akrabasının yanına gelmek isteyen mübadillerin iskânına izin verilmiştir. Mesela Selanik Konsolosluğundan aldıkları pasaport ile Türkiye'ye gelen Mitroviçeli Yusuf oğlu Kâmil ile Priştineli Âdemoğlu Nezir'in¹⁸⁸ Konya Sarayönü kazasının istasyon memuru Bahtiyar Efendi'nin Sırbistan Seniçe kasabesindeki ailesinin,¹⁸⁹ Manisa'da iskân olunan Priştine muhacirlerinden Kerimoğlu Mustafa ile Melek oğlu Recep'in¹⁹⁰ Konya'da iskânına izin verilmiştir.

3.1.1. Mübadillerin Mesken sorunu

Konya'ya gönderilen göçmenlerin bir kısmı şehir ve kazalarda, diğer bir kısmı da köylere sevk edilmiştir. Göçmenlerin yerleştirilmesi için akla ilk gelen yerler Rum ve Ermenilerin terk ettiği meskenler olmuştur. Fakat bu meskenlerin büyük bir çoğunluğu Rum ve Ermeniler tarafından tahrip edilmiş durumdadır.

¹⁸⁵ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

¹⁸⁶ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 030. 10/123.873.18M.

¹⁸⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/41.44.28.

¹⁸⁸ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/44.74.1.

¹⁸⁹ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/44.71.11.

¹⁹⁰ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/45.74.8.

İlk etapta Ermeniler tarafından terk edilen mesken, dükkan gibi gayri menkuller harikzede, şark mültecileri ve balkan göçmenlerine verilmesi düşünülmüş,¹⁹¹ fakat bu gibi yerler çoğunlukla fuzuli olarak işgal edilmiş durumda olduğundan Konya İmar ve İskan Mıntika müdürlüğünün 24 ekim 1923 tarih ve 82 numaralı tahriratla harikzede, şark ve balkan mültecilerin fuzuli işgali altında bulunan bu gibi yerlerin tahliye edilmesine karar verilmiştir.¹⁹² Fakat bazı işgalciler bahaneler ileri sürerek işgal ettikleri binaları tahliye etmişler,¹⁹³ bu gibi durumlarda polis ve jandarma marifetiyle meskenler tahliye edilerek hak sahiplerine verilmiştir.

Yine Ermeni ve Rum metrukâtından olan ve memurlar tarafından işgal edilmiş olan meskenler ise vergi değerinin altı katıyla kendilerine kiraya verileceği¹⁹⁴kararlaştırılmıştır.

Oturulabilecek binalar mübadillerin barınma ihtiyacını karşılayamayınca, bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuş olan metruk binalardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bu binaların ilk olarak tamir edilerek oturulabilir durumu getirilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı 11 Kasım 1923 tarihinde Tamirat-ı Cüziye talimatnamesi çıkarılmıştır. Bu talimat sonrasında metruk hanelerin tamiratına hız verilmiştir.¹⁹⁵ Bunun için ilk etapta tamir edilecek metruk Rum ve Ermeni evlerinin sayısı tespit edilmeye çalışılmış ve bunun için ödenek ayrılmıştır. Tadilat için ustalara günlük iki yüz kuruş ve amelelere 50 kuruş verilmesi merkez kazanın 24 Mart 1924 tarihli tahririyle¹⁹⁶ belirlenmiştir. Fakat tamir edilen hanelerin mübadiller yeniden yerleştirilene kadar harap hale gelmelerinden dolayı aylık iki bin kuruş maaşla bekçi tayin edilmiştir.¹⁹⁷

Göçmenler kendilerine mesken ve arazi verilmesi için resmi makamlara müracaat etmişlerdir. Bu gibi durumlarda, iskana tabi tutularak ev arazi tahsis edilmiş olan göçmenlerin istekleri ikinci defa emlak verilmeyeceği gerekçesiyle reddedilirken, kanunen iskan hakkını muhafaza eden ve henüz adına mesken tahsis edilmemiş olanlara ev, olmadığı takdirde arsa verilerek iskanı yoluna gidilmiştir.¹⁹⁸ Savaştan çıkmış, maddi yetersizlikler içerisinde bulunan Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde mübadillerin iskânında ciddi sıkıntılara maruz kalmıştır.

¹⁹¹ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 23.

¹⁹² K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 58

¹⁹³ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 58

¹⁹⁴ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 55.

¹⁹⁵ **İskan Tarihçesi**, s. 23 – 25.

¹⁹⁶ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 74.

¹⁹⁷ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri** s. 43

¹⁹⁸ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 127.

Yekün		Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilenlere tevzi edilen		Balkan Harbinden 31 Teşrin-i Evvel 1339 tarihine kadar gelen mübadeleye tabii muhacirin tarafından mesgun		Mübadeleye gayrı tabii muhacirin tarafından mesgun olan		Muhacirine derdest tevzi olunan		Mülteciler tarafından meskun bulunan		Devair-i resmiye tarafından mesgun		Zabitan ve memurin tarafından mesgun		İcar suretiyle ahali tarafından mesgun		Fuzulen mesgun		Halen boş olan		Emval-i Metrukenin Nev-i	
Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni		
265	129	100		18	2	11	25			40	41	45	10	91	51							Kabil-i iskan hane	
135																					135		Tamire muhtaç hane
																							Harap hane
1		1																					Fabrika
																							Mağaza
63		63																					Dükkan
462	129																						Değirmen

Mevcut terkedilmiş emlâke göre 118 hâne çiftçi, 10 hâne bağcı, 2 hâne tütüncü, 63 hâne sanatkâr olmak üzere üretici duruma gelebilecek 193 hâne de 2000 nüfusun iskân edilebileceği rapor edilmiştir.²⁰¹

Mevcut emval-i metruke ye göre iskan olunabilecek muhacir yekünü		Yalnız hane verilmek suretiyle iskan edilebilecek muhacirin		Hane verilmeyip yalnız arazi verilebilecek muhacirin		Hane ile beraber bağ, zeytinlik, tarla, vesaire verilmek suretiyle tamamen müstahsil bir vaziyete gelebilecek surette iskan edilecek muhacirin																	
						Yekün		Çiftçi		Bağcı		Tütüncü		Zeytuncü		Balıkçı		San'atkar					
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus		
	2000		2000			193		118		10		2								63			

²⁰¹ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

3.1.3. Akşehir Kazası

30 Temmuz 1923 tarihli İskan-ı Muhacirin nizamnamesine göre Akşehir İskan ve İmar komisyonu oluşturulmuştur. Kaymakamın başkanlığında oluşturulan bu komisyonun üyeleri;

Mübadele iskân ve imar komisyonu reisi: Kaymakam Faik Efendi

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Malmüdürü Ahmet Tahsin Bey.

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Hükümet Tabibi Ömer Naili Bey

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Tapu Müdürü Mustafa Efendi.

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Belediye Reisi Vekili Kamil Efendi

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Ziraat Memuru Ahmet Efendi

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Meclis İdare azasından Ömer Bey

Mübadele iskân ve imar komisyonu azası: Belediye Mühendisi İbrahim Bey

Mübadele iskan ve imar komisyonu azası: Orman Memuru Adnan Şefik Efendi²⁰²'den oluşan bu kurul daha sonra Akşehir ve çevresindeki iskan ve imar işlerinin düzenlenmesinde yetkili kurum olarak çalışacaktır.

Akşehir dâhilinde komisyonun kararına göre muhacirlerin Akşehir merkez, Yahsiyan, Yeniköy, Sorgun, Nadir, Kozagaç, Doğanhisar Nahiyesi Ortaköy ve Bermendeye yerleştirilmesi düşünüldüyse de²⁰³ daha sonra Akşehir kazası ve kazaya bağlı Bermende Karyesinde bulunan mevcut Rum ve Ermeni emvaline yerleştirilmesi uygun görülmüştür.²⁰⁴

Akşehir kazasına 30 Temmuz 1924 tarihine kadar 4 hâne 22 nüfus Selanik, 6 hâne 28 nüfus Karatay'dan, 8 hâne 47 nüfus Demirhisar'dan, 42 hane 151 nüfus Kalkış'tan, 87 hâne 304 nüfus Kozana'dan ve 10 hâne 46 nüfus Selanik mültecilerinden gelmek üzere toplam 157 hanede 598 nüfus hâne ve arazi verilerek iskân edilmiştir.²⁰⁵

²⁰² K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 14.

²⁰³ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 91.

²⁰⁴ K.K.H.A, **Akşehir Muhacir İskan Defteri**, s. 139.

²⁰⁵ **DAGM. Cumhuriyet Arşivi** 272.11/19.96.11.

Yekün		Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilenlere tevzi edilen		Balkan Harbinden 31 Teşrin-i Evvel 1339 tarihine kadar gelen mübadeleye tabii muhacirin tarafından mesgun		Mübadeleye gayrı tabii muhacirin tarafından mesgun olan		Muhacirine derdest tevzi olunan		Mülteciler tarafından meskun bulunan		Devair-i resmiye tarafından mesgun		Zabitan ve memurin tarafından mesgun		İcar suretiyle ahali tarafından mesgun		Fuzulen mesgun		Halen boş olan		Emval-i Metrukenin Nev-i
Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	
133	292	132	25		20		50				50		6		42		7	1	16			Kabil-i iskan hane
15	356	10	4				25				100									5	227	Tamire muhtaç hane
230	239																			230	239	Harap hane
																						Fabrika
																						Mağaza
18	226						1	2					1			17	221				2	Dükkan
1																				1		Değirmen
	508	603														20						Dönüm olarak tarla
	447	407														100						Dönüm olarak bağ
	62	74											3									Dönüm olarak bağçe
																						Dönüm olarak çayır
																						Dönüm olarak dutluk
1																				1		Mabani-i saire

Akşehir Kazasına gelen muhacirlerin iskanı için marangoz, terzi, kunduracı, fırıncı gibi mesleklere mensup olanlar merkezde iskan edilirken tütüncü, bağcı balıkçı gibi meslek guruplarına mensup olanlar Bermende Karyesinde iskan edilmiştir. Bermende de iskan edilen ilk muhacirlere verilen bağların dağıtımında, bağların verim durumu dikkate alınmıştır.²¹¹ Muhacirlere verilen bir kısım arazi (bağ) aşağıda gösterilmiştir.

²¹¹ K.K.H.A, Akşehir Muhacir İskan Defteri, s. 113.

Verilen muhacirin ismi	Mevkii	Sahibi olanın ismi	Dönüm	Bağ Numarası
İbrahim Oğlu Osman	Ucuzluk Ucuzluk	Kalus Oğlu Matuk Başkatip Hambarsun	5 3	218 224
Salih Oğlu Mehmed	Davud Kuyusu	Tatus Oğlu Ganubar	8	244
İbrahim oğlu Ali Çavuş	Garzan pınarı	?	4	407
Hamid Oğlu İbrahim	Ucuzluk Ucuzluk	Arabacı Gali Metyu Oğlu Hanbarsun	4 2	458 460
Osman Oğlu Zekeriya	Ucuzluk Ucuzluk	Saatci Agop	3 3	465 468
Mustafa Oğlu Osman	Garzan pınarı	?	2	421
Hüseyin Oğlu Gani	Revir Köprüsü	Hacı Kirkor	2	436
Besim Oğlu İbrahim	Revir Köprüsü	Kara Oğlu Agop	4	436
Adem Oğlu Faik	Bahçe Yolunda Bahçe Yolunda	Adriyano Oğlu Metyu Seyis Agop	2 2	443 444
Hasan Kızı Fatma	Garzan Pınarı	Saatci Agop	5	406
Hüseyin Oğlu İbrahim	Garzan Pınarı Garzan Pınarı	? ?	2 2	413 415
Murad Oğlu Mecid	Revir Köprüsü Revir Köprüsü	Kunduracı Bali Kunduracı Bali	2 2	243 242
Cuma Oğlu Davud	Davud Kuyusu Davud Kuyusu	? Terzi Ruya	2 2	241 237
Rasim Oğlu Ali	Ucuzluk Garzan Köprüsü	Camcı Tatiris Yağcı Simon	3 4	225 408

3.1.4. Ereğli Kazası

Ereğli kazasına 8 Eylül 1924 tarihine kadar Kaliminis'ten 67 haneden 333 nüfus, Girit'ten 16 haneden 57 nüfus, Kozana'dan 7 hânedan 32 nüfus, Florina'dan 7 haneden 34 nüfus olmak üzere 97 haneden 456 nüfus iskân edilmiştir. Bunlardan Florina'dan gelen 6 hâne 30 nüfus akrabasının yanına yerleştirilmiş, toplam olarak geriye kalan nüfusa da hâne ve arazi verilmiştir.²¹²

8 Eylül 1340 tarihine kadar vürüt eden muhacirin		Hane ve arazi verilme suretiyle kat'iyen iskan edilen		Yalnız hane verilip arazi vesair verilmeyen	Misafirhanelerde bulunan	Muvakkate n iskan hanelerinde bulunan	Adiyen iskândan feragatle akrabalarının nezdinde bulunan	Büsbütün açıkta bulunan	Hane olmadığı cihetle yalnız arazi verilenlerden											
									Kendiliğinden hane etmiş veya edecek olan	Vekâletçe inşa edilecek hanelere iskan olunacak	Vekâletçe inşa edilecek iktisadi mebaniye iskan olunacak	Barakalarda meskun	Çadırlarda meskun	Kendiliğinden baraka inşa etmiş						
Memleketi	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus																
Kaliminis	67	333	67	333																
Girit	16	57	16	57																
Kozona	7	32	7	32																
Florine	7	34	1	4					6	30										
Yekün	97	456	91	426					6	30										

Yıl itibariyle kazada mevcut olan emvâl-i metrûkeye göre 162 hâne ve 325 nüfus iskâna uygun durumda bulunmuştur. Bunlardan 305 nüfus ve 158 haneye arazi dağıtımına hazır olarak kaydedilmiştir. Kazada 14 Mağaza, kiralık durumda 36 dükkân, 16.500 dönüm tarla, 26 dönüm bağ bulunmuştur.²¹³

²¹² DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

²¹³ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

Yekün		Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilenlere tevzi edilen		Balkan Harbinden 31 Teşrin-i Evvel 1339 tarihine kadar gelen mübadeleye tabii muhacirin tarafından mesgun		Mübadeleye gayrı tabii muhacirin tarafından mesgun olan		Muhacirine derdest tevzi olunan		Mülteciler tarafından meskun bulunan		Devair-i resmiye tarafından mesgun		Zabitan ve memurin tarafından mesgun		İcar suretiyle ahali tarafından mesgun		Fuzulen mesgun		Halen boş olan		Emval-i Metrukenin Nev-i	
Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni		
55	55	52	3								26	3			11		15					Kabil-i iskan hane	
																							Tamire muhtaç hane
4																				4			Harap hane
1																1							Fabrika
																14							Mağaza
31	5														31	5							Dükkan
																							Değirmen
14000	2500	800						5115												8085	2500		Dönüm olarak tarla
19	7	19	7																				Dönüm olarak bağ
																							Dönüm olarak bağçe
																							Dönüm olarak çayır
																							Dönüm olarak dutluk
	1																				1		Mabani-i saire

Mevcut terkedilmiş emlake göre 4 hane 20 nüfus çiftçiye hem arazi hemde hane verilebileceği ve 158 hane'den 305 nüfus'a hane verilmeyip sadece arazi verilebileceği rapor edilmiştir.

Mevcut emval-i metruke ye göre iskan olunanabilecek muhacir yekünü		Yalnız hane verilmek suretiyle iskan edilebilecek muhacirin		Hane verilmeyip yalnız arazi verilebilecek muhacirin		Hane ile beraber bağ, zeytinlik, tarla, vesaire verilmek suretiyle tamamen müstahsil bir vaziyete gelebilecek surette iskan edilecek muhacirin																
						Yekün		Çiftçi		Bağcı		Tüttüncü		Zeytincü		Balıkçı		San'atkar				
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	
162	325			158	305	4	20	4	20													

3.1.5. Kadınhanı Kazası

Kadınhanı kazasına da, 11 Nisan 1924 tarihine kadar Kalkış'tan 502 ve Kozana'dan 87 nüfus olmak üzere 143 hâne gelmiştir. Ayrıca Kalkış'tan gelecek 282 nüfusa 65 hane'nin vekaletçe inşa edileceği bildirilmiştir.²¹⁴

11 Nisan 1340 tarihine kadar vürüt eden muhacirin			Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilen		Yalnız hane verilir arazi vesair verilmeyen		Misafirhanelerde bulunan		Muvakkaten iskan hanelerinde bulunan		Adiyen iskândan feragatle akrabalarının nezdinde bulunan		Büsbütün açıktaki bulunan		Hane olmadığı cihetle yalnız arazi verilenlerden												
															Kendiliğinden hane etmiş veya edecek olan		Vekâletçe inşa edilecek hanelere iskan olunacak		Vekâletçe inşa edilecek iktisadi mebaniye iskan olunacak		Barakalarda meskun		Çadırlarda meskun		Kendiliğinden baraka inşa etmiş		
Memleketi	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus												Hane	Nüfus										
Kalkış			23	87												65	282										
Kozona			55	217																							

Bunlardan çiftçi, bağcı ve tütüncü olarak 78 hâne ve 304 nüfus kesin olarak iskân edilmiştir. Vekalet tarafından inşa edilen 65 iktisadî hanede de 282 nüfusun iskânı planlanmıştır. Kazada 21 mağaza, 33 dükkân, 3832 dönüm tarla ve 92 dönüm bahçe bulunmaktadır.²¹⁵

Yekün		Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilenlere tevzi edilen		Balkan Harbinden 31 Teşrin-i Evvel 1339 tarihine kadar gelen mübadeleye tabii muhacirin tarafından mesgun		Mübadeleye gayri tabii muhacirin tarafından mesgun olan		Muhacirine derdest tevzi olunan		Mülteciler tarafından meskun bulunan		Devair-i resmiye tarafından mesgun		Zabitan ve memurin tarafından mesgun		İcar suretiyle ahali tarafından mesgun		Fuzulen mesgun		Halen boş olan		Emval-i Metrukenin Nev-i	
Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni		
20	100																						Kabil-i iskan hane
7	12																						Tamire muhtaç hane
9	26																						Harap hane
-	-																						Fabrika
18	3																						Mağaza
4	29																						Dükkan
-	-																						Değirmen
2429	1403																						Dönüm olarak tarla
-	-																						Dönüm olarak bağ
18	74																						Dönüm olarak bahçe

²¹⁴ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

²¹⁵ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

Mevcut terkedilmiş emlake göre 78 hane tütüncü, 78 hane çiftçi ve 93 hane sanatkâr olmak üzere toplam 701 nüfus'un daha iskan edilebileceği bildirilmiştir.²¹⁶

Mevcut emval-i metruke ye göre iskan olunanabilecek muhacir yekünü		Yalnız hane verilerek suretiyle iskan edilebilecek muhacirin		Hane verilmeyip yalnız arazi verilebilecek muhacirin		Hane ile beraber bağ, zeytinlik, tarla, vesaire verilerek suretiyle tamamen müstahsil bir vaziyete gelebilecek surette iskan edilecek muhacirin															
						Yekün		Çiftçi		Bağcı		Tütüncü		Zeytuncü		Balıkçı		San'atkar			
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
						5523	21787	78	304			78	304					22	93		

3.1.6. İlgın Kazası

İlgın kazasına 28 Temmuz 1924 tarihine kadar 8 hâne 26 nüfus Vodina'dan 32 hâne 132 nüfus, Kaliminis'ten 18 hâne 56 nüfus, Karacaova'dan 39 hâne 156 nüfus, Lankaza'dan 3 hâne 11 nüfus, Yenice'den ve 2 hâne 8 nüfus Drama'dan ve 1 hane 3 nüfus Selanik'ten olmak üzere 103 hanede 392 nüfus iskân edilmiştir. Muhacirlerden 22 hane 68 nüfusluk bir kesim Akrabalarının yanına iskân edilmiştir.²¹⁷

27-28 Temmuz 1340'a kadar vürüt eden muhacirin			Hane ve arazi verilerek kat'iyen iskan edilen		Yalnız hane verilip arazi vesair verilmeyen		Misafirhanelerde bulunan	Muvakkaten iskan hanelerinde bulunan	Adiyen iskândan feragatle akrabalarının nezdinde bulunan	Büsbütün açıkta bulunan	Hane olmadığı cihetle yalnız arazi verilenlerden													
Hane	Nüfus	Memleketleri	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus			Hane	Nüfus														
8	26	Vodina	2	4	6	22																		
32	132	Kaliminis	19	75	11	47			2	10														
18	56	Karacaova	9	27	3	14			6	15														
39	156	Lankaza	25	112	2	7			12	37														
3	11	Yenice	1	5	1	3			1	3														
2	8	Drama	1	5	1	3																		
1	3	Selanik							1	3														
103	392	Yekün	57	228	24	96			22	68														

²¹⁶ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

²¹⁷ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

Genel olarak bunlardan 57 hanede 228 nüfus hâne ve arazi verilerek, 24 hanede 96 nüfusta sadece hâne verilerek kesin iskân edilmiştir. Kaza'da mevcut emvâl-i metrûkeye göre 35 Dükkân, 1 Değirmen, 853 dönüm tarla, 16 dönüm bağ ve 16 dönüm bahçe bulunmaktadır.²¹⁸

Yekün		Hane ve arazi verilmek suretiyle kat'iyen iskan edilenlere tevzi edilen		Balkan Harbinden 31 Teşrin-i Evvel 1339 tarihine kadar gelen mübadeleye tabii muhacirin tarafından mesgun		Mübadeleye gayrı tabii muhacirin tarafından mesgun olan		Muhacirine derdest tevzi olunan		Mülteciler tarafından meskun bulunan		Devair-i resmîye tarafından mesgun		Zabitan ve memurin tarafından mesgun		İcar suretiyle ahali tarafından mesgun		Fuzulen mesgun		Halen boş olan		Emval-i Metrukenin Nev-i
Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	Rum	Ermeni	
60	8							49	2		6	3		4						4		Kabil-i iskan hane
18	2																					Tamire muhtaç hane
25	8																					Harap hane
																						Fabrika
																						Mağaza
26	9							10								16	9					Dükkan
1																1						Değirmen
853	49							804	42							59	7					Dönüm olarak tarla
13	3							13	3													Dönüm olarak bağ
10	6							10	6													Dönüm olarak bağçe
																						Dönüm olarak çayır
																						Dönüm olarak dutluk
20	4															5	4				15	Mabani-i saire

Mevcut terkedilmiş emlake göre 3 hane 15 nüfus çiftçi, 4 hane 25 nüfus sanatkar'ın iskan edilebileceği rapor edilmiştir.²¹⁹

Mevcut emval-i metrûke ye göre iskan olunanabilecek muhacir yekünü		Yalnız hane verilmek suretiyle iskan edilebilecek muhacirin		Hane verilmeyip yalnız arazi verilebilecek muhacirin		Hane ile beraber bağ, zeytinlik, tarla, vesaire verilmek suretiyle tamamen müstahsil bir vaziyete gelebilecek surette iskan edilecek muhacirin															
						Yekün		Çiftçi		Bağcı		Tütüncü		Zeytuncü		Balıkçı		San'atkar			
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
7	40					7	40	3	15									4	25		

²¹⁸ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

²¹⁹ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.11/19.96.11.

3.1.7. 1926 itibariyle Konya ve Çevresinde genel durum

1926 yılı itibariyle Konya merkezde 492 hâne mübadil, 62 hâne gayrimübadil ve 142 hâne Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi, Karaman kazasında 116 hâne mübadil, 75 hâne Vilayât-ı Şarkiyye mültecisinin 15 ailesi birer hanede iskân edilmiştir. Ereğli kazasında 171 hâne mübadil ve 15 hâne Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi, Akşehir kazasında 350 hâne mübadil ve 100 hâne Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi ve Ilgın kazasında 62 hâne mübadil ve bin Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi olmak üzere toplam 1.749 mübadil, 62 gayrimübadil ve 333 Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi iskân olunmuştur. 1926 yılında iskân edilen nüfusa Konya merkezde 127 dükkân, 12.260 dönüm tarla, 202 dönüm bağ ve 130 dönüm bahçe, Karaman'da 131 hâne, 22 dükkân, 5.000 dönüm tarla, Ereğli'de 30 dükkân, 1.291 dönüm tarla, 35 dönüm bağ ve 25 dönüm bahçe, Akşehir kazasında 25 dükkân, 4.000 dönüm tarla, 100 dönüm bağ, 100 dönüm bahçe, Ilgın kazasında 14 dükkân, bir değirmen, 2.017 dönüm tarla olmak üzere toplam 131 hâne, 218 dükkân, bir değirmen, 23.568 dönüm tarla, 338 dönüm bağ ve 255 dönüm bahçe verilmiştir. Konya ve çevresinde yıl itibariyle iskân olunmamak kaydıyla merkezde 150, Ereğli'de 32 kişi olmak üzere 182 gayrimübadil ve Karaman'da 60 Ereğli'de 14 ve Ilgın'da 15 kişi olmak üzere 89 Vilayât-ı Şarkiyye mültecisi bulunmaktadır. 1926 yılı itibariyle Ereğli'de 25.000 dönüm tarla tevzî edilmemiş durumdadır.²²⁰ Konya vilayetinde mübadele sonucunda 1.021 aile, 4.023 mübadil, 1.021 ev, 156 dükkân, 33.858 dönüm tarla, 32 dönüm bağ ve 492 dönüm bahçe verilmiştir.²²¹

3.2. Mübadele Öncesinde Konya'da Rum Nüfusu

Osmanlı devletinin nüfus ile ilgili verilerinde bazı kazaların nüfusu verilirken bütün Hıristiyan unsur toplam rakam olarak verilmiştir. Konya kazasında da Koçhisar, Bozkır, Beyşehir ve Ereğli nüfusu verilirken Ermeni, Katolik, Yahudi ve diğer gayrimüslim gruplar toplam nüfus olarak verilmiştir.²²² 1914 Osmanlı resmi verilerine göre de Konya sancağının Ermenek, Sultaniye, Saiteli ve Seydişehir kazalarında Müslümanlar nüfusun en yoğun kısmını oluşturmuştur. Bu kazalarda Rum nüfus ise yok denecek kadar az olmuştur. Konya merkez kazasında da 101.880 Müslüman'a karşılık 6.542 Rum, 3.235 Ermeni, 77 Katolik Rum ve 200 Protestan bulunmuştur.²²³ 1893 Osmanlı Genel sayımına göre Konya merkez kaza dahilinde

²²⁰ DAGM. Cumhuriyet Arşivi 272.12/51.114.8.

²²¹ Erdal, a.g.e., s. 176.

²²² Salname-i Vilayet-i Konya, 1906, s. 68-121.

²²³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003. s.219.

2150 Erkek ve 1866 kadın olmak üzere toplam 4016 Rum nüfus bulunmaktadır.²²⁴ Konyada yaşayan Rumların büyük kısmının Gazi Alemşah mahallesinde yaşadıkları bilinmektedir. Ayrıca Hristos isminde birde kiliseleri bulunmaktadır.²²⁵

Konya merkezinin dışında, kazalar arasında en fazla Ermeni ve Rum cemaatine mensup ahalinin yaşadığı kaza Akşehir olmuştur. Akşehir’de yaşayan gayri Müslimlerin Akşehir’in idari, sosyal, ve ekonomik yapısı içerisinde oldukça etkili oldukları görülmektedir. “Meclis-i İdare-i Kaza, Meclis-i Beledi, Muhacirin Komisyonu, Daire-i Belediye, Mahkeme-i Bidayet, Mal Kalemi, Ziraat ve Ticaret Odası, Reji İdaresi, Ziraat Bank Şubesi, Düyun-u Umumiye İdaresi” gibi komisyon, meclis ve dairelerde görev almışlardır.²²⁶ Ayrıca Akşehir’de bulunan gayri Müslimler serbest meslek olarak nitelendirilen terzilik, kunduracılık, tabiblik ve mimarlık gibi meslekleride icra etmişlerdir. 1906 Konya Salnamesine göre Akşehir’de bir Rum kilisesi²²⁷ bulunmaktadır ve dini bakımdan Konya’ya bağlıdır.

1892 tarihli Konya Salnamesine göre Akşehirde 23.549 Müslüman, 1.585 Rum, 2.890 Ermeni Yaşamaktadır. 1914 Osmanlı Nüfus Sayımına göre ise Akşehir kazasında da 57.234 Müslüman’a karşılık 2.266 Rum, 4.890 Ermeni bulunmuştur.²²⁸

1906 Konya Salnamesine göre Ilgın Kazasında 30.899 Müslüman 574 Rum, 90 Ermeni ve 6 Katolik yaşamaktadır.²²⁹ 1901 yılı Konya Salnamesine göre ise 24.795 Müslüman’a karşılık 35 Rum yaşamaktadır.²³⁰ 1914 Osmanlı Nüfus sayımına göre Ilgında 31.932 Müslüman, 705 Rum, 103 ermeni yaşamaktadır.

Konya sancağında Yunan iddialarını değerlendiren Soteriadis’e göre 325.180 kişinin 8.559’u Rum olarak verilmekte ise de Anagnoslopulu Konya sancağında 6.974 Rum ile 30 aileden bahsetmiştir. Konya sancağının merkez kazasında toplam 74.230 kişilik nüfusun 4.822’si Rum olarak verilmişse de Anagnostopulu bu oranı 4.024 olarak vermiştir. Sille ve Kapadokya’dan gelen bu nüfusun 1.024’ü Konya şehrinde, 3.000’i Sille kasabasında yerleşmiştir. Kasaba Rumları ise, Epir ve Lakonia’dan gelmiştir. 1916 yılında Konya Yunan Konsolosluğu’nun bildirdiğine göre Konya kazasında 1.024 ve Sille kasabasında 400 Rum aile

²²⁴ Karpat,a.g.e, s.182.

²²⁵ Muhittin Tuş, **Sosyal ve Ekonomik Açından Konya**, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2001. s. 129 – 130.

²²⁶ **Salname-i Vilayet-i Konya**, 1906, s. 88 – 96.

²²⁷ **Salname-i Vilayet-i Konya**, 1906, s. 88.

²²⁸ Karpat,a.g.e, s.219.

²²⁹ **Salname-i Vilayet-i Konya**, 1906, s.92.

²³⁰ **Salname-i Vilayet-i Konya**, 1901, s. 116.

bulunmuştur.²³¹ Osmanlı İstatistiklerine göre ise, Konya sancağında 520.262 Müslüman'a karşılık 11.375 Rum, 11.275 Ermeni ve 10.542 Yahudi bulunmuş ve Rum nüfus yoğun olarak Konya merkez ve Akşehir kazasında yaşamıştır.²³²

Akşehir kazasında Anagnostopulu ile Soteriadis 1.860 kişi ile aynı oranları vermiştir. Kaza merkezinde küçük oranda yaşayan Rumların kalan 1.800 nüfusu Gavurköy'de yerleşmiş ve Karamanlıca denilen bir dil konuşmuşlardır. Ilgın kazasında ise yerleşmiş olan Rumların Kapadokya'dan geldiğini söyleyen Anagnostopulu, Soteriadis'in aksine bu kazada 690 değil, 400 Rum'un varlığından bahsetmiştir. Bozkır kazasının 32.417 kişilik nüfusunun 310'u Kayseri'den maden ocakları için gelen Rumlar olarak verilmiştir. Karaman ve Ereğli kazalarında sırayla 250 ve 610 Rum'dan bahseden Anagnostopulu bu nüfusun Türkçe konuştuğundan bahsetmiştir. Beyşehir, Seydişehir ve Hadim kazalarında var olan Rum nüfus dağınık olarak köylerde bulunmaktadır. Soteriadis kayda değer bir Rum nüfus bulunmadığından bu kazalara ait oranları vermemiştir.²³³

Kaza	1906	1914
Konya	3.735	6.542
Akşehir	2.080	2.226
Ilgın	574	705
Bozkır	229	272
Beyşehir	100	122
Ereğli	1.319	565
Seydişehir	24	26
Yekün	8.061	10.458

Mübadele öncesinde Konya'da Rum Nüfusu genel nüfus içerisinde yok denecek kadar azdır. Büyük Müslüman kitlenin içerisinde küçük bir azınlık durumunda olan Rumların Konya'dan ayrılışları sosyal ve ekonomik hayatta pek bir önem arz etmemiştir.

²³¹ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 166-168.

²³² Karpas, **a.g.e.**, s. 219.

²³³ Nakracas, **a.g.e.**, s. 169-170.

SONUÇ

Çok geniş bir alana yayılan Osmanlı Devleti adil ve hoşgörölü bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Gayrimüslimler hem devlet bürokrasisinde hemde sosyal ve ekonomik hayatta refah içinde yaşamıştır. Fakat dünya dengelerinin değişmesi, Osmanlı yönetimindeki bozukluklar, savaşların kaybedilmesi beraberinde toprak kayıplarını getirmiş; kaybedilen topraklardaki Türk unsur da Osmanlının çekilişyle birlikte kargaşa içine düşmüş ve Anadolu'ya doğru bir muhaceret hareketi başlamıştır. Osmanlı Devleti toprakları içindeki bu parçalanmayı durdurabilmek için Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-ı Esasi'nin ilanı gibi yenilikler yaptıysa; bu yenilikler parçalanmayı durdurmak yerine daha da hızlandırmıştır. Balkan ulusları Avrupa'nın da desteğini alarak bağımsızlık için savaşmışlar, bu mücadele sırasında çizdikleri sınırlar içerisinde tamamen homojen bir devlet kurma amacını güderek toprakları içerisindeki diğer milletlere zulüm uygulamış ve onları göçe mecbur etmişlerdir.

Rumlar, Osmanlı Devleti'nin adil ve hoşgörölü yönetim anlayışı altında yaşamaktayken emperyalist batılı devletlerin özellikle başlangıçta Rusya'nın emelleri ve çıkarları doğrultusunda şekillen ayrılıkçı duygularla tanışmışlardır. Rumlar arasında yayılmaya başlayan ayrılıkçı duygulan harekete geçirmeye yönelik ilk çabalar ise, Rusya tarafından başlatılmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra, Fransız İhtilâli ile yayılmaya başlayan fikirler de Yunanlıların ayrılıkçı hareketlerinde etkili olmuştur. Rusya ve Avrupa devletlerinin Yunan isyanlarını destekleyen tutumları sonucu, isyancılar bağımsızlık yolunda önemli bir yol kat etmiş ve böylece sıradan bir isyan Yunan bağımsızlık hareketine dönüştürülmüştür. Rusya'nın Mora Yanmaması'nda kurulmasını istediği ve büyük destek verdiği Yunanistan adlı siyasal oluşum üzerinde nüfuz sahibi olması ve böylece Akdeniz'de güçlenme olasılığı, İngiltere'nin politikalarında değişikliğe neden olmuş ve İngilizler de isyancıları daha net bir şekilde desteklemeye başlamışlardır. Gelişmelerden uzak kalmak istemeyen Fransa da Yunanlı isyancıların yanında yer almıştır. Kurulduğu günden itibaren batılı devletlerin çıkarları doğrultusunda yayılmacı bir politika izleyen Yunanistan, 1864 yılında Yedi Ada'yı ilhak edince Girit'teki isyanlar da hız kazanmış ve Osmanlı Devleti batılı devletlerin zoruyla Girit Rumları için bir muhtariyet planını kabul etmek durumunda kalmıştır. Rumların çabaları ve Avrupa devletlerinin yardımları sonucunda Girit'te tekrar başlayan isyanlar, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Ordusu karşısında kısa sürede yenilgiye uğrayan Yunanistan'ın yardımına yine Avrupalı destekçileri ile Rusya yetişmiştir. Balkan Savaşları'nın çıkmasında da büyük rol oynayan Yunanistan, savaş

esnasında Semadirek, Limni, Bozcaada, Gökçeada, Midilli, Sakız, Sisam gibi adaları da işgal etmiştir. Kuruluşundan itibaren yayılma ve Türklerin aleyhine genişleme sürecini devam ettiren Yunanistan, 1864’de Yedi Ada’yı, 1881’de Teselya’yı ve 1912’de de Girit’i ilhak ederek topraklarını hemen hemen iki kat genişletmiştir. Bunlarla da yetinmeyen Yunanlıların tükenmek bilmeyen hırsları, özellikle Venizelos’un Yunan siyasal hayatında etkin olması ile başlayan yeni bir yayılmacı tavrı batılı devletlerle mevcut işbirliğini daha da geliştirerek, yeni bir boyut kazanmıştır. Yunanlılar üzerinden emellerine ulaşmak isteyen batılı devletlerin bu tutumunu kendi çıkarlarına ulaşmak için bir araç olarak gören Venizelos, megalı idea’yı batılı devletlerinin yardımıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Venizelos, Birinci Dünya Savaşı’na girerek ihtiraslarına ulaşmak için önemli bir adım atmış ve Paris Barış Konferansı’nda İtalyanların itirazına rağmen, Yunan isteklerini, batılı devletlere kabul ettirmiştir. Aslında Müttefikleri, özellikle de İngiltere’yi böyle bir karara sevk eden gerçek neden ise, çıkar dengelerinin İtalyanları değil Yunanlıları göstermesi olmuştur.

Yunanlıların yayılmacı politikalarında; sürgün, bir yeri ilhak etmek ve homojen topraklar oluşturmak için etkili bir yöntem olarak her zaman kullanılmıştır. Kuruluşundan İzmir’in işgaline kadar, benzer uygulamalar yapmış olan Yunanistan, sürgünü demografik meşruiyet anahtar olarak her zaman kullanmıştır. Yunanlılar, Yunanistan üzerinden emellerini gerçekleştirmek isteyen batılı devletlerin özellikle de İngiltere’nin desteğiyle, isteklerini Paris Barış Konferansı’nda kabul ettirerek tezimizin konusunu oluşturan sürgünleri uygulama fırsatını bulacağı işgalleri başlatmışlardır. İzmir’in işgali ile birlikte Yunanistan, öncelikli olarak nüfus çoğunluğunu sağlayarak işgal topraklarını Yunanlılaştırmak, böylece bir oldubitti ile ilhaka giden yolun kapılarını aralamak ya da savaş sonu durumun belirlenmesinde plebisit olasılığına karşı demografik yapıyı kendi lehine şekillendirmek, işgallere karşı Anadolu’da başlatılan milli direnişi etkisiz hâle getirmek, Milli Mücadele’nin lojistiğine darbe vurmak gibi ana hedeflerinin yanı sıra kolay işgal alanları sağlamak, mevcut sivil idareyi ortadan kaldırarak amaçlarına hizmet eden yeni bir sivil mekanizma oluşturmak gibi ikincil amaçlarla Anadolu insanını iç bölgelere sürgün etmiştir. Yunanlılar işgal ettikleri tüm Türk topraklarında sürgün uygulamasını gerçekleştirmişlerdir. Yunanlılar, şiddeti ve şiddetten daha çok sonuçlarını etkin bir araç olarak kullanmaya dönük psikolojik savaş şeklindeki zincirleme bir aksiyonun oluşturduğu sistematik bir eylemi de sürgün yöntemi olarak kullanmışlardır.

Yunanlıların İzmir’in işgaliyle başlattıkları sürgünler, aslında Yunanistan’ın kuruluşu sırasında başlatılan “Türk’ten arındırma” sürecinin doruk noktasına çıkışı gibidir.

Kullandıkları yöntemler, daha önceki dönemlerde kullandıkları yöntemlerin hemen hemen aynısı, fakat daha etkilisidir. Şiddet ve şiddetin sonuçlarını etkili bir sürgün yöntemi olarak kullanan Yunanlılar, çok sayıda sivil can güvenliği bulunan bölgelere göç etmek zorunda bırakmışlardır. Yunan işgali ve uygulamaları nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanlar sürekli daha güvenli bölgelere giderek canlarını kurtarmak kaygısıyla hareket etmişlerdir. İlk etapta sığındıkları yerlerden daha güvenli bölgelere geçtiklerinde ise, onların yerini yeni zorunlu göç mağdurları almıştır. Yunan işgaline uğrayan yerlerden göç etmek zorunda kalanların önemli bir kısmı, Denizli, Afyon, Kütahya ve Konya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

Yunanistan'ın işgal bölgelerindeki Türkleri gerek Anadolu içlerine gerekse Yunanistan'a sürgün etmekteki öncelikli amacı, Yunan nüfus çoğunluğunu sağlamaktır. Ancak bu gerçekleşmemiştir. Zira Yunanlılar, işgal ettikleri bölgelerdeki demografik yapı hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen, herhalde ölüm ve sürgünler ile bölgedeki Türk çoğunluğu eritememiş olacaklar ki, İzmir ve Trakya da ki nüfus istatistikleri denemesi için bir araştırma komisyonu oluşturulması yönündeki teklifleri hiçbir zaman kabul etmemişlerdir.

Yunan ordusunun geri çekilmesiyle birlikte Batı Anadolu'da yaşanan Yunan yıkımının boyutu iskân işlemleri sırasında hissedilmiş, Lozan görüşmelerinde de dile getirilmiştir. Bu yıkım sırasında Batı Anadolu'da birçok köy, kasaba ve şehrin yerle bir edilip, yakılıp yıkıldığı yeni belgelerle gözler önüne serilmiştir. Uluslar arası belgelerle ispat edilmiş olmasına rağmen geri çekilme sırasında köylerden, kasabalardan Türkler de beraberlerinde esir olarak götürülmüştür. Yunan ordusu tarafından yapılan şiddetin yoğunlaştığı bu dönemde amaç, bölgede yapılacak herhangi bir plebisit ihtimaline karşı Rum nüfusu çok göstermektir. Bu dönemde kaçırılan Türklerin çoğu kayıp olarak kabul edilmiştir. Yunan ordusunda çalıştırılmak amacıyla götürülen birçok Türk de katledilmiştir.

Yunan ordusunun verdiği zarar, yıkım ve felaket Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni Harikzede konusuyla baş başa bırakmıştır. Zaten savaştan çıkmış, çökmüş bir ekonomiye sahip Türk milleti, bir de aç-susuz ve evsiz kalmıştır. Her ne kadar Yunan Hükümeti'de mübadele konusuyla sıkıntı yaşamış ise de, Anadolu'nun yaşadığı bunun yanında çok küçük kalmıştır. Yaklaşık 1.200.000 Rum nüfusun geride bıraktığı, yanmış, bozulmuş tarla ve bağlar yine yanmış yıkılmış ve yağmalanmış evler, dükkânlar ile hanlar olmuştur. Zaten birçok cephede savaşmış ve yurtlarını terk ederek bölgeye gelmiş olan Vilâyât-i Şarkiyye Mültecileri, Balkanlar'dan gelen diğer göçmenler, Batı Anadolu'dan can güvenliği sebebiyle içerilere

kaçan Türk nüfus, devleti Harikzede İstilazede, Felaketzede ve mülteci gerçeğiyle karşı karşıya bırakmıştır. Oysa Yunanistan'dan göçe zorlanmış olan Türkler, tarlalarını ve bahçelerini daha mahsulünü toplayamadan olduğu gibi bırakmışlardır. Hiçbir zarar vermeden evlerini, bağlarını, bahçelerini terk etmişlerdir. Bölge işgale uğramadığı için de Yunan Hükümeti gelen göçmenlerin iskânında hiçbir zorluk çekmemiştir. Zaten çoğunluğu şehirli ve vasıflı olan Rum göçmenler şehirlere yerleşmiştir.

Burada sonuç olarak ifade edecek olursak Balkanlar'da yüzyıllardır yaşamakta olan Müslüman Türklerin 19. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya doğru göçe zorlandıkları ve kurulan her devlet tarafından öteki kabul edildikleri bir gerçektir. Rumeli'den Anadolu'ya göç eden Türklerin sayısı milyonlarla ifade edilebilir. Bu göçlerin çoğu da zorla ve gayri hukuki olmuştur. Türklerin maruz kaldıkları bu göç, bütün mal varlıklarının geride bırakılması ve bir daha dönmek üzere olmuştur. Türklerin mallarının herhangi bir hukuki hakkı aranmamış, çoğuna el konulmuştur. Madalyonun öteki tarafına bakıldığında ise, hem geçmişte hem de günümüzde herhangi bir ayırım görmeyen gayrimüslim unsurların, sadece ülkenin bütünlüğü söz konusu olduğunda göçe tâbi tutulmuş, göç sırasında da her türlü ihtiyaçları devlet tarafından giderilmiştir. Balkanlardan ve Kafkaslardan akın akın gelen Türkler hükümetlerin resmi bir politikası olmasa da Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamıştır. Yaşanan talihsiz olaylar "ekalliyetlerin" değişimin zorunlu kılmasıdır.

Mübadele Milli esaslar üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin aynı geçmişi sahiplenilen bir ulusa sahip olmasına ve milli vasıfları güçlü bir toplum yapısını oluşturmasında önemli bir yer tutmuştur. Anadolu'nun büyük şehirlerinde ekonomiyi elinde bulunduran ve onların çekilmesiyle boş kalan alanlar mübadillerle doldurulmuştur. Mübadele yoluyla Yunanistan'dan Türkiye'ye getirilen Müslüman göçmenler yerlerini almışlar ve ülke ekonomisi içinde, hemen hemen her sektörde kalkınma çabalarında rol oynamışlardır. Kuşkusuz içine katıldıkları yeni topluma ekonomik yönden uyum ve kaynaşma süreci onlara ağır bir yük getirmiştir.

Mübadele sonucunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nde azınlıkların sebep olduğu emperyalist müdahalelerin sıkıntılarında kurtulmuştur. Aynı zamanda Türkiye sürekli savaşlar sonucu uğradığı nüfus kaybını kısmen de olsa telafi etmiştir.

Zorunlu göç, insanların hatıralarında derin yaralar açmış, unutulmaz izler bırakmış ve bu meseleler uzun yıllar tartışılmıştır. Ancak yıllar sonra bir mübadil Rum'un söylediği bir ifade dikkat çekicidir; Atatürk ve Venizelos İyi yaptı. Yoksa şimdi Bosna gibi olabilirdik. Bir yerden patlak verirdi.²³⁴

Mübadeleye hissi açıdan yaklaşıldığında sonuç bir trajedir. Ama reel-politik olarak baktığımızda, Türkiye ve Yunanistan'ın siyasi gelecekleri açısından her iki devlete de büyük yararlar sağlamıştır.

²³⁴ Ertuğrul Aladağ, **Andonia Küçük Asya'da Göç**, Belge Yayınları, İstanbul 1995, s.31.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi

30.10/123. 873. 11.
30.10/ 123. 873. 17.
30.8/1.2.31.64.8.
30.18/1.2.18.13.11.
30.18/1.1.12.76.14.
30.18/1.1.11.43.17.
30.10/01.1.4.
30.10. /123. 874. 33.
272. 12/40.42.3
272.11/17.71.11.
30.10/123.873.18
30.10/123.874.3.
272.11/10.25.19.
30.10/123.873.18M.
272.12/20.102.17.
30.10/123.872.1.
272.11/17.81.12.
30.10/123.876.12.
30.10/123. 874.30.
272.11/18.85.4.
272.00/19..93..8.
272.11/19.96.11.
272.12/41.44.28
272.12/44.74.1.
272.12/44.71.11.
272.12/45.74.8.
272.11/19.96.11.
272.12/51.114.8.

Konya Köy Hizmetleri Arşivi, Akşehir Muhacir İskan Defteri.

II- Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. IX, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C.III, Ankara1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. VII/I, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. X, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. X, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. XIII, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. VII/I, Ankara 1968.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. XXV, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. III, Ankara 1975.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C. VII, Ankara 1975.

Düstur, 3.Tertip, C. 6, Ankara 1948.

Düstur, 3.Tertip, C. 5, Ankara 1948.

Salname-i Vilayet-i Konya, 1906.

Salname-i Vilayet-i Konya, 1901.

III - Tedkikler

AKÇURA Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

AKGÜN Seçil, "**Birkaç Amerikan Kaynağından Türk -Yunan Mübadelesi Sorunu**", III.

Askeri Tarih semineri, Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

AKKAYAN Taylan, **Göç ve Değişme**, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1979.

AKŞİN Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınları, İstanbul 1983.

ALADAĞ Ertuğrul , Andonia Küçük Asya'da göç, Belge Yayınları, İstanbul 1995.

ARMAOĞLU Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, TTK Yayınları, Ankara 1997.

ARI Kemal, Büyük Mübadele Türkiyeye Zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal**, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

BAYUR Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi, C. II, Kısım II**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

BEHAR Cem, **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)**, Devlet İstatistikleri Enstitüsü Yayınları, C II, Ankara 1996.

BIYIKLIOĞLU Tefik, **Trakya'da Milli Mücadele, C. I**, TTK Yayınları, Ankara 1992.

BOZKURT Deniz, **Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları**, Umay Kültür Sanat Merkezi Yayınları, İstanbul 1998.

ÇAPA Mesut, “**Lozan’da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Katkıları**”, Atatürk Yolu, Kasım 1988, Yıl:1, Sayı 2.

ERCAN Yavuz, “**Türk Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesinin Rolü**”, Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

EREN Ahmet Cevat, **Türkiye de Göç ve Göçmenler Meselesi – Tanzimat Dönemi İlk Kurulan Göçmen Komisyonu – Çıkarılan Tüzükler**, Nurgök Matbaası, İstanbul 1966.

ERİM Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, C I, TTK Yayınları, Ankara 1953.

ERYILMAZ Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

GÖKBEL Asaf, **Milli Mücadelede Aydın**, Coşkun Matbaası, Aydın 1964.

GÖKBİLGİN Tayip, **Milli Mücadele Başlarken**, C I, Ankara 1959.

GÖNLÜBOL Mehmet (ve diğerleri), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

GÜLER Ali, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

GÜREL Şükrü S., **Tarihsel Boyut İçinde Türk Yunan İlişkileri (1821 – 1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1993.

GÜRİZ Adnan, **Türkiye’de Nüfus politikası ve Hukuk Düzeni**, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını, Ankara 1975.

HATİPOĞLU Murat, “**Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara gelmesiyle Megola İdea’nın kazandığı yeni Karakter**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

HATİPOĞLU Murat, **Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk Yunan İlişkilerinin 101 yılı(1821 – 1922)**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

İNAN KAMRAN, “**Türk Yunan İlişkilerinde Dinamikler**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Seminer, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

İPEK Nedim, **Mübadele ve Samsun**, TTK Yayınları, Ankara 2000.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul 1932.

KARAL Enver Ziya, **Atatürk’ten Düşünceler**, Ankara 1956.

KARPAT Kemal H., **Osmanlı Nüfusu Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KAYA Önder, **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar, Yeditepe Yayınevi**, İstanbul 2004.

KEYDER Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1989.

Komasyon, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

KÜTÜKOĞLU Mübahat, “**Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları**”, Üçüncü Askeri Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

MERAY Seha L., **Lozan Barış Konferansı- Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Takım II, C. 2, Ankara 1973.

MİLAS Herkül, **Göç**, Çev: Damla Demiröz, İletişim Yayınları, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

NAKRACAS Georgios, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

ORTAYLI İlber, “**Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu**”, Türk-Yunan İlişkileri Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1986.

SALIŞIK Selahaddin, **Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri ve Etnik-i Etery**, İstanbul 1968.

SARISIR Serdar, **Demografik Oyun Sürgün 1919 – 1923**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

SOFUOĞLU Adnan, “**Anadolu üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. X. S. 28, Mart 1994.

SOFUOĞLU Adnan, **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetler**, İstanbul 1996.

SONYEL Selahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, C. I, Ankara 1995.

SOYSAL İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920–1945)**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1983.

SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemali, **Başımıza Gelenler 1918-1922**, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1939.

SÖYLEMEZOĞLU Galip Kemali, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene 1892-1922**, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

ŞAHİN M. Süreyya, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

ŞİMŞİR Bilal, **Lozan Telgrafları (1922 – 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

TAÇALAN Nurdoğan, **Ege’de Türk Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Baha Matbaası, İstanbul 1970.

TANSEL Selahaddin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet’in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, TTK Yayınları, Ankara 1985.

Tarım Orman ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arazi ve İskan Daire Başkanlığı Seminer Notu, Ankara 1991.

TAYLAN Mustafa, **Batı Anadolu’da Yunan Mezalimi, Bursa Vilayetinde Yaşanan Acıların Dökümanter İncelemesi**, SAEMK Yayını, Ankara 2001.

TEKELİ İlhan, “**Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu**”, Toplum ve Bilim(Yaz 1990).

TOSUN Ramazan, **Türk Yunan İlişkileri ve Nüfus Mübadelesi**, Berikan Yayınları Ankara, 2002.

TURAN Mustafa, **Yunan Mezalimi(İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

TUŞ Muhittin, **Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya**, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2001.

ولایات غربیہ ننگ اسٹیر ولایت کا ۱۹۳۸ء تا ۱۹۳۷ء تک قومیہ قریہ اہالی مقدار میں اراکے ایڈر جدول

منطقہ ایسٹری	کلیان اہالی					تشریح اول ۱۹۳۸ تاریخ اول سال	یکوت	ملاحظات
	تشریح اول ۱۹۳۸ تاریخ اول سال	تشریح اول ۱۹۳۷ تاریخ اول سال	کافر اول اول کلیان	کافر اول اول کلیان	کافر اول اول کلیان			
مرکز منطقہ سے	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹۳۲	
صائمون	۸۹۶	۲۸۱	۰	۰	۰	۰	۳۷۵۵	
تراکیا	۶۱۷۵	۸۱۷	۸۹۸۰	۶۶۱۹	۱۵۰۱	۱۵۰۱	۱۵۸۲۷	
قرہ سی	۱۹۲۱۸	۰	۲۲۷۰	۱۹۵۲	۶۵۴	۶۵۴	۲۵۰۹۴	
ازمیر	۳۹۴۷	۱۱۹۷	۳۶۸	۷۲۶۲	۵۴۲۷	۵۴۲۷	۱۷۶۰۳	
بروتہ	۷۲۲	۷۰۰	۷۸۲۸	۵۴۷۸	۰	۰	۱۴۷۲۹	
استانبول	۲۲۶۷	۴۴۲۲	۱۹۸۲	۲۲۴۵	۱۰۲۲	۱۰۲۲	۱۱۹۴۹	
ازمیت	۰	۰	۰	۲۳۲۱	۲۲۵۴	۲۲۵۴	۵۵۷۵	
آشکالیہ	۰	۰	۰	۰	۱۵۷۴	۱۵۷۴	۱۵۷۴	
قوریہ	۰	۰	۱۴۸۵	۲۶۲۹	۰	۰	۲۹۲۴	
آطینہ	۰	۰	۰	۰	۲۳۰۵	۲۳۰۵	۲۳۰۵	
یکوت	۳۲۲۲۶	۷۷۲۷	۲۴۲۷۸	۲۹۹۶۲	۱۹۹۷۳	۱۹۹۷۳	۱۱۴۲۶۷	

یہ جدول ولایت سے درجہ کل اہالی کو دیکھو

ولایت اسم	تاریخ اول	تاریخ اول	تاریخ اول
۳ ماہیہ ولایت	۴۷۹	۱۹۶۵	۱۸۴۴
ازمیر	۱۱۷۴	۰	۱۱۰۷۴
ازمیت	۴۴۴۱	۰	۴۴۴۱
استانبول	۴۴۲۲	۴۱۹۹	۶۶۲۵
ارطغرل	۴۹۲	۰	۱۹۲
تکیرداغ	۱۰۱۶۲	۷۴۷۶	۱۷۹۴۵
حائیک	۱۷۲	۰	۱۷۲
قوریہ	۱۷۹۴	۰	۱۷۹۴
قوریہ	۴۴۰۵	۰	۴۴۰۵
قوریہ	۱۴۸۲۸	۴۹۸	۱۶۴۲۶
قوریہ	۵۲۵	۰	۵۲۵
قوریہ	۸۰۷	۸۰۷	۸۰۷
قوریہ	۱۱۹۴	۰	۱۱۹۴
قوریہ	۴۴۴۴	۰	۴۴۴۴
قوریہ	۰	۷۶۸	۷۶۸
قوریہ	۴۴۲۹	۰	۴۴۲۹
قوریہ	۰	۹۵۸	۹۵۸
قوریہ	۱۴۶۹	۰	۱۴۶۹
قوریہ	۱۱۰۴	۰	۱۱۰۴
قوریہ	۰	۲	۲
قوریہ	۵۴۷	۰	۵۴۷
یکوت	۷۸۴۴۰	۱۵۸۷۴	۹۴۴۴۴
یکوت	۷۸۴۴۰	۲۵۸۷۴	۱۹۹۷۳
یکوت	۰	۰	۱۱۴۲۶۷

تاریخ	روز و نوبت	درجه	صاحب وقت نام	موضوع	تاریخ و نام
۱۹۴۴	۵۹۸	۵	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۶	۶	خانم سوغی خانم		۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۶	۸	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۰۷	۶	خانم سوغی خانم	عقدنامه بیگاری	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۵۸	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۰	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۵	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۸	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۶۹	۶	خانم سوغی خانم	عقدنامه بیگاری	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۷۰	۶	خانم سوغی خانم		۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۷۶	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۷۸	۶	خانم سوغی خانم		۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۷۹	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۰	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۱	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۲	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۳	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۴	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۵	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۶	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۷	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۸	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۸۹	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۰	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۱	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۲	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۳	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۴	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۵	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۶	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۷	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۸	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۶۹۹	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۰	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۱	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۲	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۳	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۴	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۵	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۶	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۷	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۸	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۰۹	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳
	۷۱۰	۶	خانم سوغی خانم	دو جزوه	۱۰ ربیع الثانی ۱۳۶۳

Konya Köy Hizmetleri Arşivi Akşehir Muhacir İskan Defteri

